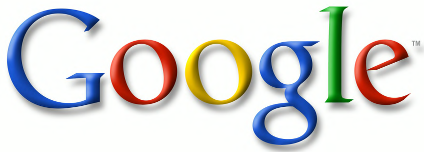

VE RI
TAS

Dr. Jan. Bleiweis

Slovenske večernice

za

poduk in kratek čas.

Izdala in založila

Družba sv. Mohora v Celovcu.

Petintrideseti zvezek.

Z dovoljenjem visokočast. Kerškega knezoškofijstva.

1880.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

Dr. Janez Bleiweis.

(S podobo.)

Ko trombe glas, ko zvon doni
Od verlega možá spomin.

Koseski.

1.

Dné 18. in 19. listopada leta 1878 praznovala se je v belej Ljubljani slavnost, kakoršne ni še doživela mati slovenska zemlja. Od Save in Drave, od Soče in Savinje, izpod snežénega Triglava in izpod zelenih Uskokov, z golega skalovitega Krasa in s prelepih vinskih goric štajerskih in dolenjskokranjskih, od sinjega morja jadranskega in z lepega polja prekmurskega prišli so zavedni slovenski možje v stolno mesto kranjske dežele, da se, kakor hvaležni sinovi pokloné svojemu ljubljenemu očetu, doktorju Janezu Bleiweisu ter mu z verno dušo in udanim sercem čestitajo o njegovem sedemdesetem rojstvenem dnevu in o njegovem sedemdesetem godu. In slavnosti, ki so se veršile v Ljubljani ta dva dni, gotovo dô zadnje ure svojega življenja ne pozabi nihče, kdor jih je gledal sè svojimi očmi.

Najprej 18. listopada zvečer velikanska bakljada! Misli si, dragi bralec, 500 mož slovenskih iz raznih krajev slovenske zemlje in raznega stanú: poleg učenega doktorja, uradnika, učitelja, poleg čestitega dekana in župnika, tergovca in meščana misli si priprostega obertnika, kmeta, rokodelca. In vsi ti se, spremljani od brezštevilne množice ljubljanskih prebivalcev, med petjem, godbo in navdušenimi živio-klici, v lepih dolzih verstah, z gorečimi voščenimi bakljami v roci, skozi vse glavne ulice mesta ljubljanskega pomikajo proti hiši, kjer stanuje dr. Bleiweis, da mu tako pokažejo svojo udanost in ljubezen.

In drugi dan dopoludne zberó se v narodnej čitalnici slovenski deržavni in deželni poslanci in mnogoštevilne deputacije iz vseh krajev Kranjske, Štajerske, Istre,

z goriškega in teržaškega Primorja, da v imenu 200 mestnih in kmetskih občin, čitalnic in druzih narodnih društev slavljenemu dru. Bleiweisu izročé častna pisma, večjidel krasno pisana, v lepe knjige vezana, z zlatom in srebrom umetno okovana, v katerih mu naznanjajo, da je v vseh teh raznih občinah in društvih izvoljen bil za častnega občana, meščana ali družabnika. To slavnost poveličevalo je osobito še to, da je tudi bratovska zemlja hervatska poslala lepo število svojih pervih sinov in dostojanstvenikov, da v imenu Hervatov pozdravijo našega Bleiweisa. Ko je dr. Bleiweis v tej priliki videl, kako ga ljubijo, slavé in časté Slovenci in Hervatje, zaklical je sè solznimi očmi: „Zdaj rad umerjem, ko vidim, da imam toliko, toliko verlih sinov!"

In opoludne je napravilo nad 200 omikanih móž in veljakov slovenskih v največej gostilnici ljubljanskej dru. Bleiweisu na čast velikansko pojedino, pri katerej so z različnimi napitnicami in zdravijcami poleg izverstne domače vinske kapljice slavili čestitega sedemdesetletnega starčka ter mu želeli še mnogo, mnogo let.

In kakor po dnevi slovenski kmetje in slovenska gospoda, tako so mu hotele zvečer tudi slovenske gospe in dekleta izkazati svojo ljubezen in svoje spoštovanje. Napravile so mu zvečer v dvorani ljubljanske čitalnice slavnostno besedo, pri katerej so mu med lepimi ogovori in med serce povzdigujočim petjem izročile lovorov venec, narejen iz čistega suhega srebra, na katerega posamezne liste bila so vrezana imena tistih gospij in gospodičin, ki so mu ga poklonile v dar. Mnogo Slovencev pa, ki se niso mogli osobno udeležiti velikanskega narodnega praznika, poslalo je po telegrafu svoje pozdrave in svoje čestitke dru. Bleiweisu. In ne samo od vseh strani Slovenije, nego tudi s Hervatske, iz Dalmacije in Serbije, z Dunaja, Ogerskega, Českega in celo iz daljne severne Rusije prinašal je telegraf ves dan 19. listopada od ranega jutra do poznega večera v Ljubljano preserčne pozdrave dru. Bleiweisu; tako da ne samo vsa slovenska zemlja, nego ves širni slovanski svet udeležil se je vsaj v duhu Bleiweisove sedemdesetletnice.

In kdor je vso to slavnost videl, ali kdor je samo po novinah slišal pripovedovati o njej, moral se je nehoté vprašati samega sebe: Kdo je ta dr. Bleiweis? Kaj je storil

dobrega Slovencem, da ga kakor hvaležni otroci slavé, ter ga imenujejo svojega očeta?

Dragi bralec, ako ti morebiti zasluge dra. Bleiweisa za slovenski narod niso še do dobra znane, beri naslednje liste in uveril se bodeš, da Slovenci po vsej pravici svojega učitelja, voditelja in buditelja dra. Janeza Bleiweisa časté kakor svojega ljubeznjivega očeta in največjega dobrotnika.

2.

Porodil se je Janez Bleiweis dné 19. meseca listopada leta 1808 v starodavnem Kranji na Gorenjskem. Njegov oče Valentin je bil mož priprostega kmetskega rodú, doma iz Terstenika, iz vasi, ki leži na vznožji sivega Storžiča in zelene Záplote ob kranjsko-koroškej meji; zgodaj je prišel z doma v Kranj, in tukaj si je sè svojim podjetnim duhom, svojo neumorno pridnostjo in svojo znano poštenostjo pridobil čestito, spoštovano imé in obilo imovine; slovel je kot pošten tergovec po vsem Kranjskem. Umerl je l. 1866 v Ljubljani. Žena, katero je izgubil uže l. 1826, povila mu je šestero otrok, pet sinov in jedno hčer. Med temi je najstarejši naš Janez; razven njega živi zdaj samo še brat Valentin, veliki tergovec na Dunaji; drugi bratje, dva tergovca in jeden duhovnik, kakor tudi sestra, so že zdavna pomerli. Verjetne priče nam terdijo, da pravo ime Bleiweisovo je slovenski P l á v e ž, a nemški uradniki in drugi nevedni ljudje so je izkvarili v nemški Pleiweis in Bleiweis.

V šolo je začel Janez hoditi v svojem rojstvenem kraji Kranji, in tukaj perve nauke doveršivši pride l. 1819 v g i m n a z i j o l j u b l j a n s k o. Pervih šest šol je zveršil l. 1824, modroslovje t. j. sedmo in osmo šolo pa l. 1826. V ljubljanskih šolah mu je bil rektor slavni slovenski pisatelj, in poznejši škof teržaški M a t e v ž R a v n i k a r, prefekt pa znani kranjski prirodoslovec F r. H l a d n i k. Učitelji so mu bili med drugimi: poznejša ljubljanska kanonika Jurij Zupan in Pavšek; Jos. Dagarin, poznejši dekan kranjski; Jan. Kersnik, Mih. Tušek in Elija Rebič. — Sošolci so mu bili naslednji znani možje: J a r n e j L e g a t, poznejši škof teržaški; slavni dunajski zdravnik dr. R a j m u n d M e l c e r, znani misijonar A. S k o p e c in profesor A n d. K o p a č. Z bivšim škofom ljubljanskim

Jarnejem Vidmarjem, kranjskim rojakom, poslušala sta skupaj nauk o vzgojevanji otrók.

Po doveršenej gimnaziji šel je Bleiweis v velike šole na Dunaj, učit se zdravilstva. To svoje učenje zverši v šestih letih in leta 1832 spiše pervo svojo učeno knjigo. V tej knjigi nam Bleiweis v latinskem jeziku opisuje prave pijavke in njih rabo v zdravilstvu in pisana je bila tako korenito, da so jo učeni zdravniki dunajski na glas hvalili. Za to svoje pervo znanstveno delo prejel je mladi rojak naš 6. vinotoka l. 1832 na dunajskej velikej šoli čast zdravilskega doktorja.

A 24letni doktor Bleiweis se zdaj še ne poverne v svojo domovino, nego še dalje ostane na Dunaji, da bi se v ondotnih slovečih šolah še temeljiteje izučil in izobrazil. Dobil je deržavno stipendijo ter začel se zdaj učiti, kako se ozdravlja domača živina, kmetu in poljedelcu vir vsega blagostanja. Dali so mu kmalu potem v dunajskej vélikej živinozdravnej šoli službo pomóžnega učenika in tako je bival na Dunaji še celih 11 let. V tem času se je ondi oženil z gospodično Karolino Fellnerjevo, ki mu je še dan danes pridna gospodinja, zvesta tovarišica in ljubeznjiva žena. Spisal je l. 1836 svoje drugo učeno delo v nemškem jeziku, v katerem razlaga in uči, kako se ozdravljajo najnavadnejše notranje bolezni pri konjih. Ta z veliko učenostjo in bistrim umom pisana knjiga Bleiweisova je prav za prav njegovo ime oslavila med učenjaki zdravniki. Kako korenito in resničnim potrebam primerno je osnovana ta knjiga, vidi se iz tega, da je v 16 letih doživela pet natisov; vselej bilo je natisnenih po 1200 zvezkov.

Bleiweisovo imé je kmalu tako zaslovelo, da ga leta 1843 pokličejo v Ljubljano, kjer ga je vlada imenovala za c. kr. profesorja na tedanjej zdravniškej šoli. Ravno tisto leto izvoli ga c. kr. poljedelska družba na Kranjskem za svojega tajnika.

S prihodom v Ljubljano začenja se nova doba v življenji dra. Bleiweisa. Od leta 1826 do l. 1843 tedaj 17 dolzih let bival je dr. Bleiweis zunaj svoje domovine na daljnem Dunaji. Ves ta čas se je pridno učil; knjige in šole, skušnje in življenje v velikem svétovnem mestu premenile so veselega študenta kranjskega v učenega zdravnika, veščega doktorja in modrega moža. In zdaj je ta modri, skušeni, učeni mož v najlepšej dobi svoje zrele

starosti se povernil v svojo domovino ter začel s tehtno in krepko besedo učiti in dramiti nezavedne rojake svoje in s čudovito pridnostjo, delavnostjo in vztrajnostjo delati za srečo, omiko in blagostanje naroda slovenskega.

3.

Znano je, da je c. kr. poljedeljska družba kranjska po dolzem molédovanji in posebno na vpljivno priporočilo preblazega nadvojvoda Ivana, brata bivšemu cesarju Francu I. in strijca tedanjemu cesarju Ferdinandu I., leta 1843 od vlade dobila dovoljenje na svitlo dajati v slovenskem jeziku časopis, namenjen svojim družabnim potrebam. Temu časopisu so dali ime „Novice“, ter za urednika postavili jim družabnega tajnika, našega dra. Jan. Bleiweisa. Pervi list noviški zagledal je beli dan 5. malega serpana l. 1843. Ta časopis je bil osnovan najprej samo za poljedelske, obertne in rokodelske stvari, ali bistroumni dr. Bleiweis, ki je poznal vse potrebe priprostega naroda svojega, je kmalu videl, da so mu postavljene preozke meje in začel je sprejemati v noviške predale tudi pesni, zgodovinske in jezikoslovne drobtinice in sploh vse, kar se tiče duševne in telesne blagosti slovenskega naroda. Veselo, preveselo pozdravili so kranjski in štajerski, in kmalu tudi koroški in primorski rojaki „Novice“ in dr. Bleiweis, ki je z velikim veseljem, a tudi z velikim strahom prevzel njih uredništvo, imel je takoj četerti mesec okoli svojega lista zbranih že 800 naročnikov, kar prej nikdar ni pričakoval. Posebno slovenska duhovščina ga je verlo podpirala; začel se je pisatelj za pisateljem oglašati v „Novicah“ in tudi možje, ki poprej nikdar niso prijeli domačega peresa v roke, poskušávali so pisati slovenski. Prej, nego je kdo mislil, prej, nego je pričakoval dr. Bleiweis sam, imel je okrog „Novic“ zbrane vse pisatelje, vse domorodce, vse prijatelje naroda našega in tudi ostali slovanski svet je „Novice“ vesel pozdravljal ter jih podpiral. „Novice“ so v kratkem času iz neznatnega poljedelskega lističa postale učiteljice in buditeljice slovenskemu narodu in njih modra in premišljena beseda poslušala se je kmalu in se posluša še dan danes v vseh raznih in imenitnih stvareh po vseh pokrajinah slovenske zemlje. Neumerjoče in vsakemu zavednemu Slovencu so znane zasluge, katere si je dr. Bleiweis z vestnim, možatim

in previdnim urejevanjem svojih „Novic“ pridobil za ves slovenski narod; a največje zasluge noviške so te:

1. „Novice“ so največ pomógle, da se je po Slovenskem začelo umno kmetovanje. Že celih dolzih 35 let učé „Novice“ teden za tednom slovenskega kmeta, kako naj polje obdeluje, živino redi, drevje sadi, kako naj s bučelami, z vinom, žitom in druzimi poljskimi pridelki ravna, da mu bodo dajali več dobička in koristi. Neprestano slovenskega poljedelca opominjajo k pridnosti, varčnosti, delavnosti, zmernosti, kreposti, in njih zlati nauki rodili so že mnogo lepega sadu. Umno poljedelstvo širi in daje na vse strani blagostanje in premoženje in s tem raste tudi omika slovenska; kajti kjer uboštvo gospodari, tam je tudi nevednost doma.

2. „Novice“ so združile vse pisatelje slovenske, ki so do leta 1843 bili brez glasila, brez središča in ognjišča, okrog katerega bi se bili mogli zbirati, v prijateljsko kolo, da so se, poprej ločeni in med seboj malo znani, začeli spoznávati, učiti, izobraževati. Kar imamo slovenskih pisateljev zadnjih 35 let, vsi so pisali v „Novice“, ki so jim bile prava šola v pisanji. In za tega delj so še dan danes in bodo vse čase ostale prava zgodovinska knjiga vsakemu, kdor se hoče sèznaniti z razvojem slovenskega slovstva od Preširnovih časov do današnjega dné. V „Novicah“ je nakopičenih toliko korenito pisanih jezikoslovskih, narodopisnih, leposlovnih in druzih, v vse dele poljedelstva, znanosti in poezije sezajočih sèstavkov, da, ako je človek tudi že po desetkrat pregledal njih posamezne tečaje, vendar vedno še kaj novega, kaj zanimivega najde v njih. „Novice“ so nam pravo zercalo, v katerem bistro vidimo, kako je v omiki in zavednosti minulih 35 let napredoval narod slovenski.

3. „Novice“ so vvedle brez krika in abecedne vojske pri Slovencih Gajeve ali česke čerke t. j. tiste čerke, katere nam še dan danes rabijo v branji in pisanji. Poprejšnje stare čerke ločile so nas od vsega slovanskega sveta; nikoder drugod niso z njimi pisali, kakor pri nas na Slovenskem. Z novimi čerkami so nas pa „Novice“ združile v pravopisu s Hervati in Čehi, kar je na videz mal, v resnici velik napredek do boljšega poznávanja naših sorodnih bratov.

4. „Novice“ so sè svojim previdnim vedenjem med letom 1850 in 1853, ko so nekateri Slovenci začeli pisati

čudno zmes iz hervatskega in slovenskega jezika, zmes, katere narod nikjer ni govoril, obranile in obvarovale našo ljubo slovenščino, tedaj še šibko mladiko, da je niso popolnoma zbrodili, ampak da je iz te nevarnosti čistejša in krepkejša vstala in napredovala.

5. „Novice“ imajo zaslugo, da so širile veselje do branja po vsem slovenskem svetu; našle so pot do gosposkega doma in do priproste kmetske koče in povsod ž njimi in za njimi je hodila zavednost, ki nam je pridobila toliko ali že izgubljênih, ali še v duševnej tmini spečih rojakov. In pri nas, katerih je taka mala kôpa, šteje vsak mož; veseli moramo biti vsacega, kogar pridobimo. V tem oziru so „Novice“ ledíno orale in polje pripravljale za „Družbo sv. Mohora“, katera bi gotovo ne imela toliko tisoč društvenikov, da niso „Novice“ pri priprostem narodu tako krepko vzbujale veselja do branja.

6. „Novice“ so največ pomôgle k temu, da so se različna narečja slovenska združila in zlila v stalni knjižni jezik slovenski. Narod povsod kolikor toliko po svoje zavija; Gorenjec govori drugače nego Notranjec in Dolenjec, Primorec drugače nego štajerski ali koroški Slovenec. Ako bi v knjigi pisal vsak svojo govorico, ne brali bi je radi rojaki, ki so drugega narečja. Ako bi n. pr. „Družba sv. Mohora“ izdajala knjige v koroški, in „Slovenska Matica“ v kranjski slovenščini, gotovo bi ne imela ne ta ne óna toliko družabnikov in podpornikov med Slovenci. „Novice“ so iz vseh narečij sprejele take besede v pismeno slovenščino, ki so stare in dobre, druge so zavergle ter so tako ustvarile knjižni jezik naš, katerega govoré, ali vsaj pišejo vsi omikani Slovenci, in knjige, ki se dan danes tiskajo v Celovci, Gorici, Mariboru in Ljubljani, pisane so vse v enem in istem jeziku, dasiravno se koroški, primorski, štajerski in kranjski Slovenci po govorici jako ločijo. In to je gotovo lep napredek!

7. „Novice“ so največ storile za to, da se je med Slovenci vzbudila, širila in gojila misel o vse slovenskej vzajemnosti. Mi Slovenci smo jako majhen narod; komaj poldrugi milijon nas je, če dobro štejemo. Obdajejo nas od vseh strani mogočni, samogoltni sosedje: Nemci, Vlahi, Madjari, zoper katere se nam je noč in dan boriti za narodnost našo. Kako lahko bi omagali, kako lahko bi nam upadel pogum, ako bi o teh večnih političnih bojih ne mislili, da za nami Slovenci stoji ves ogromni

slovanski svet, ki šteje osemdeset milijonov duš. In ta misel nam daje moč, pogum in vztrajnost. Uverjeni smo, da, ako tudi mi ne učakamo slavne zmage, učakali jo bodo naši sinovi in unuci. Uverjeni smo, da jedenkrat bode tudi ogromnemu Slovanstvu bila rešilna ura, da mora tudi vesoljno Slovanstvo priti do omike, slave in svobode, in ako ne poprej, vsaj takrat bode tudi našemu malemu, neznatnemu narodu slovenskemu zasijala zarja lepših srečnejših časov. „Novice“ so ves čas pametno in previdno kazale svojim bralcem mogočno Slovanstvo, a vendar niso v naših sercih vzbujale pretirane nadeje v slovansko pomoč: ne rok križema deržati, nego delati nam je, da nas bode poznal slovanski svet, da bode z nami čutil, z nami delal — tako so nas opominjale „Novice“.

Duša „Novicam“ od pervega početka do današnjega dné bil je dr. Bleiweis, in ako bi našemu narodu tudi nič druzega ne bil storil, že za tega delj, da mu je poklonil „Novice“, zasluži po vsej pravici, da ga prištevamo pervim dobrotnikom domovine slovenske.

Toda „Novice“ urejevati ni bila nobena igrača. Perve čase je bil slovenski jezik še okoren in večkrat moral si je dr. Bleiweis glavo ubijati, kako bi to ali ono dobro po domače povedal, da ki ga umel kmet in gospod. Potem je imel razven tega še druge sitnosti. Tako n. pr. so ga l. 1849 novomeški nemškutarji počernili v posebnem pismu pri nadvojvodi Ivanu in pri c. kr. poljedelskej družbi, da v svojih „Novicah“ — dela za Ruse! Toda nadvojvoda je bil druzih misli. Ko kmalu potem pride v Ljubljano, zavezal je Bleiweisovim klevitnikom s tem jezike, da je pri obedu, na dr. Bleiweisa kazoč, slovesno napil tistim možem, ki pospešujejo omiko in blagost kranjske dežele ter rekel: „Dolžnost je vsacega človeka, da svojo domovino ljubi in jezik narodni spoštuje.“

Pozneje je policija dr. Bleiweisu delala mnogo preglavice, posebno ko so ga po krivici ovadili, da je s svojimi „Novicami“ l. 1868 oznanoval glasoviti pretep med kmeti in nemškimi telovadci na Janjčem. Pred sodnijo so bile „Novice“ obsojene samo enkrat l. 1863 zaradi necega dopisa iz savinjske doline; urednik je moral platiti 70 goldinarjev globe.

„Novice“ je perva leta izdávala in zalágala c. kr. poljedelska družba kranjska in dr. Bleiweis, družabni tajnik, urejeval jih je brez vsake odškodnine. Kar so dajale

dobička, s tem so se plačevale posebne priloge in doklade. Ko so „Novice“ l. 1848 začele politikovati, ni jih hotela družba nič več zalágati in prevzel jih je tiskar Jožef Blaznik v svojo zalógo in ta je iz dobička, katerega so mu nesle „Novice“, dajal dru. Bleiweisu jako malo in skromno odškodnino, s katero je moral ta plačevati tudi noviške sodelavce.

4.

Ali če so „Novice“ tudi Bleiweisova glavna, vendar niso njegova jedina zasluga v slovenskem slovstvu. Kajti poleg svojih „Novic“ spisal je še dolgo versto večjih in manjših, podučnih in kratkočasnih, kmetom in gospodi namenjenih knjig. Vsaj najimenitnejše hočem tukaj našteti.

Leta 1843 je v Ljubljani dal na svitlo „Bukve za kmeta“, kako se ima pri kupovanji, plemenjenji, reji in opravljanji konj sploh vesti, da bi jih bolezni obvaroval in v njih vnanjih in notranjih boleznih sam sebi svetoval in pomagal. Ta knjiga je mnogo dobrega sadu rodila: marsikaterega kmeta slovenskega je obvarovala velike škode in nesreče in marsikaterega je obogatila, ker ga je naučila, kako mora konje kupovati, da ga prodajalec ne oslepari; kako mora ž njimi ravnati in jih rediti, da jih prodaja lehko za drag denar.

Leta 1846 je izdala c. kr. poljedelska družba kranjska Bleiweisovo delce „Miloserčnost do živali.“ V tej knjižici dr. Bleiweis uči in s podobami pojasnjuje slovenskemu kmetu, da mu je Bog dal živali zato, da mu pomagajo pri delu in da mu dajó živež in razne druge dobičke. Za tak lep dar moral bi človek stvarniku hvaležen biti, a nikakor ne bi smel terpinčiti in mučiti jih. Baverski vojvoda Maks, pokrovitelj društva zoper terpinčenje živali, je dru. Bleiweisu za to lepo in koristno knjižico poslal bronasto svetinjo ter ga pohvalil, ker je s svojim spisom pokazal svoje usmiljeno serce.

Dalje je dr. Bleiweis, strokovnjak in izvedenec v zdravljenji in v reji domače živine, ki predobro pozna vse potrebe, križe in težave našega priprostega kmeta, spisal še naslednje knjige, ki so imele vse ta blagi namen naučiti narod slovenski umnega poljedeljstva in umne živinoreje ter tako odpreti mu telesne sreče in telesnega blagostanja neusahljivi vir. Tako je leta 1850 na svitlo dal knjigo, v kateri uči, kako se konji podkávajo, da jim ostane

kopito zdravo in noga čila in terdna. Leta 1851 je Slovence oveselil z naukom, kako se murve sadé, kako se svilodom streže in kako se svila prideluje. Knjiga ima več podob, ki tolmačijo pisano besede. Leto 1852 nam je spet prineslo novo, jako potrebno knjigo Bleiweisovo, v katerej uči slovenske kmete, kako se jim je pri porodih domače živine ravnati, da se obvarujejo škode. Leta 1855 spisal je nauk, kako se mora ogledovati meso in klavna živina, da se z okuženim ali sicer bolnim mesom ne zatrosi kakšna nevarna bolezen. Leta 1856 priobčil je jedernat govor v nemškem jeziku, kakó bi se na Notranjskem moglo povzdigniti poljedelstvo. In leta 1871 podaril je Slovencem jako lepo in prekoristno knjigo „Nauk o umnej živinoreji“, v katerej poljedelcu opisuje različna plemena domače živine ter mu razlaga, kako je ravnati ž njimi, da mu največ dobička neso. Tej izverstnej knjigi je pridejanih 20 krasnih podob.

Dragi bralci vedó, kakšno velikansko škodo skoraj vsako leto dela našim poljedelcem živinska kuga pri ovcah in govedih. Ali dolgo časa učenjaki te bolezni niso do dobra poznali. Naš dr. Bleiweis je bil pervi, ki je l. 1863 v Prêloki na Dolenskem govedim za kožo vcepil nalezilo (kontagium) kužnih ovác ter potem opaževal prikazni pri tacih ovcah. Dokazal je, da ovčja kuga je prav taka kakor goveja ter to pojasnil v posebnej nemškej knjigi, ki je leta 1864 na Dunaji prišla na svitlo. Tedanje deržavno ministerstvo se je s posebnim razpisom od 17. velikega serpana leta 1863 dr. Bleiweisu prelepo zahvalilo, da je dognal to za narodno gospodarstvo tako važno in imenitno stvar.

Toda še jedne na videz jako majhne, a v resnici prevelike zasluge Bleiweisove za izboljšanje narodnega gospodarstva po Slovenskem ne smemo pozabljati, in to si je pridobil s tem, da je od leta 1844 dalje a do današnjega dné pisal in urejeval — „Veliko pratiko“.

Ko je leta 1843 c. kr. poljedelska družba kranjska začela izdavati „Novice“, povabila je tudi slavnega učenjaka slovenskega, dvornega svetovalca Jarneja Kopitarja, váruha dvorne knjižnice dunajske, da bi jih podpiral. Kopitar je obljubil biti jim podpornik, ako bode utegnil. O tej priliki je svetoval poljedelskej družbi, da

naj svojej pratiki, ki je do tedaj obsegala samo navadne koledarske stvari, vsako leto prilága tudi nekoliko poučenih spisov o raznih narodno gospodarskih zadevah, ker nijedna slovenska knjiga v tolikem števila kmetu ne prihaja v roke kakor pratika. Ta modri in pametni svet učenega Kopitarja je poljedelska družba z veseljem odobrila ter takoj naprosila dra. Bleiweisa, naj spiše pratiki za leto 1844 jedno polo poučnih sèstavkov, namenjenih slovenskim kmetom. Pratiko v takej obliki imenovala je družba „Veliko pratiko“. To preosnovano pratiko so ljudje radi kupovali, poprodalo se je je vsako leto 30 do 40 tisoč iztisov, tako da je bila in je še dan danes najbolj razširjena knjižica slovenska in ni je skoraj hiše po Slovenskem, kjer bi je ne imeli. Dr. Bleiweis je od leta do leta pridno spisával pratiki lahko umevne poučne sèstavke o vseh delih narodnega gospodarstva in zadnje čase tudi o občinskih, deržavnih in narodnih stvareh. Prepričal se je, da priprosti kmetje take spise v pratiki jako pridno beró, a ne samo beró, nego tudi dejanjski izveršujejo. Dobro seme, ki ga je dr. Bleiweis tukaj sejal, rodilo je mnogo lepega sadú, kakor se je sam večkrat uveril. Dr. Bleiweis je to delo oskerboval brez vsega dobička; v plačilo svojega truda izgovoril si je samo to, da mu mora založnik vsako leto v dar dajati lepó v platno vezano pratiko s pozlačenim robom in sé zercalom na notranjej strani perve platnice. Koledarski del v pratiki je do svoje smerti leta 1872 sèstavljal šentvidski fajmošter B l a ž P o t o č n i k.

Razven teh mnogoštevilnih narodno gospodarskih knjig in spisov dal je dr. Bleiweis leta 1855 in 1867 na svitlo zgodovinske čertice o c. kr. poljedeljskej družbi kranjskej; a tudi v njenih „Naznanilih,“ katera zdaj izdáva, priobčil je lepo število spisov, ki se tičejo ali družbe same, ali pa tudi raznih strók narodnega gospodarstva.

Že iz knjig, katere sem tukaj naštel, blagovoljni bralec lahko vidi, kakšne velikanske zasluge ima dr. Bleiweis poleg svojih „Novic“ za izboljšanje vsega našega poljedelstva v obče, a naše umne živinoreje posebej. Naravno je tedaj, da so ga različna poljedelska društva po nemškem in slovanskem svetu ravno za tega delj tako odlikovala, kakor še nijednega rojaka slovanskega ne. Kranjsko čebelarsko društvo v Ljubljani in hervatsko-slavonsko društvo v Zagrebu izvolili ste ga za svojega č a s t n e g a d r u ž á b n i k a; c. kr. poljedelske družbe v

Gradci, v Gorici, Celovci, na Dunaji, v Lincu, v Solnem Gradu, v Pragi, v Levovu in v Černovcih imenovale so ga za svojega dopisovalnega člana ter mu poslale lično izdelane diplome. In c. kr. poljedelska družba kranjska, kateri je dr. Bleiweis od leta 1843 tako neumorno delaven in izversten tajnik, podarila mu je leta 1875 velik iz čistega srebra kovani in pozlačeni kozarec s primernim nadpisom, ter mu tako jasno pokazala, kako visoko ga spoštuje in časti.

5.

Toda dr. Bleiweis, ki se je brigal za vse mnogoštevilne in tolikostranske potrebe slovenskega naroda, pri svojem pisateljevanju ni imel samo priprostega kmeta pred svojimi očmi, nego skerbel je tudi omikanim Slovencem pripravljati primernega berila. Tako je leta 1849 dal na svitlo „Letopis slovenskega društva na Kranjskem“, kateri poleg društvenih stvari obsega nekoliko Požénčanovih in Vertovčevih jako zanimivih zgodovinskih spisov. Ko se je leta 1850 slovenščina vvedla v latinske šole, bilo je treba sèstaviti primerna berila. In spet je bil dr. Bleiweis pervi, ki je našim šolam pritekel na pomoč. V družbi z mnogimi pisatelji našimi je spisal in potem uredil „Slovensko berilo“ leta 1850 za pervi, leta 1852 za drugi, leta 1854 za tretji, in leta 1855 za četerti gimnazijalni razred. S temi berili nam je podaril lepo učno knjigo.

Od l. 1852 do l. 1856 dal je na svitlo pet zvezkov „Koledarčka slovenskega“, ki je bil nekako tako osnovan, kakor je dan danes koledar „Družbe sv. Mohora“. Razven navadnega koledarskega dela obsegal je životopise slovenskih pesnikov in pisateljev Valentina Vodnika, Jurija Japla, Valentina Staniča in Stanka Vraza; največjega učenjaka slovenskega prof. Franca Miklošiča; zgodovinopisca kranjskega barona Vajkarda Valvazorja in podpornika slovenskemu slovstvu barona Žige Cojza. Vsem tem životopisom bile so pridejane tudi podobe teh slavnih mož slovenskih. Prinesel je ta „Koledar“ tudi več lepih pesni Franca Preširna, Jovana Koseskega, Dragotina Dežmana, Matija Valjavca, Rodoljuba Ledinskega, Franca Cegnarja, Luk. Svetca, Ivana Mencingerja, Petra Hicingerja in J. Štefana; dalje mnogo povesti, znanstvenih in kratkočasnih spisov Bleiweisovih, Terstenjakovih, Vertov-

čevih in drugih pisateljev slovenskih. Ta koledar se mora prištevati pervim poskušnjam lepoznanskega slovstva na Kranjskem. Najlepše spise iz njega je poznejše dr. Bleiweis dal na svitlo pod imenom „Zlati klasi“.

A ta koledarček je v slovenskem slovstvu tudi še za tega delj posebno imeniten, ker nam je dr. Bleiweis ž njim pridobil ogromno denarno zalogo, iz katere so se poplačali stroški za veliki nemško-slovenski slovar (l. 1854—1859) in iz katere se imajo založiti tudi uredniški in tiskarski stroški za slovensko-nemški slovar, ki se bode še le spisal in na svitlo dal. Leta 1854 gre namreč dr. Bleiweis k tedanjemu knezu in škofu ljubljanskemu, prečestitemu gospodu Antonu Alojzu Volfu, da bi mu podaril svoj „Koledarček“ za l. 1854, kateri je tisto leto Slovence oveselil s podobo Vodnikovo in njega životopisom. Ko preblagi vladika o tej priliki omeni Vodnika, svojega nekdanjega učenika, in njegovega nedoveršenega slovarja, izreče dr. Bleiweis željo, da bi pač Bog poslal Slovencem dobrotnika, ki bi z novčno podporo pomagal doveršiti veliko delo Vodnikovo, po katerem hrepeni vsa zemlja slovenska. In takoj se v plemenitej duši preblazega kneza in škofa rodi ta misel in ta sklep biti Slovencem zaželjeni nebeški dobrotnik. Še tisto leto se začne na njegove stroške izdelovati veliki nemško-slovenski slovar, kateremu zveršetka — žal! — slavni cerkveni dostojanstvenik ni učakal. A ostal je mož-beseda. O svojej smerti leta 1859 ostavil je veliko glavnico, katera je z obresti vred sedaj narastla že blizo do sto tisoč goldinarjev, da se ž njo poplačajo vsi stroški velike narodne knjige, katero bode hvaležni Slovenec vse večne čase imenoval — Volfov slovar. In do njega nam je dr. Bleiweis pomôgel!

Ko se je okoli leta 1860 začela politična borba med slovensko in nemško stranko na Kranjskem, spisal je dr. Bleiweis knjižico „Slovenski jezik, pa Kranjska špraha“, v poduk tacim ljudem, ki so terdili, da je slovenščina novo skovani jezik in da je zbrojena „kranjščina“ pravi jezik slovenskega naroda.

In ko se je narodna zavest po Slovenskem krepkeje oživila, ko se je čitalnica za čitalnico snovala, ko so začeli napravljati razne narodne veselice in besede, bil je spet dr. Bleiweis pervi, ki je pomnožil naše gledališko slovstvo s tem, da je l. 1864 in 1865 dal na svitlo pet zvezkov

„Slovenskih gledišèinih iger“, med temi tudi „Županovo Miciko“, kratkočasno igro v dveh aktih. Ta igra slovenska je stara že blizo sto let; poslovenil jo je slovenski pisatelj Anton Linhart in igrali so jo pervič v Ljubljanskem gledališči l. 1790, a dr. Bleiweisu moramo hvaležni biti, da jo je natisniti dal. Tudi veselo igro „Vdova in vdovec“, katero je l. 1870 izdalo dramatiško društvo ljubljansko, poslovenil je dr. Bleiweis.

A tudi že prej, ko na slovensko gledališče še nihče mislil ni, skerbel je dr. Bleiweis, da se je v nemškem gledališči ljubljanskem slišala kakšna slovenska beseda. Tako je leta 1845 in 1846 pregovoril nekatere nemške gledališke igralce, da so v posebnih prilikah zapeli kakšno slovensko pesen, n. pr. „Zadovoljnega Kranjca“ Vodnikovega, ali „Pesen od železne ceste“ ali kaj druzega. Tudi Krakovčane, ki so tista leta imeli izversten pevski zbor, napravil je nekaterekrati, da so v gledališči slovenski peli, kar je se ve da, Ljubljančanom jako dopálo. Vsako slovensko pesen sprejeli so z gromovito pohvalo, tako da je tedanji namestnik baron Vajngarten ves osupnen vzkliknil: „Dobro vem, da vse to je naredil dr. Bleiweis, katerega so gotovo — Rusi s srebernimi rublji podnitili!“ — Ubogi Rusi, že zdavna so prišli na beraško palico, da so vsako nedolžno pesen slovensko plačevali s srebernimi rublji!

In tudi „Matici Slovenskej“ bil je dr. Bleiweis od nje pervega početka leta 1864 do danes najkrepkejši steber. Poleg tega, da jej je ves čas neutruden odbornik in od l. 1875 celó predsednik, priobčil je v njenem „Letopisu“, katerega od l. 1875 tudi ureja, devet daljših spisov. Med temi so posebnega spomina vredni oni sèstavki, ki se tičejo naših slovstvenih pervakov n. pr. Slomšeka, Preširna, Stanka Vraza, Jarnika, katerih pisma je v Letopisu natisnil ter tako pripravil mnogo gradiva možem, ki bodo pozneje pisali zgodovino našega slovstva.

Končaje poročilo o spisih Bleiweisovih, moram povedati še to, da je l. 1846 posebno korenito opisal življenje in delovanje c. kr. svetovalcà in župana ljubljanskega Janeza Hradeckega, moža, ki ima za vso kranjsko deželo, a osobito za njé stolno mesto Ljubljano neumerjoče zasluge. Kajti Hradeckemu se imamo največ zahvaliti, da se je začelo osuševanje ljubljanskega močvirja; da se je osnovala hranilnica kranjska; da se je v

Ljubljani zidal veliki kameniti most pred frančiškansko cerkvijo in mestno strelišče za Gradom; da se je naredila sprehajalcem pot od Ljubljane do Rožnika in da se je v sredi mesta zasadil prelepi drevored „Zvezda“ i. t. d.

Kolikor toliko imamo se dr. Bleiweisu tudi to zahvaliti, da so „Novice“ v svojih dokladah slovenski svet oveselile z marsikatero lepo knjigo. Tako so noviški naročniki prejšnih let poleg manjših prilog v dar dobili „Zlato Vas“ Malavašičevo, izverstno „Kmetijsko kemijo“ in „Vinorejo“ Vertovčevo, „Devico Orleansko“ Koseskega in „Občno povestnico“ Vertovčevo in Vernetovo. Te knjige so Slovencem tiste čase jako dobro došle ter slovensko slovstvo izdatno pomnožile.

6.

A ne samo zaradi svojih izverstnih „Novic“, ne samo zaradi svojih tolikoštevilnih, učenjakom in priprostim kmetom pisanih knjig, nego tudi izza svojega uradnega, učiteljskega in javnega političnega delovanja je dr. Bleiweis za avstrijansko deržavo, za kranjsko deželo in za vso Slovenijo prezaslužen mož. Oglejmo si nekoliko tudi to stran njegovega delavnega življenja!

Od leta 1843 bil je dr. Bleiweis profesor na c. kr. zdravniškej šoli v Ljubljani, kjer je po tri ure na teden učil in razlagal o kugah in druzih boleznih živinskih, in o tako zvanej sodniškej medicini. A med letom 1848 in 1850 zaperli so to šolo in vlada je leta 1850 ponudila dr. Bleiweisu jako dobro plačano službo c. kr. deželnega živinskega zdravnika v Pragi na Češkem; a dr. Bleiweis je ni hotel sprejeti, ker bi moral zapustiti svojo domovino ter, se ve da, tudi prenehati s svojim delovanjem za slovenski narod. Na to mu vlada podeli naslov c. kr. profesorja ter ga leta 1851 imenuje za člana deželne zdravstvene komisije, v katerej je pridno in vestno delal do l. 1870. A tega leta je vlada to komisijo razpustila in c. kr. ministerstvo notranjih stvari je 15. malega serpana 1870 št. 10.800 dr. Bleiweisu v posebnem pismu zahvalilo se za njegovo požertvovalno delovanje v tej komisiji.

Nekoliko časa (l. 1860 in 1861) opravljal je dr. Bleiweis tudi službo c. kr. deželnega zdravniškega svetovalca in sicer tako izverstno, da je od c. kr. ministerstva prejel več pohvalnih dekretov za svoje vzorno uradno delovanje.

Leta 1870 poklicalo ga je c. kr. poljedelsko ministerstvo v stalno komisijo za konjerejo na Kranjskem. In leta 1856 bil je imenovan za c. kr. deželnega živinskega zdravnika in to službo, ki je bila osobito o večkratnih živinskih kugah na Kranjskem težavna, opravljal je do leta 1873, ko so ga, prebivšega 40 let v cesarskej službi (1833—1873), na njegovo izrečno prošnjo v pokoj dejali.

Mnogi prijatelji in čestitelji Bleiweisovi nadejali so se, da bode vlada, ki je poprej pod različnimi ministerstvi s pohvalnimi dopisi in dekreti tolikrat častno priznávala Bleiweisovo uradno občekoristno delovanje, tudi o tej priliki, ko ga je dejala v pokoj, odlikovala ga s kakšnim vidnim znamenjem — toda zmotili so se! — kajti pozabili so v tej nadeji, da je dr. Bleiweis — politični voditelj slovenski.

Toda poleg vseh teh mnozih cesarskih služeb, katere je dr. Bleiweis opravljal in poleg tega, da je bil ves čas tudi tajnik c. kr. poljedelskej družbi, osnoval je svojej neumornej pridnosti in delavnosti še novo tvorišče. Na njegov trud in njegovo zahtevanje ustanovila je c. kr. poljedelska družba l. 1850 v Ljubljani posebno šolo, v katerej se izobraženejši izmed kmetskih mladeničev učé umnegá kovaštva in živinozdravstva. S to šolo je združen tudi vert, na katerem se z raznimi poljedelskimi semeni in drevesi delajo poskušnje. Dr. Bleiweis je od l. 1850 do denašnjega dné vodja in učitelj tej šoli, ki je našemu narodu vzgojila že toliko umnih kovačev in živinskih zdravnikov. To šolo je dr. Bleiweis osnoval in vodil tako praktično in dejanskim potrebam primerno, da so po njenem vzgledu tudi po druzih večjih mestih ustanovili jednake zavode. Dr. Bleiweis je ves čas tej šoli vodja in učitelj brez vse plače, vse odškodnine. C. kr. poljedelska družba hvaležna priznavaje odlične zasluge Bleiweisove za to šolo, podarila je l. 1875 svojemu izverstnemu tajniku dragocen srebern kozarec, da bi mu vsaj nekoliko povernila njegovo izredno požvertvovalnost in trudoljubivost.

S političnim delovanjem oglasil se je bil javno dr. Bleiweis pervič l. 1848, ko se je po Avstriji vsaj nekoliko svetiti začelo.

Takoj leta 1848 izvolili so meščanje ljubljanski dra. Bleiweisa v mestni zbor stolnega mesta kranjske dežele in ostal je mestni odbornik do l. 1868. Kakor povsod, kjer je sodeloval dr. Bleiweis, tako se je tudi v mestnem

zboru odlikoval s svojim bistrim umom, s svojo vestno in previdno delavnostjo in zasluge, katere si je pridobil s tem za mestno občino ljubljansko, bile so tako odlične, da ga je mestni zbor 27. listopada l. 1867 izvolil za častnega meščana ljubljanskega.

Leta 1848 poklicali so dra. Bleiweisa tudi v pomnoženi zbor deželnih stanov kranjskih, ki je takrat nekako nadomestoval sedanji deželni zbor. In ko so deželni stanovi tega leta poslali na Dunaj posebno deputacijo, da bi svitlemu cesarju izrekla udanost kranjske dežele, a tudi na serce položila mu želje njene, bil je poleg grofa Hohenwarta, (očeta sedanjemu deržavnemu poslancu) barona Kodelija in druzih kranjskih pervakov tudi naš dr. Bleiweis član te deputacije. Na cesarskem dvoru je poslance kranjskih deželnih stanov sprejel nadvojvoda Ivan. In ko so mu povedali, česa želi in prosi kranjska dežela, bil je dr. Bleiweis, ki je o tej priliki odkritoserčno povedal nadvojvodi Ivanu, naj bi vlada ves slovenski narod po Kranjskem, Štajerskem, Primorskem in Koroškem združila v jedno upravno celoto. Kajti zjedinjena Slovenija bila bi najmočnejši jez zoper vlaško, proti Avstriji napérjeno rovarstvo. In nadvojvoda Ivan se ni sovražnega kazal tej želji, katero dan danes goji vsako domoljubno serce slovensko in katero je dr. Bleiweis pervi tako odločno na samem cesarskem dvoru izrekel.

A pravo politiško delovanje Bleiweisovo pričenja se še le z letom 1860, ko je Avstriji napočilo ustavno življenje. Takoj o pervih volitvah spomladi leta 1861 pokazal je narod dru. Bleiweisu svoje poverjenje s tem, da ga je v treh okrajih soglasno izvolil za svojega poslanca v deželni zbor kranjski: v ljubljanskej okolici, v Kranji, v Kamniku. Dr. Bleiweis se je odločil prevzeti poslanstvo ljubljanske okolice, katerej se je s svojim možatim vedenjem v deželnem zboru tako priljubil, da ga je tudi o poznejših volitvah vselej soglasno volila za svojega poslanca.

Kaj je storil dr. Bleiweis minulih 18 let v deželnem zboru za deželo kranjsko in za narod slovenski, to je v serce zapisano vsacemu izmed vas, ki je slišal in bral, kaj se je godilo v deželnem zboru kranjskem. S ponosom je gledala vsa Slovenija na verlega sina svojega, kako jej je branil njé najsvetejše svetinje. V deželnem zboru ni bilo nikoli nobednega kolikor toliko važnega vprašanja na versti, da bi dr. Bleiweis ne bil govoril o njem in kar je on rekel,

kar je on govoril, to je bilo vselej narodu slovenskemu govorjeno iz njegove duše, iz njegovega serca! Več stotin znaša število njegovih krajših in daljših govorov, ki so zapisani v stenografskem zapisniku deželnega zbora kranjskega in vsi ti govori bodo tudi še našim otrokom in vnukom čestit spomenik, ki jih bode na glas opominjal, koliko je prebila in koliko storila narodna stranka v deželnem zboru in kako možato se je boril osobito dr. Bleiweis za svete pravice naroda našega.

A dasiravno se je delavnost dra. Bleiweisa v deželnem zboru raztezala na vse strani, vendar se mi potrebno zdi, nekatere točke njegovega deželnozborskega delovanja posebno poudarjati:

1. Dr. Bleiweis je bil ves čas najodličnejši zagovornik vsega napredka v našem narodnem gospodarstvu. Kedar je šlo zato, storiti kaj za umno poljedelstvo, za izboljšanje živinoreje, bučelarstva i. t. d. ali za povzdigo našega obertništva, vselej je dr. Bleiweis povzdignil svoj glas in njegovo besedo, besedo preskušenega, pametnega, modrega moža, poslušal in večjidel tudi odobraval je deželni zbor.

2. Dr. Bleiweis je posebno velikrat govoril za pomanjšanje in zoper povišanje premnozih davkov, ki dan danes vzlasti kmetskega posestnika tako hudo teró, da jih komaj plačuje. V tem oziru je posebno velika zasluga dra. Bleiweisa, da se je na njegov svét v ljubljanskej bolnici odpravila nájdenica, v katerej so nezakonske ženske svoje porode opravljale. S tem, da se je odpravil ta závod, prihrani kranjska dežela vsako leto blizo 30 do 40 tisoč potroškov. Posnemajé kranjski deželni zbor začeli so zdaj tudi po druzih deželah n. pr. v Terstu, odpravljati jednake najdenice.

3. Dr. Bleiweis je v deželnem zboru in odboru posebno veliko storil za izboljšanje občnega zdravstva. V vseh zdravniških stvareh poslušal se je njegov moder svét in posebno na njegov trud ukrenil je deželni zbor, pred nekaj leti povečati deželno bolnico in na deželne stroške na Studencu poleg Ljubljane zidati blaznico ali zdravilnico tacim nesrečnikom in ubožcem, ki se jim je pamet zmešala. Ta zavod bode, kedar se doverši, tako uzorno osnovan, da ima naša deržava malo takih. Tudi zoper živinsko kugo, ki je kranjskej deželi že toliko škode

naredila, ukrenil je deželni zbor na dra. Bleiweisa svét marsikaj dobrega in koristnega.

4. A najdaljše, najkrepkejše, najkorenitejše govore govoril je dr. Bleiweis v deželnem zboru kranjskem, kedar je bilo treba pogumno braniti narodne pravice naše in kedar je deželni zbor ukrepal o tem, da bi se jezik slovenski vvedel v šole in urade. O tacih prilikah bil je dr. Bleiweis navadno poročevalec, ki je z možato besedo zagovarjal svoje in svojih prijateljev nasvéte ali pa s krepkimi razlogi odbijal vse napade in zavale nasprotne nemškutarske strani. Gotovo se vsak izmed nas živo spominja hudih in strastnih bojev, katere je za naše pravice bíla narodna stranka in ves čas jej je bil dr. Bleiweis odločni in pogumni, a tudi modri voditelj, za katerim so hodili vsi poslanci, kar je naših. S svojim bogatim znanjem, s svojo korenito učenostjo, s svojim možatim vedenjem, s svojo čudovito delavnostjo, zgovornostjo in vztrajnostjo pridobil si je pri svojih političnih prijàteljih in nasprotnikih občno spoštovanje, a svojemu narodu pokazal se je najizverstnejšega, najhvaležnejšega sina. In kar čuditi se moramo, da mož, ki je vzgledno opravljal toliko javnih služeb, ki je uzorno urejeval „Novice“ ter spisal nam toliko izverstnih knjig, nikoli ni upehal se v političnem boji, ki od človeka zahteva toliko dela, toliko moči! Dasiravno ima že nad 70 let, vendar je še duševno gibčnejši nego marsikateri mlad mož; vedno je pripravljen odbijati vsak napad, zagovarjati vsako dobro stvar. Kedar v deželnem zboru on vstane, utihne šum po dvorani. Vse ga posluša. Dr. Bleiweis govori počasi, z zamolklim, ne močnim glasom v kratkih, korenitih in jedernatih stavkih; a besede zna tako zavijati in naglášati, da segajo v serce poslušalcu ali da nasprotniku pripovedujejo resnico, katerej ni mogoče ugovarjati. Ako poslušaš dra. Bleiweisa govorečega, moraš reči: tako govori zdrava pamet človeška.

7.

Blagovoljni bralec vidi iz tega kratkega opisa, koliko je učenjak, pisatelj, novinar, zdravnik, narodni gospodar in narodni poslanec dr. Bleiweis storil za slovenski narod. Storil je s svojimi „Novicami“, s svojimi knjigami, s svojim uradnim in političkim delovanjem toliko, da ga Slovenci po vsej pravici imenujejo svojega buditelja,

učitelja in voditelja. Storil je toliko, da po vsej pravici in resnici zasluži izredna odlikovanja, s katerimi je slovenski narod zadnja leta kar obsipal ljubljenca svojega, tako kakor poprej še nobednega Slovenca. Že leta 1861 izročil je Davorin Terstenjak dru. Bleiweisu v imenu štajerskih Slovencev sreberno majoliko. Leta 1863 dné 5. malega serpana, ko so „Novice“ obhajale svojo dvajsetletnico, poklonili so mu domoljubni Slovenci prekrasen srebern tintnik in zlato pero. Ruski car Aleksander poslal mu je leta 1862 viteški red sv. Vladimira za njegove slovstvene zasluge in avstrijski cesar odlikoval ga je leta 1866 z viteškim križem Franca Jožefa reda zaradi njegovega občekoristnega delovanja. Bavarski vojvoda Maks izročil mu je leta 1846 bronasto svetinjo v priznanje njegovega usmiljenega serca in moskovska universiteta priznala mu je l. 1867 sreberno svetinjo zaradi raznih predmetov, katere je poslal v znano narodopisno razstavo moskovsko. Jugoslovenska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu izvolila ga je takoj pri svojem ustanovljenji za svojega pravega člana; učeno društvo serbske slovesnosti v Belem Gradu, slovaška Matica v Št. Martinu, učiteljska Beseda v Pragi, Dalmatinska Matica v Zadru, Hervatska Matica in sv. Jeronima društvo, Hervatsko-slavonsko gospodarsko društvo in pevsko društvo „Kolo“ v Zagrebu, izvolile so ga za svojega častnega družabnika; velika županija reška v hervatskem Primorji za svojega častnega člana. C. kr. poljedelske družbe v Gorici, Gradci, Linci, Solnemgradu, Levovu, Černovicah in na Dunaji poslale so mu diplome svojega dopisovalnega člana. Mesta Ljubljana, Kranj in Černomelj podelila so mu častno meščanstvo; društvo zdravnikov in vojaških doslužnikov v Ljubljani častno družabništvo. In kar je narodnih društev po širnej Sloveniji, vsem je dr. Bleiweis častni družabnik. Blizo 150 občin iz vseh krajev slovenske zemlje izvolilo ga je za svojega častnega občana. S kratka: kar jeden človek more nositi raznih časti in naslovov, vse mu je Bog v preobilnej meri podaril in narod slovenski počastil ga je z imenom, katerega poprej še nobednemu svojih ljubljencev ni dal — s predragim in preljubim imenom svojega **očeta.**

In poleg vseh teh časti in odlikovanj blagoslovil mu je Bog tudi domače ognjišče: dal mu je ljubo ženo in sicer jednega, toda verlega sina in polno kôpo živih, bistrih vnukov.

In v teh časteh, in v tej slavi, v tej sreči ohranil si je dr. Bleiweis s svojim uzorno rednim in zmernim življenjem tudi v poznej, sivolasej starosti terdno zdravje, bistro glavo, gorko serce in delavno roko. Bog nam ga poživi, Bog nam ga ohrani še mnogo mnogo let, duševno tako čilega, delavnega in vztrajnega odslej, kakor je bil dozdaj!

Fr. Levec.

Ponarejani bankovci.

(Povest iz domačega življenja, spisal Josip Jurčič.)

Kdor vam pripoveduje, da morete drugače obogateti, nego s pridnostjo in delom, temu recite goljuf.

Franklin.

1.

V malej vasi na dólenjem Kranjskem nekaj ur od Save je živel terden kmet; Miha Zakrájec so ga pisali in klicali. Terden kmet pravim. A s tem nečem reči, da je bil bogat. Imel je poleg dveh krav še lepe vóli in nekoliko juncev in telic, kar je bilo vse njegovo, ne morda v rejo vzeto ali le „na úpanje“ kupljeno. Za davek ga gosposkà ni nikoli rubila. Težko je res nesel tiste goldinarje v davkarijo, kajti terdo so bili prisluženi, ali nesel jih je vendar vsako leto ob pravem času, ker vedel je, da gosposka oblast tudi mora biti zaradi javne varnosti in slišal je v cerkvi, da je od Boga postavljena. Pšenice, lanú, masla, prašičev in tako še marsikaj se je na leto pri Zakrajčevih dalo v pródaj, tako da ni nikoli krajcar tako pošél, da ne bi bilo za podpláte, za kakšno potrebno drugo obleko, ali celo za sol in za tabak. Zakrajec ni bil nikomur nič dolžan, da celo imel je še pri sosedu nekaj terjati, kar bi bilo za silo. Tudi dote od svoje žene še ni bil izterjal in je mislil: e pa otrokom prav pride enkrat.

Tako tedaj je bil Zakrajec terden kmet in srečen. Otroci so mu bili zdravi, žena pridna, vse je šlo, — sicer včasi malo terdo — ali vendar lepó gladko. Kedar se je Zakrajcu zdélo, da zdaj-le se ne bode lehko izvil iz težav in skerbi, é, pa je že Bog tako dal, da se je srečno izkopal

iz preglávice, da sam ni vedel, kakó in kêdaj. Drugi kmetje, ko so bili reveži zadolženi, da so komaj dihali, kárali so Miho Zakrajca, če je kêdaj tudi malo pojadikoval in potožil o hudih časih in so mu rekali: „I, bome, kaj maraš ti, ki imaš svojo živino, ki nemaš dolga, pa imaš še denar! Ali mi! mi! Kaj porečemo mi drugi!" In Miha Zakrajec je molčal na to; ali kdor bi mu bil prav ostro v obraz pogledal, ta bi bil videl, da mu to dobro dené, in kdo ve, če ni tiho Boga zahvaljeval v takih prilikah, da je takó, in mislil, da bi mu huje tudi lehko bilo, kakor je huje drugim.

To se ve pa, da Zakrajec ni bil zapravljivec. Terdo je delal in pridno, leto in dan, in vsi njegovi so delali. Vina je malo izpil, pijanega ga pa ni nihče nikoli videl. Ogledal je prej krajcar, predno ga je izdal. Zato je vedel, kaj goldinar veljá, ker je groš poznal.

Poleg tega se mu je kmetija vedno boljšala in širila, ker prikupil je bil že dve parcéli gozda k svojemu posestvu in izplačal vse. „Ta bo še zabogâtel, če bode dolgo gospodaril," rekli so stari možje po vasi, kedar so v nedeljo popoldne na vasi sedeli in modrovali.

In res bi bil pridnemu, delavnemu možu Bog gotovo srečo dal, da bi bil lepo napredoval, otroke zredil in brezskerbno starost učakal, ko bi bil tak ostal, kakor je bil.

Ali nesrečna lakomnost, da bi več imel, hitro, brez truda obogatel, — ta ga je pogreznila, — njega in njegove v strahovito nesrečo. Poslušajte kakó.

2.

Jeseni je videl Zakrajec, da je tisto leto prav malo sená. Kupovati ga, — to mu ni kazalo. Temuč sklene voličke, ki so bili že precej okrogli, še nekoliko opásti in porediti s priboljški, potlej pa mesarju prodati jih in še le na spomlad druge kupiti, — in sicer mlajše in pleméne, da se bode pri njih zopet kaj priredilo.

Kakor je mislil, tako je storil. Zakrajec voli prodà in do blizu spomladi brez skerbi, da bi mu sená zmanjkalo, kermi goveje glave, kar jih je še bilo, v hlevu. Proti spomladi pâ je bilo treba misliti na kup novih volov. Zakrajec torej zvečer vzame prátiko izza table in začne študirati, kedaj bode kje blizu in daleč živinski semenj. In ko so otroci

spat odšli, odloži Zakrajec prátiko spet na mizo in pove svojej ženi ta-le važen sklep:

„Jutri pojdem na Štajersko po voli.“

„Zakaj na Štajersko? Za božji čas, tako daleč!“ pravi njegova žena, katerej se je vse grozno daleč zdelo, kar je bilo dalje kot do farne cerkve, ker ženica ni bila veliko po svetu prišla.

„Vselej sem slišal, da se na Štajerskem bolje kupi kakor pri nas, hočem enkrat videti, ali je res, ali ne“ — odgovori mož.

„Ne hodi, ne hodi tako véliko dalje,“ prosi ona, ker neka skerb jo obide. „Kar boš morda bolj po ceni kupil, tolikanj več boš po potu pustil. In, Bog nas varuj, morda ti še zli ljudje denar vzemó, ali ti kaj hudega storé, ali . . .“

„Beži, beži!“ reče on, vtakne pratiko v predal in ukaže: „jutri zjutraj zgodaj kaj gorkega napravi, da ne pojdem tešč po svetu, kar pravijo, da ni dobro, pa tiho bodi! Do Zidanega mosta pojdem peš, potlej se pa na železnico vsedem in sem precej v Celji, ti še ne veš, kako to hitro gre po železnici!“

Ker žena res tega ni vedela, pa tudi ne vedeti želela, ustregla je možu in molčala.

3.

Drugo jutro, ko se je bil storil dan, najdemo Zakrajca že na bélej cesti. Varno na sercu pod zapetim telovnikom je imel kúp, denar za voli spravljen, v ustih malo tabakovo pipo, z močno desnico pa je oprijemal dolgo drenikovo palico in delal velike korake ž njo, ne dosti manjših pa s svojimi dolzimi nogami, tako da je pot pod seboj kaj hitro pobiral in da bi ga ne bilo vsako dete lehko dohajalo.

Jedno uro hodá od Zidanega mosta na cesti doide necega gospodskega človeka, to je, moža v gospodskej, da si nekoliko zanošenej obleki, starega kacih 34 let, zabuhlega obraza, z rudečkasto brado in zmeršenimi lasmi.

Zakrajec je hotel mimo tega „gosposkega“ človeka naprej iti, ko ga je bil pozdravil po starej našej šegi. On se ni rad spuščal z vsacim človekom v znanje, zlasti z gospôdo ne. Kdo mu bode to zameril, saj je še več tacih mož med nami, ki se gospôde rajši ognó, če se morejo.

„Bog daj, Bog daj“, odgovori na pozdrav gospodski tujec na cesti in tudi svoje korake pospéši, takó, da gresta vštric.

„Kam mahate, oče, kam?“

„V semenj grem; par voličev bom kupil, pravim“, odgovori Zakrajec.

„Voli greste kupovat?“ vpraša tujec v zanošenej gospodskej obleki in se Zakrajcu naglo še bolj približa. Ko bi bil Zakrajec vajen ljudi opazovati, opazil bi bil, da se to zadnje vprašanje tujčevo zdi nekako veselo, iznenadeno, kakor bi hotel reči: „aha ta kmet ima pa denar, držimo se ga.“

Vendar Zakrajec ni tega nič opazil; sam p o š t e n, mislil je, da so tudi drugi pošteni, vsaj da večjidel, če le morejo biti.

Govorila sta potem o mnozih stvaréh: kako zimína kaže, koliko so miši po polji škode naredile in podobne kmetske reči, takó, da se je Zakrajcu še čudno zdelo, kako da ta „gospodski“ človek (to se ve da je bil zdaj malo v zanošenej obleki, ali morda je doma boljšo imel) tako modro ve govoriti o vseh teh rečeh, prav kakor kaki pravi stari kmet.

Zakrájec je bil vedno bolj zaúpen. Tako je „gospodski človek“ kmalu zvedel skoro vse, kako so stvari doma pri Zakrajskih, koliko ima živine, koliko polja, gozda itd.

„Koliko ste priredili lani pri voléh?“ vpraša „gospod“ Zakrajca.

„Pri voléh? Lani? Ne véliko. Samo štirdeset goldinarjev. Ali vozil sem ž njimi in kup ni bil poskočil“, odgovori Zakrajec.

„Štirideset goldinarjev! To ni mnogo. Pa pomislite, koliko ste terpeli. Tako daleč ste šli v semenj, kakor zdaj greste. Trudni ste bili in potni, ko ste domóv prišli. In potlej, kolikokrat ste mahnili s koso za voli, kolikokrat ste jim opertni koš v jasli zanesli, koliko nedelj po poldne ste jih morda sami na pašo gnali kje ob kakem robu, na vzórjih ste pasli ob verví, da ste jim morali zmirom na gobce gledati,“ govori tujec kakor da bi bil navdušen. „Ni li res?“

„I, res je tako, kakor pravite, sam sem jih pasel včasi, i, dostikrat, kedar sem utegnil,“ reče Zakrajec, kateremu

je bilo tujčevo kratko naslikanje terpljenja volovske reje kmetove prav všeč.

„Vidite koliko terpljenja imate celo leto, dan na dan samo z volmi, potlej pa le štirideset goldinarjev priredite, in nič več, samo štirideset!“ reče tuji gospodski sopotnik.

„I, res in Bog ve kaj, ali, kaj čemò, to je naše k m e t s k o, mi moramo terpeti“, pravi Zakrajec. „Več se ne dá in kdor hoče, da mu kak krajcar v hišo pride, da ima za davek, sol in podplate, ne more drugače, kakor da dela.“

„Tudi drugače se more denar dobiti, brez terpljenja“, odgovori tujec skrivnostno.

„Kakó?“ vpraša Zakrajec čudeč se in ogleda svojega sopotovalca bolj na tanko.

„Le glejte me“, pravi modro oni. „Ali če sem prav tak-le, skoro raztergan, pa imam vendar zmirom denarja, kolikor hočem. Doma imam devet novih oblek in devet parov novih črevljev in zlate perstane; ali kedar po svetu grem, oblečem se nalašč tako-le bolj slabo, da se ljudje menj zmenijo za-me. Nu, in ker vidim, da ste vi tako pošten, in dober človek, kakor že dolgo nisem nobenega našel, ne bi rekel, da vam ne povém, kako se denar dobi brez truda in dela. Nekoliko ljudi sem že srečnih naredil. Prej ni imel dosti, ali pa nič, zdaj se bogatiri, da je veselje videti ga, kakó se k maši vozi, pečenko jé in klobase, pa vino pije, kolikor hoče.“

„Pa ne da bi vi kakšne vraže znali“, vpraša Zakrajec smejoč se, ker na vsa babja pripovedovanja on vendar ni veroval.

„Béžite, béžite!“ pravi „gospod“ ter poseže v žep, izvleče nekoliko raztergano denarnico ter poišče bankovec za deset goldinarjev.

„Ali ni to denar?“

„Je, desetak je,“ reče Miha.

„Kaj mislite, da je sam od sebe ali od Boga zrastel, kakor orehovo drevo iz semena?“

„I, menda ne,“ odgovori Zakrajec, „včasi sem slišal, da delajo take desetake in druge bankovce tam pri cesarji na Dunaji tam nekje.“

„Nu, dá, d e l a j o jih, n a r e j a j o jih. A kar dela jeden človek, to stori tudi drugi, če z n a, p a z n a t i je treba.“

„Vi znate?“ vpraša Zakrajec in korak mu zastane. „Denar znate delati?!“

„Zakaj pa ne?“ odgovori gospodski človek. „Kaj nisem černe šole študiral daleč v laškej deželi? Znam, znam; to mi je lehko, kakor vam spomlad mežjéno verbovo terto zviti.“

„Pa ga znate res tako narediti, bankovec, da je tak, kakor cesarski, da ga nobeden ne pozná, tudi davkar ne?“ vpraša Zakrajec.

„Take-le znam, glejte. Ali bi jih vi poznali, da so moji?“ Rekši pokaže tujec dva bankovca desetgoldinarska.

„Jaz že ne bi poznal“, odgovori Zakrajec in občuduje dva pomoljena si desetaka.

„No vidite,“ pravi tujec zmagovito.

„In nobeden ne bi vedel, da nista prava?“ vpraša Zakrajec dalje in glas se mu nekako trese, ker rojilo mu je že po glavi.

„Nu, ne porečem, tam prav na Dunaji tisti, ki jih delajo, ali pa v Gradci in v Ljubljani tista vélika gospoda, ki z Dunaja pisma dobivajo in skrivnosti vedó, taki bi morda že izpoznavali, kaj je m o j e delo in kaj je n j i h delo, čeravno je moje ravno tako dobro ali pa še boljše. Saj veste, da še črevelj ni črevlju nikoli podoben in lice ne licu. A ne mislite, da nosim jaz svoje desetake tej velikej gospôdi na nos? Čemu? Saj lehko med kmeti in druzimi ljudmi živim, med temi pa velja povsod moj desetak toliko kakor cesarjev.“ Tako razklada tujec.

Zakrajec je zdaj vse verjel, kar je ta lopov govoril. On ni bil šolan, niti ne mnogo izkušan po svetu. Začne se mu v glavi podoba delati, kako prijetno bi bilo, ko bi imel denarja kolikor bi hotel. Zanj, za ženo, za otroke, za vse bi bilo lepo in prijetno. Koliko mora človek prevzdigniti, prebiti, prenesti, prepotiti se in včasih si celo pri ustih pritergati, predno kak denar v hišo dobi. Zdaj bi ga pa po tem človeku kar z lehka, brez truda, brez dela, kar naravno dobil, kakor da bi se k pogernenej mizi usél. Zapeljiva, prezavedljiva misel! Zakrajec se je ni mogel odkrižati. Denar je vendar lepa reč, za denar se vse dobí, oh, ko bi ga imel, kolikor bi hotel!

„Kaj ste prej rekli, da bi tudi m e n e srečnega storili, gospod“, reče Zakrajec nekako sramožljiv, kakor mlada deklica. On ni bil vajen prositi.

„Nu, rekel sem, in kar sem rekel, tega ne oporečem,“ odgovori tujec. „Samo, da prav zastonj ne bode, nekaj malega mi boste za to storili. To je tako zavoljo lepšega, veste, ne ravno da bi mi treba bilo, tisto ne.“

„Kar hočete, le recite, kar hočete, nisem tak, da bi dejal, da sem nehvaležen človek“, hiti Zakrajec zaterjevati.

„Veste, jaz imam takó vsako leto po jedenkrat navado,“ pripoveduje „gospod“ Zakrajcu', „da grem tje na Dunaj med ono veliko gospodo, ki prave cesarske bankovce delajo. Tam, kedar sem med njimi v sredi, — jemljó me namreč povsod soboj, ker jim znam prave povedati — ne morem in nečem plačevati ravno s svojimi bankovci, katere sam narejam, ker nekateri izmed njih bi utegnil vendar kakovo malo drugačno piko zaslediti na mojem bankovci. Mi, ki take reči delamo, imamo strašno ostre oči, veste?“

„To se ve da, saj še kovača dva ne zvarita sekire enako, jeden tako, a jeden tako,“ primetne Zakrajec vmes.

„A vendar je sekira — sekira, ni li res? Vidite, z vami je lehko govoriti, saj sem rekel, vi vsaj človeka razumete. — Tedaj kedar jaz med one cesarske gospode pridem, tačas moram s pravimi cesarskimi desetaki plačevati, da mojih ne\ izpoznajo. Z drobnejšim denarjem, ki ga, to se ve da, lehko dobim po zmenjavi kolikor hočem, ne morem plačevati računov med tako gospôdo, ako vem, kaj se spodobi, kedar jim takó kaj za vino dam. Moram z desetaki plačévati, že zavoljo lepšega.“

„Kaj si dadé vino plačati od vas? Oni na Dunaji, ki sami tudi znajo denar delati?“ vpraša Zakrajec.

„Pa še radi! Mislite, da ga oni smejo narediti, kolikor ga hočejo? Kaj še. Samo kolikor jim cesarski minister dovoli. Nič več. On ima vse orodje zaperto, pa kedar ga dá v bankovsko delo, stoji zraven sam, ali pa njegova žena, da ne naredé bankovcev preveč.“

„Glejte, glejte!“ čudi se lehkoverni Zakrajec.

„No, kakor sem vam rekel, — nadaljuje bankovčar — vsako leto enkrat potrebujem nekoliko pravih cesarskih desetakov. Zatoraj bova midva tako-le naredila: „Jaz vam dam dva moja bankovca, katera boste vi, kedar kaj kupujete, za dvajset goldinarjev izdali, vi meni za to daste pa le jeden desetak cesarski, razumete.“

Zakrajec je pač dobro razumel, ali navdušenje do tujca se mu nekoliko ohladi. Zazdelo se mu je, da tujec vendar ni tako samopriden osrečevalec, kakor se je kazal.

„Kaj pa bo,“ pravi Zakrajec, „če mi kdo izpozna vaša dva bankovca, da nista prava? — Jaz plačati ne bi mogel z vašimi, a svojega, pravega cesarskega, ki bi ga vam dal, tudi ne bi imel.“

„Tega se ne bojte. Noben štacunar, noben volar, noben mesar in noben prékupec mojega denarja od cesarjevega ne loči. Sodnikom in prav učenim ljudém jih pa ni treba pred nos nositi. Saj se lehko kam dalje gre kaj kupit, na daljni semenj, kjer nihče človeka ne pozná. Ali vas bode jutri na semnji kdo poznal?“

„Menim da ne. Nisem še nikoli tako daleč bil na semnji,“ odgovori Zakrajec.

„No vidite, poskusite. Ná, tu imate štiri moje bankovce, to je štirideset goldinarjev; pomešajte jih med svoje in kedar boste kupljene voli plačevali, dajte moje vmes. Jaz vas v Celji počakam, in kedar v Celje z voli pridete, dali mi boste samo dvajset goldinarjev svojih, torej dvajset jih zaslužite tako lehko, kakor ko bi cigaro prižgal, brez dela, brez truda.“

Zakrajec počasno vzame ponarejani denar in še boječe v rokah deržeč ga vpraša:

„Kaj pa, če me uganejo?“

„Jaz vam svojo glavo zastavim, da vas ne,“ odgovori lopov.

Zakrajec spravlja denar. Skerb ga je bilo precej; bal se je, da bi ga ne zasledili in bi imel „sitnosti in pota“, kakor je nekdaj slišal, da so jih že ljudje imeli; ali lakomnost je v njem premagala. Tako hitro celih dvajset goldinarjev zaslužiti! In samo za zdaj, potem lehko zasluži še več, če pojde lehko! To ni bila mala stvar zanj.

4.

V semnji je bilo dosti volov in lepih. Tudi dragi niso bili. Zakrajec jih je ogledal vse od kraja dvakrat, pretipal in izprašal tu in tam. Nazadnje se je pobotal za en par, kateri se mu je najbolj po godu zdel. In ko je bil kup dogotovljen, šel je prodajalec z Zakrajcem v kerčmo „likof“ pit in denar štet. Več žejnih mešetarjev, ki so se prej v kupčevanje silili, šlo je za kupcem in prodajalcem, ker so vedeli, da se bode dobilo tu kaj za gerlo izplakniti.

Zakrajec je bil one štiri ponarejene desetake, katere mu je med potom dal tuji „černošolec“ že prej pomešal med

svoje prave, le droben koščék je vsacemu na oglu odtergal, da ga je sam izpoznaval izmed pravih.

Ko je zdaj izvlekel izpod pázdušnega notranjega žepa denar ven, da bi plačeval kupljene voli, hotela se mu je skoro roka tresti. Pervič v svojem življenji je goljufál. Po vsem životu ga je nekako prijemalo, nekaj mu je roko nazaj vleklo, kakor da bi mu hotel angelj váruh reči: ne! ne!

Ali lakomnost je premagala. Počasi našteje po mizi denar za voli, same desetake, štiri ponarejene, slabe med druzimi pravimi.

Vsi okolo sedeči so gledali denarja precej dolgo versto. Prodajalec je prekavsal počasi s perstom celo versto, štejoč, je li je prav našteto. Zakrajec se ni upal nobenemu v obraz pogledati, bal se je, da bi mu kdo na očéh bral, da je napačne bankovce izdal. Še le, ko je prodajalec desetak za desetakom, prave s ponarejenimi vred, zložil kar skupaj, zavil jih in spravil, vzdigne Zakrajec pred soboj stoječo čašo vino in se pijóč ozre po druščini.

Nihče ga ni gledal, nihče nič ne ve, bankovci so torej kakor pravi, denar je denar! Ta misel je Zakrajca tako ohrabrila, da je še vina poklical, saj ga je zdaj lehko plačal.

Vendar ni dolgo prebil med tujimi možmi. Hotel je sam biti, da bi računil, kako hitro je pridobil brez vsega truda za kmeta veliko svoto denarja — d v a j s e t goldinarjev! In kako lehko dobi še več, ako se prikupi onemu tujemu gospodu černošolcu, ki ga v Celji čaka.

Zatorej ga kmalu najdemo na cesti iz semnja, kupljene voli pred seboj gonečega in prihodnjo srečo preračunjevačega. Nesterpljivo je priganjal voli k hitrejšej hoji, da bi čem skoraj dobil učenega gospoda, ki mu je denarja dal in ga obljubil v Celji čakati.

Predno še v Celje pride, stopi na cesti izza žive meje oni tujec, ogleda se na vse strani in hlastno vpraša: „no, ali . . .?"

Zakrajec vesel prikima.

„Vse štiri ste spečali?"

„Vse štiri."

„Torej polovico zdaj daste meni nazaj, dva prava!" hiti tujec razveseljén in s tako zadovoljnostjo, da spravi dvajset goldinarjev pravega denarja, da bi bil Zakrajec lehko videl, kako treba mu jih je bilo.

Tujec ni hotel ostati v celjskem mestu, temuč v malej kerčmi ob cesti sta ostala in se pogovarjala, kakó bosta od zdaj na dalje. Zakrajec je prosil tujca, naj ga vendar „srečnega“ stori in naj mu prinese še več tacega denarja, on ga hoče rad na spolovino dobička razpečati kakor denes.

Precej se pogovorita, da žene Zakrajec te voli takoj na drug semenj na prodaj, da med tem pride z denarjem domóv, tam pa najde že tudi „černošolca“ z novim denarjem, ker zdaj, pravi ta, mu ga je zmanjkalo in gre zopet domóv ponj.

Predno pa Zakrajec odide, bil je tujec že tako piján, da ni mogel nič več govoriti. Čudil se je Zakrajec pač nekoliko, kako je to, da se tak „učen“ mož, ki zna bankovce delati in ljudi osrečevati, kislega vina tako opije, da ne ve več, kje je. Ali kaj mu je to mar bilo; da le obogati, obogati! To je bila Zakrajcu zdaj glavna misel, ko je gnal voli namesto na dom — na drug semenj, da bi steržil za one štiri ponarejene, štiri prave desetake.

5.

Ko je Zakrajec b r e z v o l o v domov iz semnja prišel, in sicer še dva dni kasneje nego je imel priti, obveselila se ga je sicer, a tudi prestrašila njegova žena močno, ker mislila je: morda je denar izgubil, ali pa so mu ga vzeli razbojniki po potu, takó da kupiti ni mogel ničesa.

Zakrajac je bil med potom stvar premislil in sklenil svojej ženi za zdaj še nič povedati, kakó in kaj. Hotel je, da drugi ljudje ne zvedó, na kak način bode on bogat postal. Zato pa se mu ni zdelo varno ž e n s k i povedati svojo skrivnost, ker sodil je, da so vse ženske bolj ali menj jezične, njegova pa tudi nekoliko, če je prav sicer dobra duša.

„Zakaj nisi nič prignal?“ vpraša ga žena. „Ali nisi nič kupiti mogel.“

„Kupil sem, a sem zopet prodal,“ odgovori on.

Več je bilo treba izpraševanja, predno je ženi to v glavo šlo.

„Zatorej te tako dolgo ni bilo,“ huduje se žena potem. „Zmirom sem slišala, da tisti kmet, ki v semnje hodi mešetarit in prékupovat, ni nikoli nič prida. Zdaj pa še ti prékupčevati začenjaš, ko vendar veš, da nam je v o l ó v treba.“

Ona ni imela navade jeziti se, a zdaj jo je obšla nevolja, da se mož udaje v prékupe ta čas, ko je treba kmetovati začeti. Morda jo je tudi slutnja obšla, da iz tega ne bode dobrega. Ali on jo zaverne osorno: „Ti nič ne veš, jaz delam, kakor vem, da je dobro za me, za te in za otroke, kar tiho bodi, pa pojdi.“

Šla je sicer, a rada ne.

Ženi se je potlej čudno zdelo, da je minilo štiri ali pet dni, a mož ni šel ne na ta ne na oni semenj, ki je bil v „pratiki“ zapisan, po volji. Tudi delal ni tako kot prej; nobena stvar ni imela nič vspéha v njegovej roki. Zdaj je prijel to, zdaj zopet to, a ničesa ni končal.

„I, kaj ti je vendar?“ vpraševala ga je ona zvečer.

„Kaj mi hče biti? Pusti me“, odvračal je on, a ničesa ni povedal.

Šesti dan po vernitvi njegovej iz semnja pa žena proti mraku, ko s polja pride, najde pri svojem možu v izbi gospodskega človeka s ponošeno obleko, rudečkasto brado in zmeršenimi lasmi. Bil je oni isti „černošolec“, katerega je bil Zakrajec blizu Zidanega mosta na cesti dobil, in ki je „znal denar delati.“ Žena se prestraši, kajti ni bilo navada, da bi take verste ljudje okolo hiše Zakrajčeve hodili, in celo z njenim možem vino pili, kakor je zdaj videla. Ali Zakrajec jo berž v vežo za vrata pokliče in jej ostro ukaže:

„Naredi v ponvi kaj dobrega, kar najboljega imaš za prigrizniti. Ta gospod notri nam je srečo prinesel. Poslušaj, pa molči!“

„Ta, srečo?“ vpraša ona neverno.

„Stori, kar ti govorim, pa molči. Ta, ta!“ odgovori on in odide zopet k svojemu gostu v drugo izbo.

Kdo ne bi rad srečen bil. Tako je tudi gospodinja Zakrajčeva mislila: morda je pa vendar res, da je ta človek „srečo“ k hiši prinesel, če mož pravi da in šla je po omari iskat „kaj dobrega“.

6.

Ko so bili otroci odpravljeni spat in je mati Zakrajka svoje večerno delo opravila, jezilo jo je naenkrat, kaj ima njen mož s tem gospodskim človekom toliko in tiho govoriti. Torej si pogumno obriše roki ob kuhinjski predpasni pert in hoče v drugo izbico stopiti, kjer sta bila moža sama, in kamor je bil „on“ (gospodar) tujcu s svojimi

lastnimi rokami nesel večerje. Vrata so bila od znotraj zaperta.

„Odpri!“ reče ona nevoljna, a odločno v vsej gospodinjskej oblasti.

„Samo moja žena je, ona že sme vedeti, to smo brez skerbi,“ ugovarja mož tujcu, odklene in spusti ženo v izbo, pozdravljajoč jo s „sitnica radovedna!“

Tu vidi žena, da sta bila jedino malo oknice, ki je deržalo na vert med drevje, s plahto močno zagernila, da bi se v izbo gotovo od nikoder ne videlo.

Na mizi pak je ležal kupček b a n k o v c e v, med katerimi jih je bilo nekaj menda nalašč le (na pol ali še menj izdelanih. Razen tega je bil tujec razpostavil razno risalno in pisalno orodje, barve, černila, steklenice, vse iz torbe, ki je odperta zevala na oglu mize.

Da si ni žena svoj živ dan še kaj podobnega videla, vendar je po svojej zdravej pameti precej sama pri sebi uganila, kaj je vse to, namreč: da ta človek zna papirnat d e n a r d e l a t i; to je uganila tem lažje, ker jej je prej mož rekel, da je „ta gospod jim s r e č o prinesel.“

Vso glavo ženi nekako pretrese, ona obstane na mestu in ne more izpregovoriti, da si se jej usta odpirajo.

„Vidite, mati, kaj imamo in kaj znamo?“ reče tujec smejaje se iznenadejanosti gospodinje.

„Jezus!“ zaklicala je mati Zakrajka, a ne da bi bila mislila na Izveličarja, temuč iz navade in neke vesele prestrašenosti.

„D e n a r bomo delali,“ reče gospodar zamolklo.

„Tako ga bode še počasi kakor črepinj,“ smeje se oni gospodski človek.

„Ampak tiho bodi, — glej jo!“ pristavi gospodar.

„Gospoda ne pusté druzim ljudem denarja delati, mati, zato moramo lepo m o l č a t i, nikomur nič pripovedovati, pa bode denarja, kakor pečká. Ali ni neumno, da se toliko ubijate in toliko terpite, če vam znam jaz denarja narediti, kaj?“

Ženi je kar mergolelo pred očmi, ni vedela, kaj bi odgovorila. Ona da bode z a b o g a t e l a, da jej ne bode treba toliko delati, da bodo hčerke, kadar dorastejo, veliko doto imele, da se bode k maši vozila, da bode še lepšo obleko mogla kupiti, kot jo ima Cerovnica itd. itd. — vse sreče ženske domišljije so jo obšle.

„Sam Bog in njegova sreča božja nam je tega „gospoda“ poslala v hišo,“ mislila je nevedna žena.

Le nekov čuden nemir jo je obhajal, ki bi jo bil mogel opomniti, da naj se vpraša: je li res vse zlato, kar se od daleč sveti. Čudno, da se vest oglaša vselej, samo da bi jo hoteli poslušati.

7.

Od zdaj se Zakrajec za kmetovanje in gospodarstvo ni dosti brigal več. Hodil je po semnjih daleč okoli in sicer rajši dalje, nego bliže dóma, ter je kupoval živino in jo zopet prodajal. Pri tem je gledal zmirom, da je pri kupovanji oddajal ponarejene bankovce, pri prodaji pa dobival prave. Kupčije je delal le z ljudmi, ki ga niso poznali in le po enkrat v jednem kraji.

Tako ga je bil njegov novi prijatelj naučil, kateri mu je vedno novih bankovcev donašal in jih potem po nekoliko dni v njegovej hiši skrit dodelaval.

Precej dolgo je šlo vse po sreči. Zakrajec je videl, da se na ta način jako lehko in brez truda dobi denar; zato je postajal vedno bolj derzen in menj previden.

Koliko krivice dela drugim ljudem, na to niti mislil ni. On ni bil terdega serca, zato bi se mu bil gotovo smilil od njega ogoljufani kmetič, ko bi bil preračunil in premislil, kake nastopke imajo njegove kupčije, kaka nesreča izvira iz njih.

Dobro bi bilo, ko bi bil Zakrajec, na priliko, to-le dogodbo sam videl in prej premislil, predno se je v goljufivo kupčijo s ponarejenim denarjem podal:

V hribih kaké štiri ure od Zakrajčevega doma je živel ubožen gospodar. Dolgovi so ga terli, a denarja ni imel od kod dobiti, da si je bil priden in delaven od zore do mraka. Zlasti je bil jeden njegovih upnikov tako silen, da mu je žugal pregnati ga z doma in zapoditi ga izpod strehe, če mu še ta božič ne vrne 200 goldinarjev.

Gospodar je imel par juncev domače reje. Koliko je terpel, predno jih je iz telet do junih volov spravil! Kolikokrat jim težko na rami kerme prinesel! Kolikrat sam gnal jih na boljšo pašo, prav kakor prej Zakrajec. Zdaj jih je moral može prodati, da si niso bili še za prodaj godni. A ni se dalo drugače, upnik je terjal. Žene torej junce na semenj, prodá jih. Dobi za nje papirnat denar, lepe bankovce po deset goldinarjev. Prihodnjo nedeljo

gre k upniku in mu povè, da ima denar, da gresta drug dan k notarju delat pobotnico in denar štet. Pri notarji se naredi pismo, še celo sodnik je slučajno navzočen, hribski kmetič ponosno odšteje denar na mizo, sodnik ga slučajno vidi, vzame en novi bankovec v roke, pomeri ga in pogleda skozi njega proti oknu v svit, pogleda drugi, tretji bankovec takisto, vse zapored. „Kje ste ta denar dobili?“ vpraša kmeta osorno. „Za junce sem ga skupil na semnji,“ odgovori kmet in strah ga prešine. „Slab denar je ves, ponarejen, samo jeden bankovec je pravi, tega spravite vi, druge bomo mi.“ Ko je kmetič potem slišal, da mu ponarejenega denarja res ne dajo nazaj niti ne pravega namesto slabega, ko je čul, da je svoje voliče zastonj dal, da je ogoljufan, prevarjen — zagrabil se je za sivo glavo in zajókal se kakor otrok, da bi se bila bela stena omečila.

In kdo je bil kriv kervave nesreče tega moža, če ne Zakrajec, — to se ve, njemu neznan — ki je bil za ponarejene, nič vredne bankovce voli od njega kupil?

Podobnih nesreč je Zakrajec s svojo nepošteno tergovino napravil toliko, kolikor kupčij. Vendar ko se je bil enkrat denarja polakomnil, mislil je več na to, kakó bi ga pomnožil, kakor pa na to, kaj je prav in neprav, pošteno ali nepošteno.

8.

Neznani gospodski gost, ki je k Zakrajčevim zahajal in donašal slab denar, izostal je bil že precej dolgo tega. Zakrajec je bil nesel zadnji ponarejeni denar v daljni semenj, ko je tujec zvečer zopet oglasil se in po njem vprašal. Zvedevši, da Zakrajca ni domá, naroči bankovčar ženi, naj mož, ko domov pride, pazi nekaj časa, — ker gospodska že oba zasleduje. Tujec uniči svoje risalno orodje in vse priprave, kar jih je pri Zakrajčevih v malej drugej izbi imel in odide.

Od tačas ga v tem kraji ni bilo več videti, niti kasneje ga sodnija ni zasledila.

Pač pa je našla sled za Zakrajcem.

Ko je namreč drugi dan Zakrajec k skerbečej ženi iz semnja domóv prišel in mu je ta strahoma povedala, kaj je njegov denarjev ponarejevalec rekel in storil, povesil je Zakrajec glavo in rekel:

„Nikamor več ne pojdem. Da bi se le še zdaj dobro

izteklo!“ — Ozrevši se, da li ga nihče ne vidi, pošepeta ženi: „Že so mi na sledu, a včeraj sem jim ušel.“

Žena probledi in začne moliti in Boga na pomaganje klicati. On dalje pripoveduje:

„Ko sem včeraj v semenj prišel, srečam mešetarja, ki mi je v zadnjem semnji kupovati pomagal. On ne ve, od kod sem, in kdo sem, drugo ime in drugo domovje sem mu povedal. Ali ker sem ga bil zadnjič pri kupu dobro napójil, bil mi je hvaležen, poklical me je na stran še predno sem do volov prišel, in mi rekel: „Oni mož, ki ste zadnjič voli od njega kupili, ko sem jaz zraven bil, išče vas po semnji in je vas že tudi žandarmom naznanil, kako ste po videzu. On pravi, da ste mu dali slab denar in da vas hoče dati zapreti. Dajte meni deset goldinarjev, ker sem vas svaril, pa se umaknite.“ Jaz mu dam deset goldinarjev, pa se precej iz semnja in iz terga vzmaknem. Zdaj ne pojdem nikamor več, stvar je vendar nevarna. Da bi se le še zdaj dobro izteklo, le še zdaj, nobenega bankovca več ne izdam, nikoli ne.“

„Bog se usmili, Bog se usmili“, plače žena, ne pomislivši, da Bog ne more podpirati zločinov. Ona vidi pred soboj le nesrečo svojo in moževo, če ga uhvatijo in zapró, da si v celoti ne more niti premeriti še vseh nasledkov.

Tisto noč oba nista spala. Drug dan on ni šel od hiše, ali katero delo je prijel, nobeno ni šlo od rok. Skerb, kaj bode, ga je davila, tlačila, proganjala, od tu do tam, morila na vseh potih. Ravno tako je žena vedno jokala, kadar je ni nihče tujih videl, molila in zdihovala od samih strašnih skerbi, kaj bode, če pride gospodska možu na sled in če ga zapré.

V teh morilnih skerbéh in mukah, ki sta jih oba imela več dni prestati, bila je preva kazen za zlodejstvo, v katero se je dal Zakrajec zapeljati in že ta perva kazen je bila tako velika, da je mož sam pri sebi želel si: „O kakó rad bi vergel vse to proč, kar sem s to kupčijo dobička naredil, da bi le mir in pokoj povernil se mi, da se mi ne bi bilo bati, da me zasledijo.

9.

Nič ni bilo. Mesec dni je poteklo.

Zakrajec se torej pomiri zopet. Kesanje ga neha, to

kesanje, ki je izviralo le iz strahú pred kaznijo, a ne iz izpoznanja krivice, katero je delal.

Ker je videl, da ga niso zasledili, obhajale so ga že izkušnjave, še one ponarejene bankovce, kar jih je še imel — malo jih je sicer bilo — razpečati. Samo še nekoliko dalje bode treba iti, doli na Hervatsko, mislil in rekel je ženi Zakrajec, pozabivši vse svoje prejšnje namene in obljube poboljšanja. Žena mu je odgovarjala, naj pusti, naj ostane doma. A odgovarjala mu je tudi le, ker se je bala zanj, kajti ona mu ni svetovala, da bi kakó izkušal poverniti denar, kar ga je s to goljufivo kupčijo s ponarejenimi bankovci pridobil si.

Nazadnje ju pa vendar zadene osoda.

Zunaj je bila temà kot v rogu, Zakrajec je ravno luč ugnasil bil in hotel leči. Vsi drugi so bili že polegli, otroci so že spali.

Kar nekdo močno na okno poterka.

Zakrajec se stresne od straha.

Poterka drugič, še močneje.

„Kdo je?“ ohrabri se Zakrajec, okno odprevši. Ali ko pogleda ven, vidi, da v noči blišči pred njim bajonet. Žandarmi so bili tu. Zakrajcu jezik zastane, on zaloputne okno, odskoči od klopi in se postavi na sred izbe, nekaj časa ne vedoč, kaj početi. „Táji!“ reče mu navadni notranji zapeljivec, zato se ohrabri, stopi zopet k oknu in vpraša ošabno:

„Kaj bi radi?“

„Odprite, če ne, uteremo vrata,“ reče žandarm.

„Ne bode drugače, da moraš odpreti“, reče drug znan glas, namreč županov glas iz vasi, ki je moral z žandarmom priti.

Med tem se je bila vzbudila Zakrajka, naredila luč in — kakor imajo v tacih prilikah ženske včasi več duševne naglosti in zavednosti — rekla možu: „Berž iz skrinje vzemi in kam vtakni, ali v ogenj verzi še tiste bankovce, kar jih imaš.“

Mož res hlastno skrinjo odpre, vzame ostanek ponarejenih bankovcev in teče v temno vežo ter jih tam verže v še žareč pepeljnjak.

„Zdaj smo dobri, zdaj mi doma ne morejo nič izkazati“, misli in duri odpre. Vstopijo, žandarmski vodja, birič in župan, zunaj pa hišo obstopijo trije žandarmi, da bi jim ptiček ne ušel.

„Kaj ste tačas delali, da nam niste precej odperli, ko ste se oglasili?“ vpraša žandarm.

„Kaj čem delati? Ali .... da jaz vprašam, kaj pa iščete tukaj v mojej hiši in po noči?“ vpraša Zakrajec z vsem pogumom, kar ga je mogel zbrati.

Žandarm se pripogne, pobere izpred skrinje papir in reče: „Tacih-le bankovcev iščemo.“

Prej je bil nesrečnemu Zakrajcu v njegovej naglosti jeden na tla padel in zdaj je bil ta bankovec izdajalec njegov in tako silna priča, da je gospodar obmolknil in glavo povesil.

Uklenejo ga. Poberó ves denar, dober in slab. Ne zmenijo se za jok žene, za milo plakanje in vpitje nedolžnih otrok, ki morajo gledati, kako tuji ljudje, oboroženi, očeta uklenjenega odpeljavajo v černo noč, v ječo. Otroci niso mogli sicer še vse nesreče razumeti, bili so premladi, a dovolj jim je bilo, da so videli mater v divjej bolečini vpiti in obupavati, da je tudi njih mlade duše napolnil strah in trepet pred tem, kar se je očetu zgodilo.

10.

Zakrajec je bil skoro leto in dan le v preiskovalnem zaporu, predno se je sodba izveršila. Dolgo je namreč trajalo, predno so se našle različne priče, katere je ogoljufal bil, davši jim ponarejen za pravi denar.

Nazadnje je stal Zakrajec pred porotniki. Prej lep, močan, zdrav mož, — zdaj ni bil več sam sebi podoben: bled, upognen, postáran.

Nič mu ni pomagalo, da je vse tajil, da nobene priče ni hotel poznati. Oni, katere je bil ogoljufal, izpoznali so ga večinoma, in so prisegali: „ta je tisti.“

Zastonj se je trudil njegov zagovornik porotnike prepričati, da je tukaj kakova zamena mogoča, da Zakrajec ni kriv.

Porotniki so ga krivega izrekli, sodišče ga je obsodilo na osem let težke ječe in je še pristavilo, da je to milostna sodba zarad tega polajševalnega, ker je Zakrajec bil do zdaj nekaznovan in vedno kot pošten človek znan, ter more poverniti storjeno škodo.

Zakrajec, prej srečen kmet, ki je imel ljubljene otroke in ljubljeno ženo domá, moral je z a p e r t biti. Osem let! A kdo bode domá delal? Kdo za otroke skerbel? Za domovje in za kmetijstvo?

Osem dolzih let stárati se brez dela! Daleč od ljubih svojih proč, med razbojniki, v družbi spridenih tatov, pod jedno streho z izmečki človeške družbe! Ali ni to strahovita kazen, grozno stanje, mukepolno življenje za človeka, kateri bi bil prej od jeze vskipel in gromno vzdignil se nad vsacega, ki bi se bil prederznil sumniti, da je na njegovem poštenji kak najmanjši madež? Prej so ga sosedje blagrovali, kakó dobro se mu godi, zdaj ne bi bil menjal ž njim nobeden berač, ki z mavho na rami od hiše do hiše kruha prosi in s psom v listji spi.

Zaperli so Zakrajca v ječo k druzim zločincem. Tja je malo zvedel z doma, a tudi pozvedaval ni mnogo. Poprijelo se ga je bilo neko obupanje, o svojih ljudéh in svojej prihodnjosti izperva ni rad mislil.

Ker se je vsa njegova gotovina vzela bila in porabila v to, da so bili odškodovani oni, katere je bil s svojo nevredno kupčijo ogoljufal, ker je moral on iz svojega plačati tudi grehe svojega pobeglega zapeljivca in sodružnika, ni ostalo ženi in otrokom nič gotovega premoženja, samo posestvo.

Zakrajec je pa vedel, da kmetski njegov dom le kaj donaša, ako je priden gospodar in delavec na njem. To je bil on. A zdaj je zapert. Njegova žena, tudi ko ne bi bila poterta in osramočena, ni bila zmožna sama vsega prevladati pri nedoraslih otrocih. Zakrajec je vedel, da mora doma iti vse pod zlo. Kaj bode iz žene, kaj iz ubozih otrok? Ta misel je bila zanj s časom ravno tako strašna kazen, kakor zapor sam.

V tem strašnem dušnem terpljenji pride Zakrajcu misel, kako bi mogel iz ječe uteči, daleč v tujo deželo pobegniti, tam s poštenim delom nov dom narediti si in svoje ljudi za soboj poklicati. Če ne pojde s poštenim, naj ide kakor hoče, ali iti mora, mislil je Zakrajec, ker že je bil za samo poštenje izgubljen.

11.

Vendar je moral poltretje leto v zaporu sedeti, preden se mu je res posrečilo uiti.

Ko so kaznjenci na dvorišči delali ali sprehajali se, nagovarjal je Zakrajec počasi in tiho zdaj tega zdaj onega svojih nesrečnih tovarišev v zaporu, in tako se je naredila zarota, da bodo pri pervej ugodnej priliki svoje čuvaje napadli in ušli.

Taka prilika se jim je ponudila jesenskega dne proti večeru, ko so zaporniki zunaj terdnjave celi dan pridno delali tako, da proti večeru pázniki niso več dobro nanje pazili.

Zakrajec je bil pervi, ki se je bil jednemu pazniku za herbet priplázil, kakor blisk hitro mu puško iz rok izpulil, in druzega oboroženega paznika ustrelil. Tako sta bila na en hip dva oborožena čuvaja neškodljiva, drugi so bili osupneni in v strahu se niso mogli ubraniti naglemu napadu vseh kaznjencev, kateri so potem ubegnili vsak na svoj kraj.

Noč se je bila storila, predno je bilo mogoče misliti proganjati jih.

Zakrajec je v svojej gerdej sivej kaznenskej obleki celo noč hodil in hitro hodil, da bi prišel domóv in videl ženo in otroke, ker le to je hotel za zdaj. Vedel je, da ga bodo doma skoro žandarmi iskali, da mu torej dolgo doma ne bode ostati mogoče. Le videti je hotel zopet enkrat svoj dom, ženo in deco, svoje svéte je hotel dati, slišati, da ga še imajo za svojega očeta in — potlej — mislil je — bode bežal daleč v svet.

Bilo je že proti jutru, ko Zakrajec pride do svoje male rojstvene vasi nekaj ur od Save. Ko je v jutranjem somraku zagledal svojo hišo, kjer se je rodil, kjer ga je mati učila moliti, kjer ga je oče vadil delati in učil p o š t e n e m u biti, kjer se je bil oženil in kjer je srečno gospodaril, oh, srečno tako dolgo, dokler ni óni tujec izkušnjavec srečal ga na osodnem potu semenjskem in hudiča lakomnosti v njem vzbudil: ko Zakrajec to svojo hišo zagleda med znanim sadnim drevjem, zdelo se mu je, da je že pol večnosti minilo od onega srečnega časa. In nasloni se ob zanemarjeni leseni plot svojega verta, čelo opré ob odlomljen kolec in začne jokati kakor malo dete, da se mu persi vzdigujejo, kakor da bi hotele počiti.

Pesje lajanje ga probudi. Izza ogla je bil priskakal stari hišni pes in oblajal čudno oblečenega neznanca. Zakrajec izpozna svojega starega psa in ga pokliče po imenu: „Švigelj!“ Pes ta glas svojega prejšnjega gospodarja tudi izpozna, po trebuhu se priplazi do njega in vesel cvileč ob njem skače.

„Tedaj ti me še izpoznaš, žival! Da vidim, kaki bodo drugi“, misli ubežni kaznjenec in gre na okno terkat.

Oglasi se mu nek možki glas, a on se ne more do-

misliti, kdo bi bil. Ko se vrata odpró pride pol oblečen mož na prag. — Zakrajec izpozná, da je to iz vasi oni Floriján, ki ni imel svoje hiše in je zdaj tu zdaj tam na vasi osobenjkoval. Zatorej ga precej neprijetna slutnja strese, ko zagleda tega moža odpirajočega.

„Kaj bi radi?“ vpraša Florijan. Kaznilnična obleka in upadeno lice mu je Zakrajca neznanega delalo.

„V s v o j o hišo menda vendar še smem.“

„Joj-menè, Miha, vi, vi ste?“ začudi se Florijan in na stežáj vrata odpré.

Ko Zakrajec v izbo stopi, vidi tujo žensko, tujega otroka tu, a svoje žene ne, niti svojih otrok.

„Kje je moja žena?“ vpraša zamolklo.

„Kaj vam niso pisali?“ vprašuje Floriján namestu odgovora.

„Včeraj je bila osmina, kar smo jo pokopali, potlej sva midva tukaj v štant vzela hišo in polje za dve leti, ker so rekli, da vas še pet let ne bode iz ječe domov; dve leti je naše, zdaj ne gremo venkaj, naj pride kdor hoče,“ govori vse ob jednem žena Florijanova.

Pokopali so ženo!

To je Zakrajec slišal, drugo le na pol, a bilo mu je dovolj. Spusti se na klop k peči, in dene glavo med dlani v kolena uperte.

Umerla je žena!

„Kako bolezen je imela?“ vpraša Zakrajec črez nekoliko časa.

„I, Bog ve!“ odgovori najemnica njegove hiše. „Saj veš, kako so ljudje zleh jezikov; oni pravijo, da je umerla od žalosti zavoljo tebe, ker si zapert. Pravijo, da ko bi se ne bil ti tistih bankovcev polakomil, bila bi ona še živa in zdrava.“

„Jaz sem jo umoril?“ vpraša Zakrajec kakor sam sebe, pol tiho in ne posluša daljšega besedovanja ženske in moža. Nazadnje po dolgem molku se vzdigne in hlastno vpraša:

„Kje so moji otroci?“

„Pri ljudéh,“ odgovori Florijan, razloži mu, kdo je postavljen otrokom za jeroba, kdo je vzel tega fanta ali to deklico, ter nazadnje še pové: „Tvoj Nácek je pa pri nas ostal, tam le v kotu spi.“

To je bil Zakrajčev drugi sinek.

„Pokliči ga!“ prosi Zakrajec.

Florijan pokliče kake 6 let starega dečka, ki nerad, ali vendar vstane zaspán iz svoje posteljice.

„Glej oče tvoj so prišli, pojdi k njim,“ reče najemnik Florijan.

„Nacek pojdi sem k meni,“ kliče prijazno-žalostno Zakrajec sinka.

A deček po strani pogleda in reče: „Ne grem!“

„Pojdi k očetu, lej ga!“ sili ga tudi Florijanka.

„To ni moj oče!“

Ko to Zakrajec sliši, vstane, opré desno laket na sténo in z glavo na njo butne, zajoka, in ihteč glasno izgovori:

„Tudi moji otroci me nečejo že več poznati! Bog, to je preveč, to je prehudo!“

Florijanu se je Zakrajec smilil, tolažil ga je, ali slabo je znal, ni vedel, kaj bi rekel; sam bi se bil skoraj jokati začel, ker si je mislil: joj, ko bi jaz v táko prišel, da bi žena od žalosti zavoljo mene umerla, in bi me moji otroci več ne poznali. In Miha, ta, ki mu je nekdaj tako dobro bilo, ubogi Miha Zakrajec!

„Nič ne maraj, Miha,“ tolažil ga je, „tvoj fant te ne pozna, ker si tako gerdo oblečen“ (Zakrajec je imel namreč še kaznenčevo obleko na sebi); „če si ušel, — kar se mi zdi — pojdi nazaj, oglasi se sám in dosédi, kar imaš še sedéti, potlej pa prideš ven. Ni dosti dolgá na hiši, tačas ti otroci dorastejo in vse bode spet bolje, ko dostaneš zapor in se verneš, le verjemi in v Boga zaupaj.“

Tako ga je Floriján učil. A Zakrajec zmaje z glavo in reče otožno:

„Ne, ne! Z menoj je proč! Jaz ne pridem nikdar več iz ječe, če se sam oglasim, ali če me dobodo. Zato me živega ne bodo imeli. Da sem mogel uiti, moral sem ustreliti človeka, ki je bil najet, da je pazil na me in na druge.“

„Ustreliti!“ prestraši se Florijan.

„Takó je. S slabim denarjem začel, z umorom končal!“

„Bog se usmili!“

12.

Dan danes je zločincem težko oblastniškej pravici ubegniti. Hitrejši nego konji in železnice je telegraf, preprežen že povsod. Ta jih preteče in jim žandarme in

policaje že na pot postavi, da jih že čakajo tam, kamor so pribeči hoteli.

Tako je tudi tu žandarm prišel naravnost v vas iskat begunca le malo ur kasneje, kakor je oni prišel. In daljna zgodba je z Zakrajcem kratka.

Zakrajec je žandarma zagledal, skočil skoz okno in hotel uteči. Žandarm je vpil za njim stoj, stoj! Zakrajec je béžal, ne zmeneč se za oni klic. Žandarm streli, zadene Zakrajca v roko, a ne močno, zato ta beži dalje. Drugi strel poči. Zakrajec se zvalí na tla. Zadet je bil tako nesrečno v osredje, da je še tisti dan u m e r l.

Na vaškem pokopališči so sosedje za gospodom fajmoštrom zadnji očenaš na grobu Zakrajčevem odmolili za njegovo dušo, potem pa pokrili se in razhajali s počasnim korakom in zamišljeni.

Pred malim pokopališčem pod lipo so neki vaški možje pogrebci nekoliko postali, tabak napravili, in nekako tihi bili, kakor bi bilo vse nekaj tiščalo.

Gospod fajmošter pridejo iz cerkve in se ustavijo med možmi, ki so jih močno močno v čislih imeli.

„Kaj boste uganili?“ vpraša duhovni pastir svoje pod lipo stoječe farane.

„I, pravimo, vendar je škoda to, prej tak mož, povsod spoštovan pri kmetih in pri gospodski, a potlej zapert, in tak konec stori, kakor ta Zakrajec, ki smo ga ravno pokopali, Bog mu grehe odpusti“, reče star kmet.

Duhovnik odgovori:

„Pač res, možje. Bog ga bode po svojej milosti sicer sam sodil; ali to moremo tudi mi reči: Zakrajec nam bodi izgled, kako naj ne ravnamo. Ko bi se bil le svojega poštenega dela deržal, še dan danes bi bil v svojej rodovini, srečen mož in srečen oče, kakor je prej bil. Tu se kaže, da le kar pošteno p r i d e l a š in pošteno pridobiš, to je pravo. Vse drugo, kar človek misli po druzih ovinkih pridobiti, maščuje se hudo. Tu se vidi, kolike britke nesreče je kriva ona neopravičena lakomnost po bogastvu, ono nezdravo hrepenenje obogateti b r e z t r u d a i n d e l a, ona nezadovoljnost s svojim stanjem, ono nepoterpljenje z malim, ona lakomnost po denarju, ki je tega našega Zakrajca pahnila v nesrečo in v zgodnji grob. Vidite, vendar je najlepši nauk za življenje stari rék: M o l i i n d e l a j! pa poterpi včasi z malim, bodi zadovoljen z malim; če ne moreš z delom in pridnostjo do boljšega priti, kar

pač moraš zmirom skušati. Saj ne živimo dolgo, a lepšega ne ostane tu na zemlji za nami, kakor če morajo ljudje reči: Pošteno je živel, pošteno je delal! Pregovor, da en krivičen krajcar deset pravičnih požré, uresničil se je tudi tukaj. Učimo se iz tega ter živimo po nauku."

„Res je takó," priterdili so možje fajmoštru in se razšli na delo.

Pot v nebesa.

Kaj zopet dete hočeš,
Ker terkaš toljkokrat?
Jokaje iti nočeš —
Tu od bolniških vrat?

„Jaz iščem mamo milo,
Nazaj mi dajte jo;
Je mesca dva minilo,
Kar šla je v hišo to."

„„Preubogo dete moje,
Milujem te, znanéč:
Da drage mame svoje,
Ne boš tu našla več.""

„„Je sedmi dan zazoril,
Kar šla je v boljši svét,""
Vratar je star govoril,
Zaklenil duri spét. —

A revšče ni umelo
Vratarjevih beséd,
Do mraka je medlelo
Tam solzno ko popréd.

Poslednjič se vernilo,
Je k starki v vas nazaj;
Pri kterej se gojilo,
Kar mama šla je v raj.

A v jutru sirotica
Pred durmi koj stojí,
Terkaje, da ročica
Ji nežna kervaví.

„Oj hudi mož bradati,
Odpri, da k mami grém!
Doma mi ni obstati
Brez njé, to ti povem."

„„Ubožica, glej, mati,
Po ktero si prišla,
Prebiva v hiši zlati,
V nebesih — tje je šla.""

Zaprè na to siroti,
Ki misliti začne:
Po kterej koli poti
V nebesa pride se?

In v krilicu splatnine
Naprej bosó hití,
Po stezah čez stermine
Objokanih oči.

In kdor se jej približa
Prijazno vpraša ga:
„Je pot do paradiža —
Vas prosim — prava ta?"

„„Zvolilo dete daljno,
Težavno pot si ti;
Bog spremljaj te"" — mil'valno
Jej vsak odgovori.

Če tudi naznaniti
Nihčè za pot ne zná,
Se revšče oplašiti
V popotvanji ne dá.

Jo vname noč, zvezdice
Migljati ko začnó,
Pa sklene si ročice
In moli preserčnó.

Si posteljco napravi
Na polju v snopju kar,
Dok milo spet pozdravi
Naravo solnčni žar.

Se dvigne, dalje ide,
Prosé: povejte mi,
V nebesa kod se pride,
Kje prava pot derži? —

Ljudém se dete smili,
Se smili materam,
Dajo jej kruha v sili,
In sadja tu in tam.

Še delj in delj potuje
Čez séla, hrib in plan,
Nožice — brez obuje —
So trudne, polne ran.

Je glavca razkodrana
Je ličice bledó,
Oblečica razdjana,
Od dežja vse mokró.

Že solnce utonilo,
Je štirnajstkrat ta čas,
Kar dete je pustilo
Domačo drago vas.

A glej kako zmaguje
Slabóst sirotiko,
Že komaj premikuje
Naprej se žalostno.

Poslednjič na višavi
Zagleda samostan,
Križ zlati je v bliščavi,
Ki kinča stolp močán.

Tje gori srota lazi
Iskaje pomoči,
Na vrata se — jo mrazi —
Terkaje nasloni.

Že Kristova nevesta
Sirotici odpre:
„Od kod pripelje cesta,
Otroče ubogo te?“

„„Jaz hočem k mami priti,
Brez mene v raj je šla,
A poti tje dobiti
Ne morem — revica.““

„Sirota si postalo?“
Izdihne sestra — koj
Poprimši dete malo,
„O pojdi le z menoj!“

Pa kmalo dete čudno
Dognano strepetá,
Omahne smertno-trudno,
Mrè — angeljček neba.

Vse sestre prihitijo
Zdaj k bóžici na mah,
Jo kličejo, budijo
Z zdravili v rokah.

Vse k postelji če s silo
Vse solznih je očés;
A dete — že dobilo
Je pot si do nebés. —

Radoslav.

Kako se nareja slana?

(Spisal Franjo Krakovec.)

„Nemajo vsi tega znanja.“ (I. Kor. 8, 7.)

Bilo je nedeljo večer, in somrak se je delal, ko sem sedel na kladi pred hišo. Bledi mesec pokaže iznad Gorjanec svoj serp in bledo svetlobo razliva po travnikih in njivah, po potih in hišah. Fantje pa pod lipo veselo prepevajo lepe slovenske pesmi. Misel se mi po glavi podi za mislijo — kar izza ogla stopijo stric in rekó: „Dober večer Bog daj!“ — in se vsedejo k meni.

Stric imajo jako zgubančeno čelo. Kaj ne bi imeli! Črez 80 spomladi so že videli, in skusili so že marsikaj. V imenitnih Francoskih vojskah so nosili puško po Vlaškem, Nemškem, Rusovskem in Francoskem. Pa kako dober spomin imajo! Ne vedó le, ktera leta da so bile imenitne bitke, ne vedó le, kako so se klicali vojskovodi generali, še to vedó dobro, kako so se imenovali. Vse pa znajo tako lepo, tako mično pripovedovati, da se jih né moči naposlušati. Pravili so mi enkrat — še dobro se spominjam — kako so kakega poljskega Juda razjezili s tem, da so mu kos slanine (špeha) položili na pečeno kuro; in v kazen za to so morali sami snesti pečeni oblizek; ker se Judje boje ne dotaknejo svinjine. Pripovedovali so mi, kako dobro so na Ogerskem živeli pri kmetih; kako so jo časih kakemu zanikarnemu „kučegazdi“ nagodili; kako so s svojim klarinetom po mestih in kmetih razveseljevali svoje bojne tovariše in druge ljudi; kako so se v bitkah pogumno tolkli, pa so bili le drugi mesto njih pomaknjeni v časti. Ker so s puško na rami in s sabljo ob bedru obhodili skoro vso Evropo, znali so za silo tolči: nemški, polski, vlaški, francoski in madjarski.

„Stric!“ začnem pogovor. „Danes imate pisani čas, praviti, kako ste hodili črez Berezino. Takrat je bila žaltava, kaj ne da?“ —

„Hù! kaj bi ne bila žaltava, ko so nas ruski kozaki tako dervili! Nikdar več ne bi želel biti pri takem polomu in strahu, vpitju in vrišču! Nikoli ne pozabim tega, ko bi tudi živel še 80 let. Kaj je takrat naših storilo konec! Pa jo je Napoleon takrat boje tudi le tako unesel, da se je dal odpeljati na vozu, kjer je bil skrit v volovski koži. Zares le Bogu se imam zahvaliti, da nisem zmerznil

na sneženih ruskih planjavah, ali da mi ni urni kozak vzel duše.“ . . .

Stric izvlečejo iz žepa lepo okovano, malo pipo s turnčkom, natlačijo in denejo si jo v usta; vdarijo ob kresilni kamen in tlečo gobo potisnejo v pipo — na klinčke se težko privajajo, najrajše delajo si ogenj po starem. Kmalu se lahni oblački dima vijejo in raztegujejo memo mene.

Kar prikoraka terdih stopinj mlad korenjak, Polde, z orjaško pipo v ustih. „Bog daj dober večer!“ reče in k nama prisede. — „Kaj pa ugibljeta, kaj?“ vpraša.

„Ravno kar mi pripovedujejo stric, kako slaba je bila takrat, ko so na Ruskem hodili črez reko Berezino,“ — povem, in poprosim starega moža, da naj še kaj pripovedujejo.

Ko so nama stric iz vojaškega življenja napovedali že veliko, obtihnejo. „Mesec je visoko,“ reko. Nebo je jasno kakor ribje oko; jutra so merzla, nemara bode jutri mraz. Neko leto je ravno osovre bila huda slana, ki je storila veliko škode. Bog nas obvaruj še te uime!“ —

„Da nas Bog ne bi vdaril s to nesrečo!“ priterkuje Polde. „Že zdaj nam gre tako terda. Revščina gleda povsod na nas. — Vendar pa ti (oberne se k meni), ki si časih ktero modro povedal, povej še to, kako se dela ta spak — slana; še v nobenih bukvah nisem čital o tem!“ — —

„Ker sem danes nekako pri dobri volji, vstrežem tvoji želji!“ opomnim na Poldetove besede. „Pa če ne bodeš jako pazljivo poslušal, ne bodeš smel en dan kaditi tobaka.“

„Kaj da ne bi poslušal! Rad bi kaj zvedel, pa se tudi nikamor ne mudi. Ura še ni toliko. Pipo tobaka natlačim, pa se bode poslušalo kaj lahko. — Saj tudi ostanete še tukaj?“ — oberne se odsebe, k staremu možu.

„Ostanem, ostanem!“ reče vojščak Francoskih vojsk, ki na novo zakuri v pipi.

1.

„Kdo je rodil rosne kaplje?“
Job 38, 28.

„Ker slana ni nič drugega kakor zmerzla rosa, treba bode najnapervo razkladati, kaj in od kod da je rosa“ . . .

„Ni si treba posebno glave ubijati, od kod da je

rosa? Vsak otrok ve, da je iz oblakov!" — plane vmes nesterpljivi Polde.

„Ta misel je bosa! Rosa ne pada iz oblakov, ampak se nareja pri tleh. — Če izlijem kozarec vode po mizi, je miza mokra, pa ne dolgo, kmalu se posuši. Kam je pa uskočila razlita voda? Po naravinih zakonih ni mogla preiti v nič, zakaj nobena stvar ne gre v nič. Voda se je le izhlapila, to je, spremenila se je v sopar ali v hlape, ki plavajo po zraku pa jih ne vidimo, ker so brezbarveni in nevidljivi. — Tako je tudi naša zemlja vedno kolikor toliko vlažna, mokra. Pozemeljska vlaga se izhlapljuje vedno; sopar, ki se nareja iz nje, plava po zraku, pa ga ne vidimo. Kadar se razhladi zrak, mora se gotovo razhladiti tudi sopar, ki je v njem. In ko pride do tega, kaj se zdaj zgodi? Hlapi, ki so v zraku, se samega hladú zgosté, stisnejo se v drobne vodene kapljice, ki tudi plavajo. Če se to izverši visoko nad nami, imenujemo te kapljice — oblake; če se pa izverši pri zemlji, imenujemo jih — megle. — Voda se spreminja v hlape — hlapi se pa zopet spreminjajo v kapljice, v vodo, iz ktere so postali."

„Postanek rose je ravno tak, samo ta razloček je, da se oblaki in megle delajo vsled razhlajenja zraka, rosa pa vsled razhlajenja pozemeljskih, terdih teles."

„Naj opomnim tu, da je po zimi največa dnevna vročina ob eni, spomladi in jeseni ob dveh, po leti pa ob treh. Ob teh urah se tudi začne dnevna toplina zmanjševati. In kadar solnce zahaja, je že precej hladno, proti jutru je pa še hladnejše. — Če te vprašam, Polde, kam da je šla vročina, — kaj porečeš?" —

„Kaj čem reči, kam! Ni je, pa je ni!" — ne obotavlja se z odgovorom vprašanec, in prav mogočno potisne korušelj dima v zrak.

„Veš, kam? Kvišku! Proti zvezdam je odletela! Zemlja je izžarivala toplino. Da to bolje razumeš, hočem ti nekoliko razsvetliti s pečjo. Če pridem z mraza in se postavim pred ravnokar zakurjeno peč, čutim v obraz vročino, v herbet me pa še zebe. Zrak sobin me ne greje v obraz, ker je hladen; ko bi me on grel, grel bi me ne le v lice, ampak tudi v herbet. Greje me peč! Le kako? Ker se peči ne dotikam, mora me greti v daljavi. In res, toplina odhaja od peči v trakih, gre naravnost skozi zrak in pada na obličje ter ga greje. Od tod se da razlagati,

kako da je časih v sobi še merzlo, na oknih se je pa vendar že raztopil led. To oddajanje topline v toplih trakih imenujemo izžarivanje ali izsevanje topline. Solnca se ne dotikamo, pa vendar nas greje, ker toplino izseva na zemljo. Vsaka topla stvar izseva toplino, tako tudi zemlja."

„Kam pa zemlja izpušča tople trake?" praša Polde.

„Saj sem že prej povedal, kam! Kvišku, saj je nad nami dovolj prostora! — Spomladi in jeseni je zemlja najtoplejša ob dveh; otovre pa začne izžarivati toplino in jo meče v neskončne višave. To traja do jutra. Lahko si tedaj razložimo, kako da je časih nekoliko pred solnčnim vzhodom do dobrega razhlajena."

„Pa ne hladi se le zemlja, hladi se tudi zrak. Ker pa v zraku plavajo hlapi — kakor sem rekel iz početka — morajo se tudi ti hladiti z zrakom vred. Znano je, da se zemlja hitrejše hladi od zraka; od tod prihaja, da je časih zrak še precej topel, ko je zemlja že merzla. Zdaj pa — poslušajte! — zdaj pa začne zemlja jemati toplino zraku, in ga tako hladi. Sopari, ki so v zraku, se morajo tudi hladiti, in hladijo se toliko časa, dokler se samega mraza ne stisnejo v majhne, majhne kapljice — te kapljice se vležejo na hladne stvari — imenujejo se: „rosa."

„Hencajte!" — zavzamejo se stric. „Dolgo sem že na svetu, pa tega še nisem slišal! Vedno sem menil, da rosa pada iz višav, menda iz oblakov!" —

„Polde! ali veš zdaj, kako se nareja rosa?" prašam. „Če razumeš, pa nama razloži!"

„Razumem že, dobro povedati pa ne bi mogel!" —

„Da ti bode še jasnejše, vzemimo malo stvarico! — Cvetlica se hladi po noči, pa tudi zrak okoli nje se hladi; ali cvetlica hitrejše od zraka. Ko je cvetlica bolj razhlajena, kakor zrak, jemlje toplino zraku, ki je pri nji. Kaj se zgodi zdaj? Zrak izgubiva toploto, razhladi se, — hlapi, ki so v njem, se vsled tega stisnejo v kapljice in se vsedejo na merzlo perje cvetličino: — to je rosa. — Takošno roso si tudi lahko sami naredimo." . . .

Pri zadnjih besedah začnó stric neverjetno majati z glavo: „To pa menda ne bi šlo!" —

„Bi, bi! — zagotavljam. — „Kadar se vam bode hotelo, delati roso, dejte, napolnite poliško steklenico z merzlo vodo. Je kaj zapaziti? Posoda se odene z roso! Od kod je prišla rosa? Iz steklenice ni mogla priti. Od kod

tedaj? Poslušajte! Posoda se je razhladila od merzle vode, zato je jemala toplino zraku okoli sebe; zrak je po tem takem izgubival toplino, hlapi v njem so jo tudi izgubivali toliko časa, da so se revčki samega mraza stisnili in sferknili v kapljice, ki so se vsele na steklenico, kot — rosa“ . . .

„To sem že večkrat zapazil, pa nisem vedel, kako je to. Tedaj je na steklenici prav prava rosa,“ rekó stric.

„Dá, prav prava rosa je!“ priterjujem. „Kakor se na razhlajeni steklenici dela rosa, dela se tudi na razhlajeni zemlji.“

„Kakor vidite, — da se rosa napravi, mora biti dvoje: pervič, zemlja mora biti bolj razhlajena od zraka; drugič, v zraku mora biti sopar. Kadar sta zrak in zemlja enako hladna, ne more se delati rosa; in brez soparja ne bi se imela iz česa delati. Nasproti pa: hladnejša je zemlja od zraka, več se naredi rose; več je soparja, več je tudi rose.“

„Ali razumeš, Polde? Povej: kedaj je veliko rose? in kedaj je je malo?“

„Veliko rose je takrat, kadar se zemlja jako razhladi in kadar je mnogo soparja; drugač — je je pa malo.“ —

„Dobro si razumel!“ pohvalim ga. „Kdor hoče nauk o rosi dobro umeti, vedeti mora to dvoje: hladnejša je pozemeljska stvar od zraka, več je rose; več je soparja v zraku, več je tudi rose.“

„Obilnost rose je odvisna od množice soparja. — Tako je v dolinah več rose kakor pa v hribih. Temu je vzrok to. Tisti zrak, v kterem je veliko soparja, je pri tleh, pogrezuje se, kar se da, ker je precej težak; kteri zrak pa ima le malo soparja v sebi, je lahek, in zato se nahaja v viših krajih. Ker je po tem takem v nižinah več soparja, nareja so tudi lahko več rose, kakor v višinah. — Pri vodah, pri potokih, rekah in jezerih je več soparja in rose, kakor v krajih, kjer je le malo vode, in se ne more delati sopar in rosa. Lahko se da torej razlagati, od kod prihaja, da včasi po hribih velike suše vse hira, ko v vodnatih krajih zelenje raste lepo, ker ga vsako jutro okrepča obilna rosa. Po nekterih mestih gre dež redko kedaj, in le obilna rosa dela, da morejo rastline vspešno rasti. V primorskih gorskih krajih jé veliko hlapov, pa je tudi toliko rose, da časih z drevja kaplja kakor dež. Spomladi in jeseni je obilna rosa, ker je tačas veliko soparja (in so

poleg tega noči tudi verlo hladne). — Nasproti pa, kjer je malo vode, ondi je tudi malo hlapov, in tedaj tudi le malo rose. Tako se v suhih in pustih puščavah skoro rose ne vidi. Očividno je torej, zakaj je po soparnih dnevih veliko več rose, kakor po suhih.“

„Polde! kje se nareja več rose?“ —

„Zdaj že vem, ker si povedal!“ reče. „Po dolinah je več soparja in več rose, kakor po hribih. Ob vodah je več hlapov in rose, kakor v suhih puščavah. Ob kratkem: kjer je zrak soparnejši, vlažnejši, ondi je tudi več rose.“ —

„Dalje“, rečem, „slišali ste, da je obilnost rose odvisna od tega, kako močno da se telesa razhladé. — Še predno solnce zaide, izhladé se zatišja, kamor ne morejo segati solnčni žarki; nasledek je ta, da se rosa dela v takih krajih že pred solnčnim zahodom. Čem bolj se zemlja razhladi po noči, tem več je zjutraj rose. Ko je zvečer še le drobna rosica, je nekoliko pred solnčnim vzhodom že obilna rosa; vzrok je veče razhlajenje. — Ktera stvar se bolj razhladi, na tisti je več rose. Poglejmo pokošen in nepokošen travnik! Pokošen travnik se nikdar tako ne razhladi, kakor nepokošen, — ker ima razmerno manjše poveršje in toplino počasnejše oddaja — zato je tudi na njem veliko manj rose, kakor na nepokošenem. Kjer je obilnejša trava, ondi je tudi več rose. Ali ni res, Polde?“ —

„Gola resnica je, kar praviš,“ priterjuje vprašani. „To vem zadosti iz lastne skušnje. Dostikrat sem ob svitanju pasel in časih sem bil do kolena moker, ko sem za nagajivo kravo tekal po deteljiščih in travnikih.“

„Pa tudi to je resnica,“ nadaljujem, „da se grampasto telo bolj razhladi od golega, gladkega — vzrok je, ker ima razmerno veče poveršje in hitrejše oddaja toplino — in da se na njem nabere več rose, kakor na golem, gladkem telesu. Zatorej je po gladki stezi manj rose, kakor po tratini. Kdor zjutraj hodi po ozkih stezah, in se ne bi rad oškropil, gleda, da se z nogo ne zadene ob travo.“

„Ker je postanek rose odvisen od razhlajenja pozemeljskih teles, sklepamo čisto prav; če pravimo ktero telo se bolj izhladi, na tistem je več rose. In, kakor smo ravno slišali, poterjuje to tudi skušnja.“

„No, Polde, povej to: na kterih telesih se nareja obilnejša rosa?“

„Na tistih, ki se bolj razhladé.“ —

„In ktera se bolj razhladé?“

„Tista, ki imajo razmerno veče poveršje!“

„Ali veš povedati, ktero bi imelo razmerno veče poveršje?“

„Obrasle stvari imajo veče od golih. Tako ima nepokošen travnik razmerno veče poveršje od pokošenega, zato se hitrejše razhladuje, in ima več rose od pokošenega.“

„Zdaj veš, kako se nareja rosa — da ne pada iz oblakov! Pa povem tudi, kako se lahko prepričaš, da rosa ne prihaja iz oblakov. Vzemi lonec in povezni ga črez travo. Poglej zjutraj podenj, in kaj vidiš? Roso na travi! Ko bi rosa padala iz oblakov, ne bi bila pod loncem trava — rosnata.“

„Zdaj mi je to pač popolnoma jasno!“ zagotavlja Polde.

„Pa še to ti rečem — nadaljujem — da oblaki ne le ne delajo rose, ampak še celo ovirajo, da se ne more delati. Kakor pokrov varuje, da iz lonca ne more uhajati toplina, tako brani tudi oblak, da se zemlja ne more jako razhladiti. Zemlja izžariva tople trake, ali ko ti pridejo do oblakov, odbijajo se nazaj na zemljo in jo grejejo; pa tudi oblaki imajo svojo toplino, ktero mečejo na zemljo: — od tod prihaja, da se v oblačnih nočeh ne more zemlja jako izhladiti, in da se tedaj tudi rose ne more napraviti veliko. Ker tako oblaki zavirajo delanje rose, sklepamo čisto lahko: rose je največ takrat, kadar so noči jasne. Pa tudi iz lastne skušnje vemo dovolj, da imajo jutra po jasnih nočeh jako veliko rose, jutra po oblačnih nočeh pa bore malo.“

2.

Davi je pa slanca pala
Na zelene travnike,
Travco vso je pomorila
In vse žlahtne rožice.

Narodna.

„In kaj je slana? Nič drugega, kakor zmerzla rosa. Spomladi in jeseni so časih noči jako merzle, tako da rosa po travi in zelenju zmerzne. Že prej sem rekel, da se zemlja berže razhladuje od zraka; — zato imamo časih z ledenimi iglicami pokrite rastline, dasi tudi zrak še ni razhlajen do ledišča — vendar je zemlja že lahko razhlajena do podledišča. Zmerzla rosa nam je znana pod imenom „slana“ ali „mraz.“

„Kaj meniš, kako je to, da more zmerzla voda storiti

toliko uime?“ — prašajo stric, ki prav pazljivo poslušajo razlaganje.

„To je tako,“ odgovorim. „Mraz ima to lastnost, da razpenja led. Zmerzla voda se razširjuje. O tem se tako prepričate. Denite v poliško steklenico vode, postavite jo pod milo nebo, kadar je huda zima. Kaj se zgodi? Posoda poči. Voda se je velikega mraza v steklenici spremenila v led; led se je zavoljo zime začel širiti in se je širil in razpenjal toliko časa, da je slabotno steklo počilo. Tako neki tudi jajce poči v hudem mrazu; tekočina v njem zmerzuje in zmerzne in razbije lupino. Prigaja se boje tudi, da vino zmerzne v sodu in razširjuje tako, da sod raznese. — Vidite, ravno taka je pri slani. Kadar zmerzne rosa, zmerzne tudi sok v rastlini; potem se sok razteguje toliko časa, da morajo žilice v rastlini odnehati, rastlina poči — in uvene — usahne.“

„Da ne bi rastline popokale, bilo bi po tem takem dobro, ko bi se poretljavale — in zmerzli sok jih ne bi mogel razgnati,“ — pomodruje Polde, ali stari mož ga zaverne, rekši, da naj burke in šale hrani za druge čase.

„Taka je. Sok v rastlini zmerzne in jo razžene. — Sila, s ktero se razteguje led, je jako velika. Gotovo ste že slišali, da drevje poka ob hudi zimi. Vzrok je prejšnji. Voda v drevesih zmerzne in se razteguje, da jih prekolje. Slišali pa še menda niste, da za hude zime pokajo boje skale, v kterih zaostana voda zmerzne.“

„Tega res da še nisem slišal,“ rekó stric. „Zmerzla voda dela veliko škode pri drevju in polju.“ —

„Res je, veliko škode dela, pa tudi kaj dobrega. Naj omenim le nekaj. Kadar je zima huda, mokrota v zemlji zmerzuje in se razširjuje, s tem tako rekoč terga terdo zemljo, terdo perst, in jo rahlja. Kadar je pa zima topla, ne more voda v persti zmerzovati ter je rahljati.“

„Polde! kedaj se je bati slane: ali kadar je jasno, ali kadar je oblačno?“

„Kadar je jasno!“

„Zakaj pa takrat?“

„Ker je merzlejše!“ —

„Dà, ker je merzlejše. Že prej sem govoril, zakaj je merzlejše. Zemlja izžariva toplino. Če je nebo prepreženo z oblaki, zadevljejo se topli traki ob nje in se nazaj odbijajo na zemljo; pa tudi oblaki imajo svojo toplino, ktero izsevajo na zemljo. Taki oblaki zemlji ohranjujejo toploto.

Taka je tudi, kadar je megleno. Megla brani toplini, da ne more odhajati od zemlje. Kadar je oblačno ali megleno, ni se bati mraza. Slana pride takrat, kadar je nebo jasno in toplina od zemlje odhaja svobodno.“

„Ker vemo, da slana prihaja od velikega razhlajenja zemlje, lahko sklepamo: kjer je merzlejše, ondi je več rose. O tem ste se gotovo že na vlastne oči prepričali, in se prepričate lahko tudi tako. Kadar bode slana, pojdite ogledovat, kje je je največ. In videli bodete, da je več slane na planem, kakor pod drevjem, ker drevje toplino nazaj meče na zemljo, ker drevje vlastno toplino — ktero je po dnevi dobilo od solnca — proti zemlji izžariva. Zato rastline tako lahko ne zmerznejo pod drevjem. Tako je tudi pri zidovih in stanjih manj slane, kakor na planem; vzrok je ravno tisti, ker zidovje in stanje svojo toplino izpušča od sebe, greje zrak okoli sebe, greje tedaj tudi rastline, da jih tako hitro slana ne pomori. — Kjer je veče razhlajenje, ondi je hujša slana.“

„Tako tedaj, kadar je oblačno ali megleno, ni se bati mraza, ker oblaki in megla branijo toplini odhajati od zemlje; narobe pa, kadar je jasno. Ko bi bila po zimi zakurjena peč zunaj hiše, kako naglo bi se ohladila! Ker je pa v hiši, odhaja toplina sicer iz nje, ali stene jo nazaj odbijajo, in peč ostaja dalje topla. Kakor je z zemljo in s pečjo, tako je tudi z nami. Ko ne bi nosili oblačil, kako hitro bi izžarivali toplino iz sebe, to bi dergetali in klepetali mraza, da bi bilo joj! Obleka nam ne daje toplote, ker je sama nima, ona le ustavlja toploto od nas odhajajočo. To je tako. Topli traki hité od nas, zadevljejo se ob obleko, ta jih pa nazaj odbija k telesom. — Pa tudi vsaka obleka enako junaško ne ustavlja topline. Nektera toplino bolj prepušča, kakor pa odbija — taka že ni dobra. Dobra je tista obleka, ki rada ne prepušča topline, prepušča pa zrak — kar služi k zdravju — in taka je boje flanel in podšita žida. — Tako je tudi ohlapno oblačilo bolje od tesnega. Ako se obleka prav tišči telesa, topli traki iz telesa brez posebnega odbijanja, kar naravnost stopijo v obleko, iz obleke pa ven na prosto. Ako je pa ohlapna, prihajajo topli traki iz telesa, gredó skozi zrak, ki je med telesom in obleko, potem še le pridejo do obleke — zadenejo se ob njo, nekoliko se jih odbije nazaj k telesu, in le nekoliko jih gre skoz obleko ven — na prosto. Zatorej je po zimi v ohlapnih oblekah toplejše, kakor v ozkih. To

zapazujemo sosebno pri črevljih. V tesnih, ozkih črevljih čutimo dosti veči mraz, kakor v velikih.“

Stric kake dvekrati krepko iz pipe potegnejo višnjavega dima: „Hencajte! To sem pri obutalu že sam skusil dostikrat! Pa Kljukec bi si bil mogel to razložiti, jaz ne!“ —

„Živina nima obleke — nadaljujem — ima pa dlako, ki jo varuje mraza. Toplina gre iz živali, zadevlja in terka se ob dlako, in se je nekoliko odbija nazaj k truplu; razhlajevanje je ovirano, živina ostaja dalje topla. Ko bi pa kdo žival po zimi ostrigel, bilo bi izžarivanje topline olajšano in uboga žival bi prebila veliko mraza.“

„Ali veš, Polde, kedaj ima živina večo dlako, po leti ali po zimi?“ prašam.

„Po zimi!“

„Zakaj pa?“

„Da je tako ne zebe!“

„Res je, da je tako ne mrazi. Vzrok je ta. Po zimi ima živina daljo dlako, topli traki, ki od živinčeta odhajajo, terkajo se ob dlako, odbijajo se sem ter tje, še bolj kakor po leti, ker je dlaka dalja, odhajanje topline je verlo ovirano, hlajenje se verši kaj počasi: — in živinčeta tako kmalu ne zazebe.“

„Kako Bog res skerbi za revno žival!“ pristavijo stric. „Kravam in konjem in drugi živali daje po zimi daljo dlako, toplejši kožuh, ker si sama ne more pomagati; nam ljudem je dal pa pamet in roke, da si naredimo kakoršne kožuhe koli hočemo.“ —

„Taka je,“ rečem. „Razloček je le ta, da ima žival kožuh, ki je kosmat od zunaj, ljudje si pa pripravljajo kožuhe, ki so kosmati od znotraj. Čem kosmatejši je kožuh, tem toplejši je, ker je odbijanje topline obilnejše. Zakaj, če se topli traki bolj pogostoma odbijajo, teže odhajajo. Tako postavim, vzemimo enojno okno, to je, z eno šipo. Tu pride topli trak od peči, pade na šipo, nekoliko se ga odbije nazaj k peči, nekoliko ga pa gre skoz šipo ven na prosto. Ako je pa okno dvojnato, to je, z dvema šipama, ki stojite druga za drugo, prileti topli trak na pervo šipo, nekoliko se ga odbije nazaj, in nekoliko ga predere šipo, leti naprej, pride do druge šipe, tu se ga zopet nekoliko odbije, nazaj, in le nekoliko ga predere šipo. — Ko bi kdo imel trojnato okno, bilo bi odbijanje toplih trakov trikatno, toplina bi se še bolj ustavljala pri šipah, in soba bi bila

še toplejša. — Iz ravno tega vzroka imajo nekteri dvojnata vrata. Pri enojnih vratih se toplina odbije le enkrat, pri dvojnatih pa dvakrat. — Tako nas tudi po zimi manj zebe, če denemo več obleke na se, postavim, po več srajec, hlač ali sukenj itd.“ —

„Ovbe! — saj sem res pri gospodi videl tam ter tam, da imajo dvojnata vrata,“ opomnijo stric. „To je res pametno!“

„Pa, kako daleč nas je zavelo govorjenje o odbijanju topline!“ — rečem. — „Vernimo se zopet k slani! — Dobrotljivi Bog čuje kakor skerban oče nad našim drevjem in poljem. Kolikokrat bi slana pokončala ves up pridnega terpina, kolikokrat bi kmetič stradal in revščino klepal, da ne bi ljubi Bog po noči črez nebo potegnil oblak, ki zemljo — kakor topla odeja — varuje prevelikega ohlajenja! Kolikokrat bi bila polja oškojena, da ne bi nebeški Oče zemlje ogernil z dobrodejno meglo! — — Pa tudi še vse drugače skerbi Bog za rastline! Če pogledamo rastlinsko perje, vidimo, da je na lice — gorenjo stran — gladko in svetlo; zakaj? zato, da po noči hitro ne izžariva svoje topline. Na robe — dolenjo stran — je pa grampasto in tamno; zakaj? pa zato, da urno golta tujo toplino, toplino, ktero izseva zemlja. Kakor vidite, vstvarjeno je perje na lice in na robe tako, da svoje topline kolikor najmanj odda — tuje topline pa (zemeljske) kolikor največ poserka, da se le manj razhladi, da kmalu ne pozebe. Ko tega ne bi bilo, rogovilila bi slana pogostoma, neusmiljeno med rastlinami.“

„Prav res, kako modro je Bog vse vstvaril! Kako skerbno skerbi za najmanjše perjiče!“ — vzdahnejo stric, in oči se jim obernejo proti nebu — tje k tistemu, ki je nas vseh — Oče.

„Tako varuje Bog polje in drevje,“ jamem zopet govoriti, „a tudi mi lahko kake stvari obvarjemo mraza; ker vemo, kako se dela slana, tudi lahko vemo, kako bi se ji prišlo v okom. Tako imajo vertnarji lončke, steklene strehe, s kterimi pokrivajo cvetlice. Cvetlica izžariva toplino, pa stena lončeva ali strešica jo nazaj odbija: ker cvetlica ne more oddajati topline, ne more ozebsti. Da ne bi pozeblo kako nežno, slabotno drevo, ovije se s slamo; toplina odhaja od drevesa, ali slama mu jo pošilja nazaj, in drevo — ne pozebe. Pa tudi drugače bi se dalo obvarovati mraza. Pod drevesom se zakuri, dim se spenja po njim in ga obdaja; toplina gre iz drevesa, ali dim jo nazaj od-

bija, pa tudi svojo toplino daje dim drevesu: — in drevo ne pozebe. To je ravno tako, kakor kadar zemljo pokriva megla. V nekterih krajih tako boje zemljišča obvarujejo mraza. Po polju zakurijo, dim se vleže na njive kakor megla in slane — ni.“

„To bi bilo pa dobro za naše vinograde!“ — meni Polde. — „Kar zakurilo bi se po njih, kadar bi imela biti slana!“

„Zakaj ne! poskusilo bi se lahko,“ dodam. Vsaj bi se prepričali, koliko vspeha bi imelo. Samo da bi se ognji zažigali tačas, ko bi se imela delati slana, to je navadno nekako med polnočjo in solnčnim vzhodom. Ko bi vinograde in njive mogli z dimom prepregati, gotovo ne bi bilo slane.“

„Pa naj bode zadosti za danes,“ nadaljujem. „Mesec se je že precej visoko pomaknil in vse okrog je potihnilo. O postanku rose in slane sem vama povedal, kolikor sam vem. Da še enkrat zaterdim: kadar zemlja svobodno izžariva toplino, dela se rosa in slana; kadar je izžarivanje ovirano, bodi si od megle, bodi si od oblakov, tedaj se obilna rosa ne more delati, pa tudi slana ne. Le zapomnita si dobro!“

„Bi, ko bi!“ — pristavijo stric. „Koliko bi človek že lahko vedel, ko ne bi bil spomin luknjičast, da malo ne vse uide.“ —

„Kar je res pa je res!“ — preteguje si Polde roki. „Marsiktero si povedal; pa tudi jaz nemam same ajdovice v glavi, zato hočem tudi jaz ktero reči, in razlaganje današnje sklenem in rečem tako: Če kadilci drugega dobička od kajenja nemamo, imamo gotovo tega, da nas po zimi tako v nos ne zebe. Dim namreč prihaja iz ust in zaogerne nos. Nos bi rad oddajal toplino, ali dim reče; „ne bode nič!“ in mu jo da nazaj; za nameček mu še verže nekoliko svoje topline. Mi, ki delamo dim, dajemo po zimi nosom dimasto odejo in ni nam treba prenašati „ščinkovca“! Ha-ha!“ —

Vsi se smejemo, najbolj pa Polde sam, ker je menda vesel, da se je v njegovih možganih rodila taka misel. Vstanemo in gremo vsak sebi. — Mesec je medlo svetil, in oblaki so se motali okoli njega. Zvezde so lepo migljale. Vse je bilo tiho. Le enomerno klopotanje mlinskih koles se je glasilo v tiho noč. Jaz pa nisem mogel dolgo stisniti

oči, brez prestanka so mi po glavi blodile in rojile verstice prekrasne pesmi slavnega Urbana Jarnika:

Tukaj zverha se neznani
Velki sveti sučejo,
Z lučjo solnca so obdani,
Krogle pote tekajo.
Zvezda zvezdi je soseda,
Njih za nas števila ni,
Ena v drugo svetla gleda,
Vsaka v božjo čast gori.

Svetla cesta je razpeta
Črez neba brezkončni zid,
Tam se vozi čast očeta,
Viža pote zvezdnih rid.
Vse je kroglo, vse se miga,
Vse od ognja sveti se,
Vse oznanja, da velika
Roka svet storila je.

Tvoje veličastvo, Večni!
Trume zvezd nam pravijo;
Kako bomo še le srečni,
Če mi k tebi pridemo!
Skoz teh svetov svet bo pela
Naša duša stvarniku,
Zverha svetov bo sedela,
Pila petje angelsko.

Kratek pregled avstrijske zgodovine.

(Spisal Julij pl. Kleinmayer.)

Deržavam srednje Evrope se prišteva naša deržava Avstrija ali avstrijsko-ogerska monarhija, ki meji na zahodu z Italijo, Švajco in Bavarsko, na severu s Saksonsko, Prusijo in Rusijo, na vzhodu z Rusijo in kneževino moldavsko, na jugu pa s kneževinama Valahijo in Serbijo, s pokrajino Bosnijo in Hercegovino, s Černogoro, z jadranskim morjem in Italijo. Ona meri blizo 11.306 štirjaških milj in je po načinu vladanja ustavno cesarstvo, katero se po posebni pogodbi sedaj deli v dve polovici. Manjša zahodna ali avstrijska deržava (cislajtanija) obsega: nadvojvodstvo Avstrijo pod in nad Anižo, vojvodstvo solnogradsko, štajersko, koroško, kranjsko; Primorje, pokneženo grofijo tirolsko in predarlsko; potem kraljestvo česko, mejno grofijo moravsko, vojvodstvo šlezijsko, kraljestvo Galicijo z Vladomirijo in Krakovom, vojvodstvo bukovinsko in dalmatinsko kraljestvo. K večji, vzhodni polovici spadajo: kraljestvo ogersko, velika kneževina erdeljska ali Sedmogradsko; potem kraljestvo hervaško-slavonsko, Reka z okolico in vojaška krajina. —

Zanimivo in potrebno je za vsacega deržavljana vsaj v malih obrisih poznati zgodovino ove naše širje domovine in pozvedeti, kako da je naša Avstrija nastala in kake dogodbe in spremembe je doživela.

Zgodovina avstrijske deržave se da ločiti v dva znamenita oddelka. Pervi oddelek obsega starejšo našo zgodovino; nam kaže pričetke naše deržave in sega do leta 1282, v katerem nastopijo habsburški vladarji. Drugi oddelek nam kaže zgodovino od leta 1282 do današnjih dni in se zamore ločiti v tri podrede. Pervi teh podredov zapopada zgodovinske dogodke od leta 1282 do 1522; drugi od leta 1522 do 1740 in tretji sega do naših dni.

I. 799—1282.

Pričetek in pervi temelj naše deržave je iskati v tako zvani „v z h o d n i k r a j i n i“ (ostarihija, ostmark), katero je po zmagi nad divjimi Avari ustanovil K a r o l V e l i k i leta 799. Ovo krajino, ležečo med gornje-avstrijsko reko Anižo in med reko Rabo, so pričetkom vladali posebni mejni grofi in bila je devetega stoletja po Kr. rj. močna zajez proti vzhodu. V tem času se je razrušila velikomoravska deržava in Ogri so prihrumeli tudi v vzhodno krajino ter se je po vsem polastili. S tem ne zadovoljni so še dalje šli in veliki del takratne Nemčije oropali. Marsikatera kervava bitka se je bila in konečno je leta 955 cesar O t o n divje ogerske čete popolnoma premagal na bregovih reke Like. Odslej so Ogri mirnejši postali, popuščali so daljne, grozovite napade ter se v svojih planotah v sedanji Ogerski bolj stalno naselili. Tudi vzhodna krajina bila je zopet prosta divjakov in dobil jo je sedaj nemški grof B u r k a r t. Na njegov poziv je došlo mnogo Bavarcev, ki so se vdomačili v precej zapuščeni in izplenjeni pokrajini.

Po smerti Burkart-ovi (976) zadobi Ostarihijo babenberški grof L a v o s l a v I. za se in svoje potomce. Njegov sin H e n r i k I., kakor tudi A d a l b e r t I. sta razširila meje in si po posebnih cesarjevih pismih pridobila mnogo veljave in slovesa. Isto tako je ravnal viteški sin Adalbertov E r n s t H r a b r i, kateri je padel v bitki s Saksonci leta 1075. Med njegovimi nasledniki je posebno omeniti: Lavoslav III., kateri se je bil oženil s sestro cesarja Henrika V. in tako povišal čislanje avstrijskega viteštva.

Zarad pobožnega življenja in mnogih dobrodejnih ustanov je bil kasneje sprejet med svetnike.

L a v o s l a v č e t e r t i (1137—1141) dobi od cesarja Konrada III. vojvodino Bavarsko, katero njegov naslednik H e n r i k II. (1141—1177) zopet odda ter mesto nje dobi krajino nad Anižo. Ob enem ste se obe krajini skupili v eno vojvodino avstrijsko, katera je vnovič dobila mnogih prostostnih pravic. Henrik si izvoli — kot pervi vojvoda avstrijski — za stolno mesto Dunaj in prične zidati velikansko cerkev sv. Štefana.

Njegov sin L a v o s l a v V. (1177—1194) je takrat še mali Avstriji pridružil Štajersko. Ova dežela je bila že za časa cesarja Friderika I. samostalna vojvodina, v kateri so vladali Otokarji. Eden med njimi, Otokar VI. je, ker ni imel lastnih otrok, prostovoljno oddal svojo deželo vojvodu, Lavoslavu V.

Po vladi F r i d e r i k a K a t o l i š k e g a (1194—1198) je sledil L a v o s l a v VI. S l a v n i (1198—1230). Imel je razun avstrijske vojvodine tudi mnogo drugih posestev na Tirolskem in sedanjem gornje Avstrijskem. Prikupil je ob enem za 1650 mark srebra od brizinskega škofa Gerolda nekatera posestva na Kranjskem.

Kranjska je svoje ime še le takrat zadobila, ko so Slovani došli v naše kraje. Ob času Karola Velicega so tu vladali furlanski vojvodi. Od leta 972 je imela Kranjska lastne mejne grofe, katerih moč pa se ni razprostirala čez vso deželo. En del Kranjske je pripadal koroškemu vojvodi in brizinskemu škofu, kateri je leta 1229 svoje posestvo večidelj babenberškemu grofu prodal.

Sin Lavoslava VI. F r i d e r i k II. je bil zadnji Babenberžan. Vladal je od leta 1230—1246 in zopet mnogo posestev na Kranjskem pridobil. On je bil pervi, kateri se je v svojih pismih že imenoval „gospoda Kranjskega“. Domače družbinske zadeve so bile uzrok, da se je vojvoda Friderik II. zapletel v osodopolno vojsko za njega z nemškim cesarjem Friderikom II. Zmaga je bila na strani cesarjevi in Babenberžan je zgubil dežele svoje. Zgornje Avstrijsko posede vojvoda bavarski Oton; Kranjske in Štajerske se polasté vojvoda koroški Bernhart, oglejski patrijarh Bertold in bamberški škof Egbert; severni del Avstrije pa vzame češki kralj Venceslav I.

Cesar Friderik se pa čez štiri leta zopet pobota z avstrijskim vojvodom ter mu na novo podeli vsa prejšnja

posestva. Vojvoda Friderik, kateri je bil jako bojaželen, se zopet zaplete v vojsko z Ogri, katerim je takrat vladal Bela IV. Bil je v tem boji sicer zmagovalec ali poplačati je moral svojo zmago z lastnim življenjem. Umerl je na ta način hitro in brez poroke. Ovi slučaj je bil za Avstrijo velicih in težkih nasledkov. Vsakdor se je sedaj hotel teh dežel polastititi in kruti boji so se razvili na mejah, kakor tudi v sercu naših dežel.

Nemški cesar zahteva v pervi versti vse, prej Babenberžanom pripadajoče deželе za sebe in postavi s strogimi povelji kot svoja namestnika v Avstriji bavarskega vojvoda Otona in na Štajerskem ter Kranjskem grofa Menharta goriškega. Tudi drugi veleoblastniki so hoteli lepe deželе imeti, tako posebno postranski sorodniki Babenberžanov in bližnji sosedje.

Češki cesar Venceslav pošlje svojega sina Otokarja na Avstrijsko, da se tamkaj ozre, ali so deželni stanovi zadovoljni. Z dovoljenjem zadnjih se pooblasti Otokar Avstrijskega in zadobi ob enem po dvekratni bitki z Ogri Štajersko (1260). K vsej tej sreči Otokarjevi se pridruži še druga: pripade mu namreč Koroška.

Na Koroškem nahajamo po propadu rimske vsevlade pričetkom samostalne slovanske kneze, kateri so prišli s časoma pod bavarsko nadvlado. Po zmagi nad Avari pripade tudi Koroška deželam Karola Velicega. Cesar Oton II. je zopet ločil Koroško od Bavarskega in pervej dal naslov vojvodine. Leta 1269 so pa izumerli koroški vojvodi in zadnji med njimi Ulrik III. je svoja posestva, katerim je tudi pripadal velik del Kranjske, Istrije in Furlanije, po vsem zadedoval češkemu zmagovalcu Otokarju, kateri je sedaj imel velikansko deržavo, ki je segala od Kerkonošev do jadranskega morja. Bil je najmogočnejši vseh takratnih knezov. Ali tudi njegova žareča se zvezda je kmalo ugasnila. Med tem, ko je bil v boju z Ogri, se voli na Nemškem, kjer tudi že dalj časa nobenega stalnega in vplivnega cesarja ni bilo, kot novi cesar do takrat še ne preveč poznati grof habsburški Rudolf.

II. 1282—1875.

A. 1282—1522.

Po smerti cesarja Friderika II. je na Nemškem vse strašno razpadalo. Nekteri knezi in škofje izvolijo

bogatega R i h a r d a, brata angličanskega kralja, za cesarja. Ta se pripelje po Renu, podari veliko denarjev lakomnim knezom, ki so ga za cesarja izvolili, se verne spet domu in ne pride nikoli več na Nemško. Drugi nemški knezi izvolijo za cesarja kastilijanskega kralja A l f o n s a X., ki ni nikoli kraljestva si ogledal, ki bi ga imel vladati. Taka vlada je terpela na Nemškem blizo 23 let; imenuje se brez- ali med-vladje. Med tem časom so roparski vitezi iz svojih na stermih holmih sèzidanih gradov ob cestah in rekah na potujoče kupce pazili, jih zajemali, velike naklade od njih tirjali ali jih zaradi tega ječili, velikokrat pa tudi ubijali.

Pri grozno veliki zmešnjavi po celem kraljestvu, pri kateri si je slednji vitez in plemenitaš ż bojevanjem in kruto roko pravico delal, so vendar po smerti Rihardovi knezi došli do potrebe si novega cesarja voliti. Kneza od doma bogatega in mogočnega niso hoteli, da bi jim vsega ne pobral, kar so si po krivem nabrali in pod se spravili. Izvoli se na to leta 1273 kot cesar R u d o l f, grof habsburški. Znana je bila njegova poštenost in pravičnost, doskušena njegova modrost in njegovo junaštvo.

Kralj Otokar, čeravno od novoizvoljenega cesarja trikrat v zbor pozvan, ne pride in na to skliče Rudolf svojo armado, napade Otokarja na Avstrijskem in ga po mnogih kervavih bitkah zmaga. Odpovedati se je moral Otokar Avstrijskega, Štajarskega, Kranjskega in Koroškega in odpraviti prisego in poklon.

Rudolf je imel šest hčeri: pet jih je bil oddal veljavnim vojvodom ali knezom, si jih prijatelje pridobiti. Komaj pa je bil Rudolf armado razpustil, ko se Otokar kesa; peče ga, da je bil mir sklenil in tudi njegova vladoželjna žena ga navduševa, da naj vnovič prime za meč. Boj se prične, toda Rudolf Otokarja premaga na moravskem polji, unkraj Dunaja; Otokar sam je bil ubit.

Z dovoljenjem knezov podeli sedaj Rudolf svojima sinoma A l b r e h t u in R u d o l f u Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko z vazalno zavezo in ustanovi na ovi način leta 1282 slavno habsburško hišo in naše cesarstvo. Koroško je dobil mejni grof tirolski Menhart. Česko in Moravsko je obderžal Venceslav, sin Otokarjev.

A l b r e c h t I. (1282—1308) postane samovladar na Avstrijskem. Njegov brat je za to dobil denarno odškodnino. Prizadeval si je pomnožiti svojo moč; pridobil je veliki

del Švice in Elzacije. Njegov stričnik Ivan ga je zaradi nekaterih družbinskih razmer umoril.

Po Albrehtovi smerti je vladal njegov sin Friderik Lepi (1308—1330), katerega so nemški knezi tudi za cesarja izvolili. Življenje njegovo je bilo precej nestanovitno, marsikatero grenko skušnjo je doživel. Njegov brat Albreht II. Modri (1330—1358) je na novo zvezal Koroško z Avstrijo. Koroški vojvoda Henrik je namreč imel edino hčer Marjeto, katera je bila poročena s českim kraljevičem. Takratni nemški cesar Ludevik pa ni hotel enake razirjšatve česke krone in podeli po smerti Henrikovi leta 1335 Koroško avstrijskima vojvodima Albrehtu II. in njegovemu bratu Otonu. Razneme se vnovič boj s Čehi. Albreht obderži Koroško in odda Tirolsko českej kroni. Pridobil si je tudi mnogo drugih manjših grofij in posestev na Rinu. Določil je ob enem, da ostanejo avstrijska posestva neločena in da jih vedno najstarejši sin v imenu drugih vlada.

Rudolf IV. (1358—1365) zadobi večji del Koroške po smerti edinega sina Marjete.

Po smerti Rudolfovi sta se njegova sina delila v očetova posestva. Albreht III. je obderžal samo Avstrijsko pod in nad Anižo; vse drugo pa je imel Lavoslav III. Na ta način nastaneta dva vladajoča debla habsburške hiše, namreč albrehtinsko ali strogo avstrijsko in lavoslavsko, leopoldinsko ali štajersko deblo. Razdvojeno je bilo tako od leta 1379 do leta 1493.

a) Med Albrehtinci nahajamo Albrehta IV., Albrehta V. in Ladislava Posthuma. Za le mali čas in pretergoma sta bila zadnja dva tudi vladarja nad česko-ogerskima deželama. Albreht V. je bil tudi nemški cesar in kot taki se je močno boril s takrat razširjajočimi se Husiti na Českem. —

Na sedanjem Českem so se za časa vesolnih preselitev Boji in Markomani naselili. Po tej dobi nahajamo tam v 5. in 6. stoletji že Čehe. V osmem stoletji je med njimi vladal Krok, katerega hči Ljibuša se je omožila s prostim kmetovalcem Přemislom. Njegovi potomci so vladali do leta 1306; zadnji je bil Venceslav, katerega so podložni umorili. Za nekaj časa je potem tu vladal koroški vojvoda Henrik in za njim slede Luksenburžani do leta 1437. Za časa vladanja zadnjih se je tu vnela huda in dolgo trajajoča vojska husitska (1419—1436.) Jan Hus je ustanovil

novo vero, katero so grozoviti možje kot: Jan Žižka, Prokop Veliki in Mali, z mečem v roki ohraniti in razširjati si prizadevali. Konečno pa je leta 1436 to viharno početje pojenjalo, novoverci so se nekoliko ohladili, deloma prejšne vere se poprijeli in zopet mirno živelitu.

b) «Lavoslavsko deblo si je pridobilo med vladanjem Lavoslava III. predarlska posestva po nakupu; in po smerti goriških grofov leta 1374 tudi zadnji del Kranjske okoli Pivke in na Krasu, severovzhodni del mejne grofije Istrije; mesto Reka po nakupu in konečno se jim tudi Terst leta 1382 prostovoljno vdar

Leta 1406 nahajamo novo razdelitev vseh posestev štajerskega vladinega debla in sicer tako, da imamo potem za nekaj let še tretje deblo: tirolsko.

c) Na Tirolskem je vladal od leta 1411 Friderik IV. On in njegov sin Sigmund sta zgubila skoraj vsa posestva v Švici; pridobila pa manjše grofije v Predarlskem in Bavarskem.

Na Štajerskem je pričetkom 15. stoletja Friderik V. skupno vladal s svojim bratom Albrehtom VI. On je bil tudi nemški cesar in je kot taki podal vsem udom habsburške rodovine častni naslov nadvojvodski. Pomnožil je ob enem Štajersko po grofiji Celjski in to po smerti zadnjega grofa Ulrika leta 1456. Konečno je po smerti Ladislava Posthuma in svojega brata Albrehta VI. zadobil posestva albrehtinskega debla.

Ladislav Posthum je brez otrok umerl in hotel je njegovi deželi Češko in Ogersko v pervi versti imeti Friderik V. (kot nemški cesar Friderik IV.), ali na Českem so izvolili za kralja Jurij Podjebrada (1458) in na Ogerskem Matija Korvina. Po smerti Podjebradovi se je izvolil leta 1471 Vladislav, sin poljskega kralja Kažimirja; zaradi te volitve se vname boj s Korvinom. Tudi nemški cesar je bil proti njemu; ali vse zastonj! Hrabro je napredoval Korvin in morali so mu tudi Česko prepustiti. Leta 1490 umerje Korvin in sedaj zadobi prej voljeni Vladislav ne samo Česko, temuč po prosti volitvi ob enem Ogersko. Zavezal pa se je Vladislav, da ga bo podedovala habsburška rodovina, če bi imel brez moških naslednikov umreti.

Na ta način so se avstrijska posestva proti koncu srednjega veka množila in vnovič skupila. Mož, kateremu se je posrečilo vse zopet zediniti in celoti potem novo moč,

novo krepost in večjo stanovitost podati, bil je Friderikov sin: Maks I., kateri je vladal od leta 1493—1519.

Oženjen je bil z Marijo Burgundsko in je na ovi način po smerti bogatega svojega tasta Karola Pogumnega leta 1477 dobil zeló rodovitne burgundske zemlje. Zaradi ove pomnožitve habsburške moči se vname kruti boj s Francozi; ali Maks se je krepko branil in nova posestva ohranil za sina svojega Filipa Lepega, kateri je po ženitvi Ivane Kastilijske zadobil precejšni del Španije.

Maks I. je bil tudi drugod srečen. Dobil je po smerti mlajših grofov goriških goriško grofijo leta 1500. Grofijo Gradiško je odvzel Benečanom in jo je kasneje izročil knezom Eggenberškim. Leta 1717 pride zopet k Avstriji. Na isti način si je pridobil Roveredo, Rivo in nekatere sosednje okraje ter leta 1505 mnogo posestev na Tirolskem.

Po smerti kralja Ferdinanda Aragonskega pripade k habsburški hiši: vsa Španija, Sicilija, Neapelj in španska posestva v Ameriki. Vse to dobi Karol, starejši Maksovi vnuk. Mlajšega vnuka Ferdinanda je poročil s hčerjo kralja Vladislava, kateri je, kakor smo že čuli, imel Česko in Ogersko, kateri deželi ste tudi kmalo Habsburžanom pripadle.

B. 1522—1740.

Ferdinand I. in Karol V. sta na ta način imela oblast čes skoraj 14.000□ milj in delita se toraj v špansko in avstrijsko deblo.

Ferdinand I. (1522—1564.) Kralj Ludevik, svak Ferdinandov, je v nesrečni bitki s Turki pri Mohaču našel leta 1526 hitro smert in sedaj zadobi Ferdinand vsled pogodeb Ogersko, Česko, Moravsko, Šlezijo in Lužicko.

Leta 1527 so ga Čehi kot kralja spoznali in slovesno venčali. Na Ogerskem pa je bil samo mali oddelek boljarjev za njega, vsi drugi si izvolijo za kralja vojvoda sedmogradskega Ivana Zapolija, kateremu je zdatno pomagati obljubil sultan Soliman II. Vname se ljut boj. Turki premagajo mnogo mest, tako Budo, Gran, Komoren in obležejo leta 1529 glavno avstrijsko mesto Dunaj. Turki so sicer odšli ali vnovič zopet prihrumeli leta 1532, 1541—1547 in požigaje in moré večji del Ogerske že obsedli. Po smerti Zapolijevi se voli pod turškim pritiskom sin

njegov Ivan Sigismund. Boj traja na dalje. Leta 1551 se Turki na novo približajo in deset let kasneje se je sklenil mir. Ivan Sigismund Zapolija je obderžal Sedmogradsko in zgornjo Ogersko do Kaševe; Ferdinand pa je moral za mali oddelek Ogerske, katerega je na avstrijski meji še prideržal, vsako leto 30.000 cekinov Turkom odrajtati. Največji oddelek Ogerske je ostal sultanu. Na ovi način je bila Ogerska za nekaj let povsem razkosana. Ogerska je pripadala v starem veku na desnem bregu Donave rimski pokrajini Panoniji. Med Donavo in Tiso so stanovali neukroteni Jacigi; vzhodno od Tise, to je Sedmogradsko in podonavske kneževine je bila rimska pokrajina Dacija; Hervaška je spadala k Iliriji. Med 3. in 10. stoletju vidimo na sedanjem Ogerskem razne narode, tako: Hune, Gepide, Gote i. t. d. V 9. stoletji so kje došli Madjari ali Ogri, kateri so se še le z letom 1000, pod vladanjem Štefana, stalno naselili in se tudi s poljedeljstvom pečati pričeli. Njih domači kralji so bili iz rodovine Arpadov, ki so leta 1301 povsem izumerli. Od leta 1301 do 1552 vidimo tu razne vladarje, razne homatije in nerednosti ter ljute boje s Turki. Še le leta 1699, ko so se Turki povsem odgnali, prišla je habsburško-avstrijska rodovina v neovergljivo posest vse Ogerske.

Za čas vladanja Ferdinand I. se je tudi nova, luteranska vera, katera se je z letom 1519 na Nemškem pričela, med avstrijskimi deželami razširila. Ne samo med nemško-avstrijskimi prebivalci se je vkoreninila, temuč tudi za nekaj let med nenemškimi in to v pervi versti pa vseh slovenskih krajih. Na Slovenskem je — kar so takrat živeči strogi katoličani s težkim sercem sami sprevideli — katoliška vera zapadala in se umikala novi; katoliški kristjani so žalovali, nesrečo svoje vere objokovali; škofje so razna povelja razpošiljali in se krepko branili, ali vendar je bilo za nekaj časa vse brezvspešno! Kar je ta novotarija ne eni strani škodovala, je na drugi koristila. Ravno protestanstvo je zraven toliko nadlog, ki jih je zavoljo njega katolištvo terpelo, po drugi plati Slovencem koristilo s tem, da je njih narodnost zbudilo in njih jezik po skoraj stoletnem prestanku zopet v pisanje vpeljalo in mu vsaj nekoliko veljave zraven drugih zadobilo. Nova vera pa se je nekaj let kasneje skoraj povsem na Slovenskem pogubila in zopet je veličastno napredovalo katolištvo, katerega učenejši udje so se tudi krepko poprijeli slov-

stvenega dela in tako naš jezik pilili, čistili in ga s časom do višje vrednosti dopeljali. —

Ferdinand I. je imel tri sine, kateri so se po očetovi smerti v posestva delili:

Maks II. (1564—1576), kateri je bil že od leta 1562 nemški cesar, je imel Ogersko, Česko in Avstrijsko pod Anižo. Nadvojvoda Ferdinand II. Tirolsko in predavstrijska posestva in nadvojvoda Karol II. Štajersko, Koroško, Kranjsko, Gorico, Terst in Istrijo.

Ferdinand II. je vladal blizo 31 let ali potem brez potomcev umerl.

Maks II. je sprevidel, da je treba močne jezi proti Turkom in je zaradi tega ustanovil vojaško granico. Glavno voditeljstvo ove granice se je izročilo Karolu II. in za njem Ferdinandu III.

Po Maksu II. sledi Rudolf II. (1576—1612). Novi boji s Turki. Na Sedmogradskem takraj vladajoči Sigmund Batorij, do sedaj podložnik turški, se zveže leta 1595 s cesarjem nemškim in mu leta 1602 prostovoljno izroči vlado nad Sedmogradskem proti letni plači 50.000 cekinov. S tem činom pa niso bili vsi boljari zadovoljni. Štefan Bočkaj, sorodnik Batorijev, se zaroti proti tej ustanovi z malozadovoljci ogerskimi in s turškim sultanom. Sultan Ahmed I. ga imenuje kralja Ogerske in ga z veliko armado podpira. Zopet hude borbe na Ogerskem. Sklene se mir: Bočkaj obderži Sedmogradsko in sedem županij ogerske dežele. Tudi s sultanom se pobota 20 letni mir.

Matija I. (1612—1619) je bil že od leta 1606 sem z bratom svojim Rudolfom v neslogi. Imenovali so ga že leta 1611 za kralja českega in 1612 za nemškega cesarja. Med njegovo vlado se prične grozovita tridesetletna vojska (1618—1648), katera je neizmerno nesrečo razkropila nad Nemčijo in katere so se skoraj vse evropejske deržave vdeležile. Pričela se je ta vojska na Českem, toraj v deželi, v kateri nahajamo sto let pred reformacijo perve verske neredností in hude husitske bitve. Glavnejše osebe in vojskovodji te krute vojske so bili: Ernst Mansfeld, Tilij, danski kralj Kristjan IV., vojvoda friedlandski Valenštajn, švedski kralj Gustav Adolf in drugi.

Ferdinand II. (1619—1637) izroči Tirolsko in predavstrijska posestva bratu svojemu Lavoslavu v oskerbništvo in se krepko brani o pričetku tridesetletne vojske kot gospod Česke in Moravske, kateri deželi ste odpadli, da

ju zopet pridobi. Tudi ogerski protestanti si volijo novega kralja v osebi vojvoda sedmogradskega Betl'en Gabra, kateri je v zvezi s Turki do Dunaja priderl ali zopet se umakniti in se pobotati moral.

Ferdinand III. (1637—1657). Jenja se tridesetletna vojska. Leta 1648 se sklene vestfalski mir, po katerega pogodbah odstopi Avstrija Francozom grofiji: doljno in gornjo Elzacijo, Hanegav, Sundgav in Breizah. —

Lavoslav I. (1657—1705). Med vladanjem ovega v orožjih srečnega Habsburžana se na novo vname boj s Turki, kateri so hoteli Sedmogradsko povsem turško pokrajino imeti. Avstrijci so bili zmagali in Sedmogradsko je pripadlo vojvodu Mahajlu Apalfiju. Na to se zveže nezadovoljni oddelek ogerskih boljarev zopet s sultanom, kateri pošlje Karo Mustafo z veliko armado na Ogersko. Prihrumele so turške čete do Dunaja; ali Dunaj se osvobodi po viteški hrabrosti poljskega kralja Jan Sobieskija leta 1683. Turške trume se prepodé in Ogri podajo krono brez ozira na volilno pravico sinu Lavoslava Josipu in vsem njegovim potomcem po postavi pervorojenstva.

Tudi Sedmogradska se združi z Ogersko in Avstrijo, ker se je mlajši Apalfij po smerti očetovi prostovoljno vseh predpravic odpovedal. Ob enem se Tirolsko in predavstrijska posestva na novo zedinijo z Avstrijo.

V zadnjih letih Lavoslavove vlade se prične novi boj, tako zvani španjski nasledovalni. Ko leta 1700 zadnji Habsburžan na Španskem umerje, so razni vladarji ove dežele imeti hoteli. Preden se je ova vojska končala, umerje tudi Lavoslav. Njemu sledi:

Josip I. (1705—1711), kateri je Avstriji pridobil Mantovo leta 1708. Po kratki njegovi vladi, dojde do nje:

Karol VI. (1711—1740). Leta 1714 se sklene mir v Rastadtu in habsburški hiši pripade po mirovnih pogojih: Milan, Neapolj, Sardinija. Karol je na to leta 1720 Sardinijo za Sicilijo zamenjal in po smerti Eggenberških grofov zopet Gradiško dobil.

Leta 1716 pozove sultan Ahmed III. cesarja Karola na boj in to zaradi tega, ker je cesar pomagati hotel Benetkom, ki so se od strani Turkov grozno napadale. Cesarske armade pod poveljaštvom hrabrega princa Evgen-a se možato deržé in konečno Turke premagajo. Leta 1718 dojde do miru. Cesar je dobil: Valahijo do reke Alute,

temešvarski Banat, Beligrad, Serbijo do Timoka in Boznijo do Save.

Cesar Karol ni imel sinov in prizadeval si je zavoljo tega pridobiti si od strani svojih narodov in ptujih deržav dovoljenje, da mu sme v vladi slediti njegova hči Marija Terezija. Pridobil je sicer ovo pravico ali stala ga je mnogo žertev in še ni bila sèzidana na terdnih tleh. Odstopiti je moral v to sverho Sardiniji Tortono in Novaro, španskemu nasledniku don Karlu Sicilijo v zamembo za Parmo in Piačenco.

Leta 1736 nastane nova vojska s Turki. Sreča se je nekoliko odvernila in cesar je bil prisiljen skleniti ne posebno ugodni mir v Belgradu. Skoraj vse, kar je Avstrija leta 1718 pridobila, ide zopet po vodi in Turek obsedé večji del slovanskega juga.

Cesar Karol, kateri je tudi za blagostanje naših dežel mnoga učinil, umerje leta 1740 in zapusti hčer Marijo Terezijo, katero je pred smertjo poročil s Franc Štefanom, vojvodom lotarinskim. Iz habsburške rodovine nastane na ovi način habsburško — lotarinska.

C. 1740—1878.

Marija Terezija prevzame po smerti očeta Karola VI. vsled tako imenovane pragmatične sankcije, leta 1740 z nazivkom „kraljica ogerska in česka" vlado vseh dežel avstrijanskih. Izvolila si je ob enem svojega moža Franca za sovladarja. Komaj pa se prične to vladanje, se oglašajo od vseh strani vladarji, tudi taki, kateri so bili poprej sankcijo podpisali, ter ji hočejo eni nekoliko, eni pa vse dežele vzeti.

Pervi med temi je bil volilni knez parski Karol Albreht in tudi Francija je druge deržave marljivo zoper Marijo Terezijo podkurjala. Pregovorila je na ta način kralja Filipa V., da se tudi on za dedino oglasi. Ob enem se oglasi za dedino poljski kralj, volilni knez saksonski Avgust III. Kralj sardinski Karol Emanvel je hotel imeti vojvodstvo milansko. Največja nevarnost pa je žugala iz Pruskega. Pruski kralj Friderik II. se oglasi za štiri šlezijske knežije, čeravno so se bili njegovi predniki vseh pravic do teh dežel odrekli.

Mnogo mogočnih sovražnikov je toraj takrat Marija Terezija imela in hudo jej je bilo obstati in prestati vse

britke dogodbe. Ona pa, serčna kraljica, še le 24 let stara, ne obupa in se moško vsem ustavlja. Od vseh strani se napada Avstrija, njen obstanek, stoletne pravice habsburške hiše. Če dalje hujše se zbirajo hudourniki nad našo širjo domovino. Prus gospodari po Šleziji in si mesto za mestom osvoji in tudi Španec se druži s Francozom proti Avstriji. Stiska je bila grozovito velika!

Leta 1742 mora Marija Terezija Frideriku II. odstopiti: vso Šlezijo in grofijo klačko. Ta odstop se po drugi in tretji vojski leta 1745 in 1763 na novo poterdi. Z drugimi deržavami traja boj na dalje do leta 1748. Tega leta odpade Sardincu na dobiček milanski okraj unkraj Ticina in Pada in Špancu Parma, Piacenca in Gvastala. Cesarica pa ni nič drugega dobila, kot skrivno obljubo Friderikovo, da bo volil za kralja rimskega sina njenega Josipa.

Po dolgih skerbeh in nadlogah se izpolni cesarici na tolažbo serčna želja; 27. marca 1764 je bil sin Josip za kralja izvoljen. Od sile ji pa rani serce smert preljubega njenega moža cesarja Franca I., ki je v Inomostu 1765 leta umerl. Od žalosti hoče dobra žena vladanje iz rok dati in v samostan iti; komaj, komaj jo pregovorijo, da ostane in si sina za pomočnika vzame. Lavoslav pa, mlajši brat Josipov, prevzame po očetu vojvodstvo toskansko, katero so namesto lotarinskega dobili.

Po nesrečni vojski se modra vladarica neče več v boje spuščati. Z lepo se pogodi z Benetkami v prepiru zaradi mej ob reki Tartari. Na vso moč se je ustavljala blaga žena nasvetu, kraljestvo poljsko po naklepu ruske Katarine in Prusa razdeliti. Le po dolgem pregovarjanji imenovanih vlad in svojih svetovalcev, da ne bo miru, če ona ne privoli, se je težkega serca premislila in pri pervi delitvi Poljske dobila: trinajst cipskih mest, červeno Rusijo, polovico Krakovskega, vojvodstvo Zatorsko in Osviemcimsko i. t. d. na prostor 2400 □ milj. Od Turčije je dobila po pogodbi leta 1777 Bukovino.

29. novembra 1780 je preblaga vladarica v 64 letu starosti sinu in nasledniku Josipu, ki se ni ves čas bolezni preljube matere od njene postelje ganil, v rokah zaspala; porodivši v srečnem zakonu pet sinov in enajst hčer.

Dela njena pričajo, kako da je ona za srečo deržave in svojih podložnikov skerbela. Da bi se kmetu po grajščakih več krivica ne godila, vpeljala je kresije. Na vso

moč se je trudila revnemu kmetu stan polajšati, zlasti sužnost kmetov zatreti, kodar je po njenih deželah še terpela. Odpravila je neumne copernske pravde in tvezo nečloveško. Ko ne bi bila drugega storila, ta prenaredba bi ji bila sama spletla venec slave. Kazen na smert je bila za Marije Terezije le za največja hudodelstva. Za kupčijo, obertnijo, kmetijo je mnogo dobrega učinila, ravno tako za vojaštvo. Pa tudi za nauk in podučevanje je premnogo storila. Od leta 1751 počenši so učeni možje ž njeno pomočjo šole marljivo popravljali, izboljšali; tega leta so začeli na Dunaji tudi novo vseučelišče zidati. Vstanovile so se razne akademije, višje šole za raznoverstne vede in stroke. Učene može je častila, jim pomagala in jih obdarovala.

Bila je ob enem pravična vladarica, dobra mati, zvesta žena, pobožna in spametna. Vedno je delala in na prošnje večinom sama odpisovala. Po smerti moževi je vedno v černi obleki hodila. Da si mehkega serca, bila je vendar le tudi pogumna. Vekomaj jo bodo stavila njena dela in dokler bo Avstrija stala, bodo modro in pravično cesarico Marijo Terezijo z veliko častjo pomnili.

Josip II. (1780—1790) je mnogo novih naredeb gledé notranjega stanja naše deržave učinil ali veliko prezgodaj umerl. S hvaležnostjo se mora še zdaj vsak kmet nanj spomniti, kajti prav on je bil, ki je njegovega očeta ali deda proti ne preveliki odkupnini svobodnega posestnika razglasil in ga iz rodne oblasti grajščin v svojo lastno varstvo vzel. Tudi učenjak se z veseljem spomni njegovega imena. Tudi pri nas se je — čeravno ni posebno gledal Josip II. na slovanska narečja in njih izobraženja — ne hoté mnogo učenih mož našlo, ki so neumorno delali na slovstvenem polji, tako Karol Cojz, Vega, Grubar, in drugi. Ravno ta čas so se tudi odgojili naši možje: Žiga Cojz, Val. Vodnik, Linhart, Kopitar in drugi. Za njem sledi: Lavoslav II. (1790—1792), kateri je leta 1791 po pogodbi zadobil od Turčije: staro Orsovo, Drežnik in Četin.

Franc II. (1792—1835), katerega pervi del vlade spada v dobo velicega evropejskega boja proti Franciji, je bil večinom v svojih podvzetjih srečen. Avstrija je bila v protifrancoskih bojih z drugimi deržavami v zvezi l. 1792, 1799, 1805, 1813—1815 in je verh tega samostalno se borila leta 1809.

Boj grozoviti se vname po francoskih prekucijah na Nemškem in Italiji. Mladi francoski vojskovodja Bonaparte je bil srečen v Italiji in pridere 1797 do Židovgrada. Sklene se mir najprej v Ljubnem in na to v Kampu Formiju. Cesar avstrijski je dobil vsled pogodeb: okolico beneško, Istrijo, Dalmacijo, kotorski zaliv in bližnje otoke. Francija pa je dobila Milan, Mantovo in Nižozemsko.

Leta 1795 se Poljska povsem razdeli in Avstriji pripade: zadnji oddelek Krakove, Sedomir, Lublin in dela Litavske in Podlahije.

Med tem časom je bil Napoleon Bonaparte zopet srečen v svojih podvzetjih in si prisvoji gornjo Italijo. Leta 1804 pride na novo k sklenitvi mirovnih pogodeb. Avstrija mora odstopiti Franciji veliki del laške zemlje okoli Adiže ter dobi za to škofije Trient, Briksen in del kneževine Pasavske.

11. avgusta 1804 postanejo avstrijske kronovine in dežele skupno dedovno cesarstvo avstrijsko in cesar Franc II. se je kot pervi avstrijski cesar imenoval Franca pervega.

Leto 1805 je bilo precej nesrečno. Napoleon je zmagal v glavni bitki pri Slavkovu (Avsterlitz) in Avstrija ima odstopiti: zadnji oddelek Beneške in Bavariji: mejno grofijo Burgav, grofijo Tirolsko s Trientom, sedem predarlskih posestev in nekaj druzih manjših krajev. Na ovi način odpadejo skoraj vse predavstrijske dežele.

Še bolj osodepolno je bilo leto 1809. Francozi se polasté Dunaja, Napoleon zmaga pri Vagramu in Avstrija mnogo posestev zgubi, tako mora odstopiti Bavariji: Solnograd in Insko četertino; Franciji za novo deržavo ilirsko: Beljaški okraj Koroške, Kranjsko, Terst, Gorico, Teržič, večjidelj Hervaške, Reko, Istrijo i. t. d. Avstrijsko cesarstvo je sedaj le 9553□ milj. obsegalo.

Tako ste tedaj dve tretjini slovenskih dežel, potem ko ste več stoletij pri Avstriji bili in se kot svoje matere navadili, zdaj iz njene oblasti naenkrat prišli pod vlado zmagovalnih Francozov. Francozi pa niso samo mnogo slabega v dežele naše prinesli nego tudi mnogo dobrega. Francosko poglavarstvo je bilo v Ljubljani in pod to ni samo Kranjsko spadalo, temveč tudi druge slovenske krajine, ki so francoske postale. Ljubljana je bila glava Ilirskega, središče obertnije in kupčije.

Tako je prišlo leto 1812, ko je sreča pervikrat fran-

coskemu velikašu Napoleonu, takratnemu cesarju, herbet obernila. Vse druge evropejske deržave so mu bile podložne ali pa vsaj iz strahu pokorne; samo ruski car ni hotel pred njim se uklanjati. Zaradi tega namerava Napoleon Rusa pokončati in to s silno močno armado; ali človek obrača, Bog oberne!

Prestrašna zima, grozovita lakota in kruti meč razkačenih Rusov podrobi v malih tednih celo to neštevilno armado do malo revnih ostankov, kateri iz Rusije pribežé. Pa tudi ta nesreča ni Napoleona doveljno podučila; on se z novimi armadami napoti proti nevkroteni Rusiji. Z Rusijo se združi Prus in tudi naš cesar Franc je sprevidel, da ne bode prej miru, preden da se popolnoma ne pobije Napoleonova moč ter se zveže z Rusijo. Prične se novi boj, kateri je, slavnejše kot prejšnji, francosko moč ulomil. Marsikatera kervava bitka je bila tudi na slovenskih tleh; konečno zmagajo združene deržave, ki se Pariza polasté in mir leta 1814 in 1815 sklenejo. V slovenskih krajih so se posebno hrabro bili vojskovodji: Felseis, Nužan in Rebrovič.

Avstrija je sedaj zopet velik del zgubljenih krajev in dežel v novo dobila, tako na Laškem: lombardo — benečansko kraljestvo; potem: Ilirijo, Dalmacijo z Raguzo in Kotorom; Tirolsko in Predarlsko, Solnogradsko i. t. d.

Slovenci so toraj zopet prišli k Avstriji in so se skazovali, kakor pred, tako tudi zdaj njene najzvestejše sinove in branitelje. —

Med vlado Franca I. je pri nas tudi kmetijstvo napredovalo; grajski gospodje so si prizadevali razne napačnosti odpraviti in ob enem se je šolstvo povzdignilo.

Po francoskih vojskah ste se do smerti Franca I. še dve važnejši reči zgodili; ena je grozovita lakota, katera je leta 1817 in 1818 zavoljo slabe letine ljudi hudo stiskala; druga je bila shod evropejskih kraljev in vladarjev, ki je bil leta 1821 v Ljubljani zaradi homatij, ki so se bile na Laškem vnele.

Po smerti cesarja Franca I. leta 1835 je nastopil Ferdinand I. (1835—1848), čegar milost bo vedno v knjigah zgodovine, čegar spomin tudi v slovenskih sercih živi. Leta 1848 se je najbolj jasno pokazalo, kako je on po eni strani svoje podložne, posebno pa kmetovalce, katere je proti odškodovanji vseh desetin in tlak oprostil, ljubil, po drugi pa tudi, kako mu je naš slovanski narod

vdan bil in mu vkljub vsem nevihtam prestol branil in ohranil.

V drugej polovici petega desetletja našega stoletja se po raznih krajih Evrope, v raznih deržavah in deželah vname neka upornost in homatija, katera je duševno dalječ segla in se tudi avstrijskih prebivalcev tú in tam po malem polastila. 1848 leta se prične upor na Dunaji, provzročen v pervi versti od mladine in delavcev. Knez Meternih, takratni minister, mora oditi.

Ob enem so hoteli Čehi večjo svobodo in večjo neodvisnost od dunajskih vladnih krogov; ali tú se kmalo mir povrati; hujše je bilo na avstrijsko Laškem.

Tú je upornike podpirala Sardinija. Stari ali izkušeni vojskovodja, grof Radeckij, premaga Lahe pri Kustoci in Novari in tudi sardinski kralj Karol Albert odstopi ter naredi prostor svojemu nasledniku Viktor Emanuelu II., kateri je mir sklenil in Avstriji zopet laške dežele prepustil.

Velikega vpliva na vso avstrijsko politiko je bil upor na Ogerskem. Hrepeneli so Ogri po samostojnosti, kar so jim pa posebno ovirali junaški Jugoslovani pod vodstvom bana Jelačiča. Med tem časom se razširja upor na Dunaji; cesarski dvor zapusti mesto in vojskovodja Vindišgrätz se ga polasti z verno armado ter zopet mir vpelje.

Miroljubni cesar Ferdinand I. se odpove vladarstvu in njemu sledi naš sedanji cesar Franc Josip I. 2. decembra 1848. Upor je le še kratek čas trajal. Na Ogerskem se izvoli Ludevik Košut za glavnega predsednika ali zaradi vedne zmage serčnih in zvestih vojen na Laškem in na Ogerskem se kmalo zopet mir poverne. Glavnejši voditelji upora se odstranijo in deloma se stari red, preblažen po novih uredbah, ustanovi.

V dobo vladanja našega cesarja spada v pervi versti boj s Francijo in Italijo leta 1859. Laški minister Kavur je vedno nameraval zjedinjeno Italijo osnovati in si za to misel pridobil kot zaveznika Napoleona III. Boj se vname; avstrijsko orožje je bilo nesrečno. Zgubili smo bitko pri Mažentì in Solferinu in na to odstopili Lombardijo Lahom.

Leta 1864 je bila Avstrija v zvezi s Prusijo v vojsko proti Dancem zamotana in leta 1866 na novo proti prejšnemu zavezniku, proti pruskej deržavi. Avstrijci so pod povelstvom nadvojvoda Albrehta in admirala Tegethofa zmagali

v bitkah pri Kustoci in Lisi laško pešno in povodno armado ali na Češkem so bili po hrabrem borenju pri Kraljevem gradcu premagani. Prusi so bili zmagovalci in tako so tudi njih zavezniki, Lahi, pridobili si Beneško; Avstrija pa je izstopila iz nemške zveze.

Vsled pogodbe, katero so po končani rusko-turški vojski velike evropejske oblasti sklenile v Berolinu, zasedla je Avstrija l. 1878 Hercegovino in Bosno in tako rešila kristjane turškega jarma.

Glas iz domače vasi.

(Spisal Šak)

Naša vas Brigova ni kaj bodi. Zagledaš v njej lepše hiše, ko v marsikterem tergu, in stanovalce ima same slovenske korenjake, bistrega uma in terdne postave. Svoje dni so sloveli, da so premožnejši od vseh svojih sosedov, ker imajo najplodnejša zemljišča; toda od one dobe, kar se je pričel svet kvariti, kakor pravijo, po „slabih časih in novih šegah," gre tudi pri Brigovcih z gospodarstvom rakovo pot. Sicer jim v hvalo moram povedati, da so delavni in skerbni ljudje, rado molijo, a tudi kolnejo, rado se postijo, a še rajše pijejo, dobri so si vedno, dokler se ne svadijo. Nekdaj so bili sami kmetje in želarji, zdaj pa imajo med sebo že nekoliko gospodov in domačih — beračev. Slednjim je bilo njih nekdanje imetje splavalo po gerlu, in poterpljivo zdaj delajo pokoro. Gospodje pa so vredni, da njih imena zve slovenski svet. Pervi in najimenitnejši je naš mesar in ob enem kerčmar, debel in bogat možak, ki nosi, kar si je postavil hišo kakor grad, mustači ali berke. Ponosno se ozira po svojih podložnikih, kterih ima obilo, namreč kmetov, ki si jih je zapisal z belo kredo na svoje omare in duri. Drugi gospod je naš kramar ali tergovec, pri kterem zadeneš na veliko zalogo vsakojake robe in blaga, da ti celo leto ni treba hoditi kupovat v oddaljene mestne štacune. Ker je zgovoren in dober mož, ter rad deli med ljudi denarje, ako mu jih vračajo z mastnimi obresti, odkrivajo se mu vsi vaščani. A slišal sem, da pred dvajsetimi letmi, ko je svojo kupčijo začel z mjilom, svečami, klinčki, trakovi, sukancem in ta-

bakom, niso ravnali tako. Tretji gospod je naš župan, ki modro župani že marsiktero leto, in je dober strahonja naših neporednežev. Prej je bil samo prost kmet, a zdaj se imenuje „posestnika“, in ne prime več za plug, nego prebira stare in nove postave in nosi dolge hlače. Za kvante hudobnih jezikov, kteri blebetajo, da se je v dolgove zakopal mara toliko, ko za lanski sneg. Da ga le gosposka hvali, češ, da zna jako pametno govoriti in clo po nemško pisati!

To so tedaj sedanji brigovski gospodje in mogotci; nikakor ne dvomim, da jim bo sčasoma nekoliko novih prirastlo, kajti nedavno sta se vselila v vasi zaporedoma dva tuja kerčmarja, ki sta zares veliki potrebi v okom prišla, ker mesar ni bil več moč, postreči obilnim svojim gostom. In glej, naši dobroserčni in radodarni kmetje ne terpé, da bi ta poštena naselnika glad pasla, verlo ju podpirajo, da si bosta gotovo opomogla in po časi tudi postala — gospoda!

Enega pa, kteremu vsi naši kmečki gospodje skupej niso bili kos, žalibog ni več med nami. Ta je bil pravi gospod in veljak od glave do pet. Lanske jeseni — bilo je ravno na Martinovo — dal nam je slovo in se je preselil tje doli v kertovo deželo; bodi mu zemljica lehka! Mladež ga je nazivljala: gospod davkar, starci pa so mu pravili naravnost po domače: Suhačev Marko; saj so svoje dni ž njim v šolo hodili ali živad pasli! — Pokojni davkar je pač vreden, da ti ljubi rojak, o njem marsikako povem! Rodil se je, od tega je že silno dosti let, pri nas v Brigovi. Ker ga je gospod školnik hvalil, da je bistra glava, pošlje ga oče, ki je bil kmet, v Mariborske latinske šole, da bi se učil za duhovni stan. Toda očetova volja ni vselej Božja volja. Nesrečni gerčki jezik je zakrivil, da se je Marku v šesti šoli zaverlo. Ker si je bil v strahu, da doma mesto njega ne bi šiba nove maše pela, zveže svojo culico in jo potegne na tuje — s trebuhom za kruhom. Skraja se mu je baje slaba godila, za kosilo požiral je nekteri dan sline mesto žgancev ali mesa. Kar se mu posreči, nekdi dalječ na Nemškem v nekovi davkariji vloviti službico pisarja. A prav za ta stan je bil Marko ustvarjen, kajti čerke in številke je znal na popir staviti, ko bi rožice sadil. In da ni bil bedak ali lenuh, priča temu je to, da ga niso dali dolgo na slednjem stolu sedeti, nego pomikal se je čedalje više. Služivši cesarja deset let, vspel se je še do časti

kontrolnika, in ko je nekaj časa poznej stari davkar umerl, stopil je na njegovo mesto. Zdaj je stal na verhu svojih želj, više streči mu niti ni prišlo na misel. A pokazal je jasno, da je svoje časti vreden. Cesar v deželi ni imel vestnejšega služabnika, ne pisarnice in denarnice v boljem redu. Nižih uradnikov Marku ni bilo treba opominjati in k delu priganjati, dosta jim je bil jegov izgled in čislali so ga tako, da so se bali, se mu kedaj zameriti. Pervi dohajal je v pisarnice, in slednji je odhajal iz nje. Marsikteri ljudje se sicer davkarije bolje bojé kakor sodnije, a Marko si je vedel s prijaznim obrazom in z vljudno besedo pridobiti pri vseh spoštovanje. Imajoč z ljudstvom poterpljenje, kolikor se je dalo, pokregal je včasih le znane nemarneže in zapravljivce, rekoč: Dajte cesarju, kar cesarju gre! Tako je opravljal svojo imenitno službo mnogo let — do sive starosti, djal je pri sebi: Marko, hajdi v pokoj! pisal in računil si dovolj! In prav je mož govoril, saj veste, da živi človek, kteri ima toliko odgovornosti, in toliko tujega denarja pod svojim ključem, noč in dan v skerbi in strahu. Berž ko je dobil svojo pošteno pokojnino ali penzijo, dal je znancem in nemški deželi slovo, kajti že davno hrepenelo mu je serce po ljubi domovini, češ, povsod dobro, doma najbolje! Prav v svoj rojstni kraj, v lepo in zdravo Brigovo se preseli in vaščani bili so ga veseli. Ker sta mu oče in mati bila že davno pomerla, in je na domači kmetiji gospodaril mlajši mu brat Janko, kupi si na prijaznem hribu blizo vasi vinogradič z lično zidano hišo. In ondi je bival in živel prost in zadovoljen, kakor drobna ptica v gaju, — samec do smerti. Ne vem, ali je svoje dni pozabil, ali ni imel časa, se ženiti. Starega bivšega vojaka vzel si je za slugo in ob enem za vincarja; razven tega ni imel žive duše pri sebi. Tudi domače živali si ni spravil, izvzemši velikega psa „sultana“, kteri mu je imel stražiti hišo po dne in po noči.

Zares, malokdo, ki se je privadil društvu gospode in ropotu mestnega življenja, gre si izvolit stalnega bivališča v tako samijo na deželi. A naš gospod davkar bil je hladnokerven in poseben človek, ogibaje se vedno mnogo besedi in veselic, ker so se mu vidile sleparija in nečimurnost. Skušnja ga je učila, da ni srečen ta, kteri vživa in se kratkočasi, kolikor mu moč, nego oni, ki ima malo potreb in ve z malim zadovoljen biti! Prijatelj vednosti, omike in vsakega napredka, kteri je človeštvu koristen,

se vendar ni mogel spoprijazniti z ono samopašnostjo, lehkoživnostjo in drugimi razvadami, kterih so se nalezli dandanes meščani; zdelo se mu je bolje, v načelih in priprostih šegah ostati mož — stareja kopita, kajti pretuhtal in pregledal je vsako reč do dna, in torej umel dobro ločiti jedro od — lupine. Ljudi nikdar ni cenil po njih imetju ali znanju, nego po značaju, in vsak veternjak — bodisi tudi učen ali bogat, bil mu je ostuden. Sam pa je bil značaja terdnega kakor je jeklo in čistega, kakor je zlato; v djanjih se ni dal voditi po oziru na hvalo ali grajo ljudi, marveč po resnici, po pravici in po ljubezni. Po takem se ni čuditi, da ste mu ostali vse žive dni dragi svetinji: vera in narodnost. Marsikteri človek plitve pameti in lehkega serca, berž ko je oblekel gosposko suknjo, otrese vero iz sebe kakor raca vodo, češ, da je vera samo za prosto ljudstvo in za ženske. Drugi na široka usta govoré o njeni potrebi in blagrih, a sami po lenobi zanemarjajo. Neenak takim nayidnežnim katoličanom, deržal se je gospod davkar zvesto kerščanskih naukov, in pogostoma premišljevajé jih, si je prizadeval, se o njih resnici prepričati, se v njih z dokazi poterditi. A izverševal je tudi vestno kerščanske dolžnosti; s kratka: iz zaklada svete vere zajemal je duhu vodilo, in sercu blažilo.

Enako nikoli ni zatajil svoje slovenske kervi, svojega slovenskega imena. Mnogi, berž ko so stopili prek domačega praga v kakovo mesto ali na tujo zemljo, izneverijo se svojemu narodu in se poprimejo tujih šeg in tujih nazorov, ali obračajo plašč po vetru, pravi polovičarji! Marka pa mnogoletno bivanje na Nemškem ni popačilo, spoštoval in čislal je tudi Nemce, toda ljubil je svoje brate Slovence. Ni se sramoval, povedati: „Slovenec sem, in moj oče je prost slovenski kmet!“ Karkoli se je v domovini godilo, bilo mu je zanimivo. Dopisoval si je rado z rojaki in osobito z odličnimi rodoljubi, kterih pa še je v oni dobi le malo bilo. Ni se izdala tako rekoč ena slovenska knjiga, da bi si je ne bil kmalu omislil; ko pa so v ugodnejšem času začeli v našem jeziku izhajati časniki, bil jim je verli podpornik. Sreča rojakov, blagor mile Slovenije bil mu je vedno na sercu, in kakor se je radoval vsakega veselega glasu iz očetnjave, tako ga je poterla vsaka žalostna novica. Ko pa je slednjič odložil breme svoje stroge službe, bilo mu je ravno nja rodoljubje povod, da se je nemudoma vernil spet na Slovensko, in poiskal dragi

svoj rojstni kraj. Med svojci želel si je počiti na stare dni, in na domači zemlji je hotel umreti. —

Kaj ne, blag in redek mož bil je naš gospod davkar! Utegne kdo staviti vprašanje: Kaj pa je počel mož v pokoju leto za letom, s čem se je pečal ves božji dan od zore do mraka v samoti na kmetih? Ali se ni dolgočasil in pasel lenobe? Ne, kdor se je redu in delu privadil, ne more brez-nj več živeti, in postopanje ali posedovanje bilo bi mu muka. Marko je rano ustajal in se deržal svojega dnevnega reda, kakor poprej v uradniji. Prijatelj lepe prirode in kmetijstva dal si je okoli hiše vert ograditi, in z lastno roko zasadil je v njem mali sadovnjak in drevesnico žlahtnih rastlik. Tudi na prijetno senčnico ni pozabil. Dal je celi vinograd prekopati in nastaviti z raznim najboljim tersjem; vstran si pa je napravil nasád žlahtnih mladik. Naposled še si postavi ličen ulnjak, in pečal se je mnogo s bčelorejo, ktera se mu je zeló priljubila. Bil je v njej tudi nenavadne sreče, ljube bčelice so se urno množile, in mu dajale roj za rojem. Tako so se mu privadile, ko ovce svojemu pastirju, in smel je tako rekoč ž njimi igrati. Razvidi se iz tega, da mu za celo poletje ni manjkalo prijetnih opravil in lehkih skerbi. Po zimi pa je tičal v topli sobi pri svojih knjigah, kterih je imel polno omaro, in sicer vsake stroke; zdaj je pisal, zdaj čital, zdaj po stari navadi računil in delal načerte za — preuredbo davkov. A ne da bi se društva izogibal, ko kakšen godernjav odljudnik, zahajal je vsak dan po dvakrat v določeni uri doli v vas — k mesarju na kosilo in večerjo! Debeli gospod mesar pa se mu je tako globoko priklanjal, in mu je vselej tako natančno postregel, da menda enako nikomur na svetu; kajti dobro je vedel, da gospod davkar, kar je povžil, vsakokrat pošteno in proti plati, in mu ne černega vinarja na dolgu ne ostane. Pogostoma obiskoval je Marko tudi svojega brata na domači kmetiji in druge, vzlasti starejše kmete, najbolj po nedeljskih večerih, ko je vedel, da imajo delopust. Rado se jih je zbralo po več okoli njega, in prijazno se je ž njimi pomenkoval o vseh stvareh in zadevah, ktere kmeta zanimivajo, o opravilih, bremenih in skerbéh, ktere ga težé. Vedel jim je vselej kaj novega ali spodbudljivega povedati; včasi govoril je o važnih prigodbah po svetu in vzlasti po Slovenskem, včasi opominjal je k napredku v kmetijstvu in k previdnosti v gospodarstvu; zdaj je priporočal umno

živino- in sadjerejo, zdaj nakup tega ali onega novega kmetijskega orodja. Ker je bilo vse, kar je izustil, tehtno in dobro premišljeno, poslušal ga je vsakdo rad, in cenili so njegove nasvete bolj, ko bi bili tiskani v kaki knjigi; ni čuda, da si je pridobil s svojo modrostjo in prijaznostjo serca vseh ljudi. Ni nikogar preziral, tudi za slednjega hlapca in dninarja, ako ga je srečal, imel je vljudno besedo. Rado se je sprehajal po domačih poljih, travnikih in gajih, kjer so se mu budili spomini na leta mladosti. Veselilo ga je posebno, gledati, ko so vaščani opravljali urnih rok svoja gospodarska dela, ko so orali in sejali, kosili in želi, mlatili in v jesen zadovoljnega obraza po svojih vinogradih grozdje tergali. Radostno je poslušal njih pobožne in narodne pesni po večerih, kedar so se vračali domov.

A Marko svoje vdanosti in prijaznosti do rojakov ni razodeval samo po obrazu in z besedami, marveč tudi z z mnogimi velikodušnimi d j a n j i. Ker so vanj zaupali kakor brat v brata, obračali so se do njega v raznih zadevah; in radovoljno napravil je zdaj temu, zdaj onemu pismo, ali prošnjo, ali spričalo za gosposko. Ako je videl poštenjaka v nesreči ali stiski, ni mu odrekel pomoči, ne posojila, od kterega pa nikoli ni jemal obresti. Iz svojega verta podaril je kmetom dokáj drevesec, nasadé jih okoli hiš po vasi, in tudi tersnih mladik za vinograde. Enkrat žugala je Brigovi velika nevarnost, ko je namreč v hudi nevihti treščila gromska strela v neko poslopje sredi vasi, užgajoč je naglo. Le z nadčloveškim trudom in delom oteli so si vas groznega požara, kajti bili so zanemarili, napraviti si gasilnico. In glejte, četiri tedne poznej dobijo iz nemškega Gradca ne samo lepo novo g a s i l n i c o, nego tudi drugega orodja v brambo zoper ogenj, vse skupej je bil kupil davkar iz svojega žepa. S tem darom se je svojim krajanom tako prikupil, da so nja ime slavili brez konca in kraja. A vedoč, da gasilno orodje malo pomaga, ako se rabiti ne zna, spodbudil je župana in druge veljake, da so najkrepkejše kmetiške fante in hlapce zjedinili v g a s i l n o d r u š t v o, ktero je imelo včasi posebne vaje. Dve leti poznej storil jim je drugo veliko dobroto. Ker je Brigova skorej eno uro oddaljena od farne cerkve, imajo spomenik keršćanske vere tudi sredi svoje vasi, namreč staro k a p e l i c o z zvoncem. Saj je tako šega povsod pri pobožnem slovenskem narodu. Kapela bila je že davno

poprave potrebna, a odlagali so to delo od leta, kajti ne samo v Brigovskem potoku, nego tudi v občinski denarnici je navadno — suša. Kar popkliče Marko zidarje in za njimi slikarje, in na njegove stroške stala je kapela kmalu vsa ponovljena in olepšana, da so vaščani zdaj jako ponosni na njo, in mimogredé rajše snemajo klobuke raz glave. Tudi ko se je pri fari stavila nova šolska hiša, davkar ni zaostal z zdatnim doneskom; saj je dobro sprevidel, kolike važnosti je ljudstvu poduk, in je tedaj pogostoma starišem polagal na serce veliko dolžnost dobre odgoje otrok doma in v šoli, rekoč, da je ta najbolja dedšina na svetu. Iz enakega namena ustanovil je naš „zlati“ gospod selsko knjižnico, in sicer v županovi hiši. Sam je kupil veliko omaro, in podaril nad dve sto najboljih knjig, večidel slovenskih in kmetom primernih; o vseh napravil pa je natančen zapisnik. Naročil je ljudem tudi dva gospodarska časnika, vedoč, do je verli časnik vreden dobrega učitelja. S svojo spodbujo je dognal, da v vasi nja knjige grejo iz roke v roko, in se v zimi in po nedeljah čedalje več čita.

Imel bi o blagoserčnosti in dobrodelnosti pokojnega davkarja še marsikaj povedati, toda bodi dovolj. Le eno še omenim. Sam Bog ve, koliko denarja je razdelil med uboge ljudi; saj ga ni bilo reveža, kteri bi šel zastonj terkat na njegova vrata, ali bi mu stegnil na cesti brez uspeha roko nasproti! Neki revni bolnici dal je celo leto pošiljati iz gostilnice pripravno hrano, in platil jej je tudi zdravnika. Ko smo imeli eno leto silno slabo letino, in za uboge ljudi ni bilo zaslužka, nakupil je o božiču nekterim rodbinam pri mlinarju moke za kruh. In kdo ve, koliko podpore je dobival iz nja darežljive roke dragi mu brat Janko, kterega so bile zadele v gospodarstvu hude nezgode? Zares, Brigovci smeli so se ponašati s svojim odličnim rojakom davkarjem! Ljubilo in častilo ga je mlado in staro, kakor najblažjega očeta. In glas o njem šel je — v deveto vas. Marsikdo je sicer ugibal in se čudil, odkod jemlje in kako zmore toliko denarja, toda kdor ga je dobro poznal in vedel, kako štedljivo živi, kako malo za se potrebuje, temu bilo je vse jasno. Onih razvad, na ktere drugi toliko cvenka izmečejo, kakor: na igro in na puhanje tabaka, ni imel. Da bi pač slovenski rod imel mnogo enakih sinov, kteri bi mu bili lep izgled, modri učitelji in svetovalci in — radodarni dobrotniki!

Žalibog se ne more povedati, da bi gospod davkar imel uzrok, s svojimi krajáni biti enako zadovoljen, ko oni ž njim! Odsihdob, kar je bil odšel na tuje — krepek mladeneč, do tega časa, kar se je vernil domov — sivolas starec, godile so se na celem svetu, in tedaj tudi v Brigovi velike spremembe; toda več ko na dobro obernilo se je na slabo plat: Vas se je sicer ozaljšala in dobila nov, ličen obraz; a v lepi posodi ne najdeš vselej zlata! Blagostanje, po kterem so Brigovci svoje dni dalječ sloveli, šlo je rakom žvižgat, kmetija za kmetijo lazi in se zakoplje v dolgove, zemljišče za zemljiščem se prodaja, in tu pa tam je pri hiši še zapel boben. Kaj je tega napredka po rakovi poti krivo? Ljudje pri nas, kakor drugej, tožijo in kričé o slabih časih, o slabih letinah, o visokih davkih in dokladah, o hudi dragini in pičlem zaslužku, in tako dalje. Stokrat je poslušal poterpljivi gospod davkar govore in javke te baže, in dobro je znal, da niso vsi prazni in piškavi. Toda on, ki je prevdarjal vse razmere brez predsodkov, zasledil je tudi mnogo drugih uzrokov propada in nadloge, in djal je pri sebi: „časi so slabši, ker so ljudje slabši, mladi rod je drugega duha, ko je bil svoje dni stari!“ Nja bistro oko je videlo marsiktero šego in razvado, ki se je bila Bog ve odkod, v Brigovo po tihotapsko ukradla. Pogrešal je nekdanji red in strah pri hišah, pogrešal prejšno složnost med seljani, prejšno varčnost in priprostost. Nova svoboda zmešala je tudi mnogim kmetom glavo. Lotila se jih je lehkomiselnost, pohlepnost po dobrem življenju, po užitku in zabavi, napojili so se gizdosti in prevzetije. In nasledek teh in enakih razvad je — potrata imetja in zapravljivost. Opazovanje in premišljevanje tega zla ogrenilo je davkarju slednja leta marsiktero uro. A kako bi pomagal, in pogubo odvračal? Navada je železna srajca! Bil je preplemenitega značaja in prenežnega serca, da bi komu nja napake očital in oponašal, ali da bi ga opravljal. Le tu pa tam je kakemu vekaču ali godernjaču z lepa in s krotko besedo svojo misel povedal, in ga je svaril, vedoč, da dobra beseda — ne preseda. Res, niso mu zamerili, tudi ne ugovarjali, a vendar bili so njegovi opomini — bob v steno! Ljudje so si mislili: Prav in lepo govori naš gospod Marko, toda ko bi sam kmet bil, delal bi, kakor mi; saj ne gre drugače, in ne more iti! Ostali so vsak pri svoji navadi in kmalu je davkar sprevidel, da bi prej morje izplul, ko glavno

korenino propada pri svojih krajanih iztrebil. Imel je, kakor vsaka blaga duša, na svetu svoj križ; a nosil ga je voljno, in nja ljubezen in dobrodelnost ni prenehala, ne popuščala.

Še le bleda žena smert presekala je te prijateljske vezi. Preko enajst let bival je gospod davkar v milem domačem kraju, kar se mu po kratki bolezni nagloma uterne zvezda življenja! Umerl je mirno in kristjanu spodobno, kakor je živel. In ko se je po vasi raznesla prežalostna novica, bilo je v vsaki družini plakanja, ko bi jej preminul hišni oče; najbolj pa so tarali ubožci. Iz sto in sto serc vzdigale so se proti nebesom goreče molitve in prošnje: „Bog mu bodi milostljiv povračnik, — večna luč mu naj sveti!“ — Kaj jim je pokojnik bil, čutili so prav še le zdaj, ko so ga izgubili! — Ni čuda, da so mu napravili v znamnje svoje hvaležnosti pogrebni sprevod, da enako slovesnega in velikanskega ni nikdo videl, kar Brigova stoji. Še več, na grob postavili so slavnemu rojaku zali spomenik iz marmorja, tako časté ne samo njega, nego tudi sebe! —

Imam še h koncu nekoliko spregovoriti o davkarjevi oporoki (testamentu), kajti vredna je, da se spominu naših verstnikov in potomcev ohrani. V njej je dal svojim krajánom nov in najjasnejši dokaz svoje blagoserčnosti. Vso svojo zapuščino je namreč zapisal domači občini — siromakom na prid. „Rojaki,“ tako glasé se njegove besede, „vidim, da se vam huda godi. Bogatijo se pri vas samo kerčmarji in tergovec; vsi drugi pogrezate se v dolgove, in od leta do leta se množi med vami število revežev, ktere potiskate od hiše do hiše. Da vam tedaj breme nekoliko olajšam, sporočim vam vse svoje imetje — v ta namen, da napravite iz moje hiše siromašnico. Vinograd in vsa moja hišna oprava pa se naj proda, in iz skupljenega denarja naj se ustanovi zalog za uboge. Oskerbovanje obojega naj blagovoli prevzeti župan z občinskim odborom“. — Tako govori oporoka blagega rodoljuba, s ktero si je postavil v sercu vseh neminljiv spomenik, in pridobil večno slavo. Nja voljo so Brigovci hvaležno izveršili.

Oporoka pa še ima znamenit dostavek, kteri se je našim kmetom, beročim ga, prav neprijetno v nos zakadil. A tudi ta zasluži, da si ga marsikdo zapomni. Gospod davkar piše: „Rojaki, vselej me je bolelo sercé, ko ste mi

razodevali svojo stisko in nadlogo, in povdarjali njene uzroke. Miloval sem vas, ali tolažil, ali dajal vam dobre nasvete; a zamolčal sem marsikaj, česar me je mnogoletna skušnja naučila, da bi se vam ne zameril. Kajti prigovor pravi, da resnica kolje oči! A veleva mi vest, vam jo razkriti v besedah, s kterimi vzemem od vas slovo. Poglavitni uzroki vašega propada niso oni, ktere dolžite vi, nego drugi. Pomislite! Vi gospodarite na istih kmetijah, na kterih so vaši očetje in dedi pošteno shajali in — obogateli. Zemljišča vam ne rodijo slabše ko njim, nego še več, ker jih veste umnejše obdelovati. Koliko so se vaši davki in potrebni stroški pomnožili, toliko je poskočila cena vašim pridelkom, žitu, vinu, sadežu, živini in vsemu, kar imate na prodaj. Toda odvadili ste se nekdanje varčnosti in starega reda. Ne znate več ceniti denarja in razpolagati ž njim, delate si mnogo nepotrebnih stroškov!

Evo! Svoje dni so vaši predniki bivali v pohlevnih lesenih hišah, — vi jih podirate in si stavite velike zidane nove, ko bi hoteli iz Brigove napraviti mesto. Napravljate si tudi drago gosposko pohištvo. Računite, kaj vas vse to stoji! Dalje: Vašim prednikom je služil isti voz za delavnik in praznik, za polje in za vožnjo v mesto, — vi ste omislili tako rekoč kočije, in ž njimi gosposko opravo za konje.

Dalje: Stari brigovski kmetje deržali so se proste narodne noše iz domačega platna, in obuvali so čevlje iz kož domače živine, — vi pa nosite slabo, kupljeno robo, ktera sicer oči slepi, a kratko terpi. Ženski spol se clo šopiri v svilenini in čipkah. Preračunite stroške vsakega leta!

Dalje: Nekdaj v vasi ni bilo ne mesarja ne kramarja, in nikdo ju ni pogrešal. Dobra je bila kmetom tudi za praznike svinčetina, ali štrukelj in gibanice; — vi pa kupujete govedino in teletino, v zajutrek pa ste začeli serkati kofé. — Nekdaj ni bilo v Brigovi ene kerčme, pa tudi nikdo ni vprašal po njej; — vi že imate tri, in vse so vas polne, vsaj po nedeljah in praznikih. A ne samo pijančevanju, tudi igram s kvartami in na kegljišču ste se pridali, kterih še predniki niti niso poznali. Dobre volje pa mošnjo kolje.

Nekdaj v vasi ni bilo pet tabakarjev, — zdaj pa puha in kadi strupeno zel že vsak fant in hlapec.

Nekdaj so Brigovci živeli v slogi, niso poznali krivice, hudobije, tožbe in pravde. — Vi pa se prepirate in pravdate brez konca in kraja, in ostajate vkljub vsem komisijam in dohtarjem vedno na — cedilu. Vsaka pravda je — potrata. Nekdaj je bil v vsaki hiši red in strah, zdaj puščate mladino svoja pota hoditi, in vam — rogove kazati. —

To, preljubi rojaki, so vam poglavitni izvirki zmešnjav in propada. Izkopali ste si jamo sami, v ktero se pogrezate, sekate si z lastno roko rane, ktere vas bolé. In ako vprašate celi svet, druge pomoči in vračtve vam nikdo ne ve, ko: Poprimite se dobrega gospodarstva, povernite se k nekdanjemu prostemu življenju, k varčnosti, k zmernosti in k redu, popustite prepire, pravde in vsak — nepotreben izdavek. „Komur krajcarja ni mar, ne bo goldinarja gospodar," vas uči star prigovor. Pomagajte si sami, in pomagal vam bode Bog! — Brigovci — brez zamere!" —

To so besede, s kterimi je pokojni davkar vzel od svojih krajánov slovo. In da niso burka ali šala, to sprevidi vsakdo. Ko je župan oporoko prebral, popraskali so se naši kmetje za ušesi, in namerdnili obraze, ko bi bili slišali ostro pridigo. Nobeden ni rekel ne bev ne mev, nego tiho so jo pobrisali drug za drugim. Tega, da bi se poboljšal, ne vem, — izvzemši enega. Ta si je namreč dobre nauke prepisal, in doma pribil na vrata svoje sobe. Vsak dan jih neki čita in premišljuje. Bil je prej vesel „vinski brat", a zdaj je začel praviti, da je v Brigovi tudi voda jako dobra, ne samo v petek, nego tudi v svetek. Gospod župan pa je oporoko djal k drugim imenitnim listinam — v občinsko denarnico, ktero je zaklenil z dvema ključema. In ondi počiva in plesni skrita, — Bog vari, da bi jo potegnil kdo na dan! Kajti resnica res — oči kolje! — Jaz pa mislim, da še mojim krajánom tako kmalo ne bodo posijali pod okna — zlati dnevi! —

Požar v prajiriji.

(Spisal Lav. Gorénjec.)

Prajirijo krije visoka, rijavkasta trava, ki s pomladi, ko hitro pribôde iz zemlje, lepo čversto zelení, o poletnej vročini pa vsahne in orijevi. Solnce žge, okrog je vse tiho, kakor v grobu. Zverjad skerčena spi v travi, a karavana dremlje na sedlih na svojih konjih. Malo po malo jame nekaj drobnega, kakor kakovo perjiče, ali kakor kake saje, letati po zraku, in gostejše in gostejše naletuje ta drobnjav. Kaj je to? — Po nekolikih trenotkih vetrič začne dihati. Iz početka diše dosta rahlo in ne pretoplo, ali malo po malo je močnejši in močnejši — in prodkejši, njegov duh jame greti, kakor bi ga razgrevala neka neznana moč.

V tem se karavanin načetnik probudi iz svoje dremote: čudi se in plahotno se ozira okrog sebe: sedaj več ne naletujejo saje, sedaj že pepel pada z viška v zraku; vetrič se prorodi v prodek veter, v veter — topel, kakor bi prihajal iz kakove peči. Ta trenotek vodnik razsede konja, uho nastavi na zemljo in posluša — kaj sliši, kdo zna to? — A naglo zopet zasede konja in svojim ljudem krikne: „Za Boga! prajirija gorí! Otmi život, kdor more!“ — in zbode konja, svojega žrebca v boka, da se časi kri pocedi iz konjskih stranij, ter po bliskovo hitro dirjajo dalje, kakor bi vsa karavana bila blazna.

Izkušeni in bistroumni vodja se je preveril, da njemu in njegovej četi preti nesreča, žuga celó smert. Otmó se le, če pridirjajo h kakej bližnjej vodi poprej, nego jih zalóti požar.

Nebo otemni, na obzoru se prikaže černa proga gostega dima. Ta dim se polagoma dviga v višino, pod njim pa nenadoma na zemlji vsplapola dolg rudeč (rudečkasto rijav) zaplav. Požar je še daleko od tu, ali padajoči pepel že pali, kakor razbeljeno železo, in zrak toplo diše, da kar sapo človeku zapira. V daljavi nekaj zatuli in zagermi tako, kakor iz razhujenega morja, ali kakor iz hrupa daleke bitve. A ta grom, ta hrup slišiš bliže in bliže, — že so prikazale se zveri, ki bežé pred požarom. Dolga versta se jih žene pred ognjem, vsa zverjad je zahaljeva v oblake samega prahu, njé krič, nje topot s svojim groznim odmevom se razlega ure in ure daleč.

Kdo bi popisal, kdo narisal ta beg, ki se bori s smertjo! — Ha, gledi, tu-le, v pervej versti divjajo bivoli! V njih seršečih grivah igrá sam prah in sam pepel; iz njih upornih oči se bliskajo neizmerne vsteklesti in strahote iskre; iz njih nozder vré grozen vihar; njih kratki, ostri rogovi na širokih, terdih črepovih presté, da na zemljo poderó vse, kar bi se jim postavilo po robu. Razkačenim in oplašenim bivolom se pridružijo oplašeni konji, ki so jim o diru Indijanje napustili berzde in ki sedaj kakor kakovi razuzdani strahovi, leté po štepi — in skerbé, kako bi se oteli s svojim begom. Kateremu se izpodtakne, ta gotovo pogine: to trenotje ga ubežniki poteptajo, razmesarijo — v njegov trup se vdere zaplav, ki se ne vstavi, dokler ne plane v katero najbližih rek.

Le najurnejše zverí se otmó. Sto in sto tisoč manjših in menj urnejših živobitij, ki ne morejo bežati, zasači požar — in vse pokonča ta razljučeni živelj.

Kakov je prizor v prajiriji, ko požar pogine, to, Slovenci, lehko misli vsak sam. Vse je samo pališče, ki le tam pa tam iz njega diše dušljiv dim, nad njim pa se boči žalostno nebo. O prajirija, o štepa, kako si sedaj žalostna, kako pa si pred požarom bila živa, kako zanimljiva! Kje je kdo, da bi verno popisal tvojo žalost? —

Resnica ima svojo moč.

(Spisal Leop. Gorénjec.)

Pregovor pravi: „Noč ima svojo moč!“ Rés je to, ali še gotovejše je, da ima luč, svitloba — še večo moč. Resnici ne zajezi ust ni obrekovalec, ne krivična tožba. Če jej očitajo, da ima hudobo v sebi, če jo lučajo s kamenjem, če pljujejo vá-njo in če jo bijejo po uhih, če jo bičajo in venčajo s trnjem, če jo pribijejo na križ, če jo celó v grob položé, — o vseh takih prilikah se resno in ljubeznjivo oglaša: nebo temni, zemlja se trese, skale pokajo, grobi se odpirajo — in naposled resnica vstane iz svojega groba, s čímer svoje sovražnike tepe hujše, nego kedar jih biča z besedami ali z dolgimi govori. Resnice ne preženeš s kislim pogledom, — ne odženeš je, zaničuj jo, kakor hočeš, skomizgaj z rameni, kakor ti je drago, zasmehuj

jo in celó preklinjaj, vselej se ti zopet prikaže in oglasi. —

Kdor resnice neče slišati po dnevi, mora slišati jo po noči o spanji, o sanjah, — kedar je neče slišati iz ust svoje vesti, — kdor je neče slišati o sreči, mora slišati jo o svojih križih, — kedar je neče slišati o mladosti, mora poslušati jo o svojej starosti, — kdor je neče slišati, dokler je še živ in zdrav, mora slišati jo na smertnej postelji in o sodbi Božjej. Resnici je Bog dal spremstveno pismo pod vse strehe in v vse stanove, v vsa človeška serca in v vse naše misli. Resnica spremlja, ogleduje, motri, prošinja, javi in sodi vse naše misli, vsak gibljaj naših čutov in želj, vsak namen naše volje, vsako našo besedo, vsako naše dejanje, vsako našo zamudo, sleherno zapreko. Resnici je na mar naše delo in naš odpočinek, naša radost in naš terpež, — na mar jej je naša domačnost in očitost, in iz vsega tega nam prerokuje bodočnost, prerokuje, kaj nas čaka na zemlji, kaj v večnosti. Resnica nam ne govorí le iz govornikovih ust, temuč govori nam tudi časi iz ust nedolžnega deteta, časi iz ust naših rodoviteljev in prijateljev, časi iz ust naših sovražnikov, časi iz ust naših poslušnikov, časi iz ust našega predstojnika, časi govorí nam iz mertve knjige, iz dogodkov davnih vekov, časi iz dogodjajev pričujočega časa, časi nam na izgled kaže tuje ljudi in narode, časi domače, časi nas plačuje z dobrim, časi nas kaznjuje, — česar smo vredni: ali je z nami ali pa nam se protivi. Resnica je človeku najresnejša sodnica in plačnica, pa tudi najnežnejša in najresnejša prijateljica. Resnica nas varuje o zlih sumnjah, zavetuje nas, ko nam nedolžnim hoté čast kratiti, resnica pobija krive priče in uničuje krive tožbe, ki se vzdigujejo na nas; resnica nas brani, ko nas preganjajo in stiskajo; resnica zatira naših protivnikov laži, resnica se poteza za naše pravice, zavetuje našo imovino, — in resnica, ko smo žé v grobu, dokazuje, kaj in kdo smo bili. Resnica je Božja služnica, ki koraka na ravnost naprej, ne hodi po ovinkih, ni hinavska, ne taji, kar mora biti očito, ne zagovarja tega, kar je vredno svaritve, nikomur ne zaderžuje, kar mu moraš dati. Resnica ne dela in tudi ne daje kvara delati nikomu, resnica zbada, ali ker zbada, zdravi stare rane, terpek lek podaje le na zdravje; bolesti zadaje, pa le zató, da iz njih izvira radost; resnici je v skerbi le človeška sreča, pa Božja čast.

Resnica se ne bojí nikogar, nič jej ni na mar osob-

nost, hvali ga, kdor je hvale vreden, a graja ga, kdor je vreden graje. Resnica svoje pravice zahteva od nas, resnica je naša ostra sodnica, pa tudi naša natančna, verna zavetnica, in prav zavoljo teh lastnosti ima mnogo sovražnikov. Pregovor pravi: resnica oči kolje.

Beseda o zemljiščnih knjigah.

(Spisal dr. Ivan Tavčar.)

Toliko časa že imamo zemljiščne knjige (gruntne bukve) in vendar naše ljudstvo še dosedaj ne pozna pravega pomena te koristne naprave!

To je žalostna prikazen, katere pa narod ni sam zakrivel, ker ni imel potrebnega poduka. Mnogo škode in zgube bi se bilo odvernilo, ako bi bili prihajali zakoni ali postave o zemljišnih knjigah v lahko umljivi obliki med priprosto ljudstvo. To pa se žali Bog ni zgodilo! — Beseda o pravem pomenu zemljiščne knjige je toraj gotovo na mestu. Pri tem pa moj namen ni, in tudi biti ne more, da bi spisal obširno razpravo, in da bi zakone o zemljiščni knjigi na vse strani temeljito prerešetal. —

Moj namen je le, vam razjasniti pravi pomen samo jednega načela ali zakona zemljiščnih knjig, na katerega se pa kot na glavni steber opera cela naprava. Ravno ta zakon, ali to načelo pa med našim ljudstvom skoraj čisto nič ni znano.

Ali iz te nevednosti izvira največ škode, ker skušnja nas uči, da se pri vsaki sodniji na Slovenskem oglasi na leto več takih poškodovanih revežev, katerim pa pomagati ni. Kako se toraj glasi isti poglavitni zakon, na katerega se opera kot na glavni steber naprava zemljiščnih knjig? —

Da bodete ložje umeli moje pojasnilo, hočem spregovoriti, kako da se je zemljiščna knjiga pričela.

Naprava zemljiščnih knjig poklicana je bila v življenje — po potrebi. Stari Rimljani, kateri so nam še sedaj, kar se tiče bistroumnega postavodajstva (prava) nedosegljiv izgled, zemljiščnih knjig poznali niso. Še le pozneje, ko je rimsko cesarstvo že bilo izginilo iz sveta, in ko se je bila po nemških mestih pričela živa kupčija, prikažejo se v teh mestih pervi začetki zemljiščnih knjig. — Kdor prične s kupčijo, potrebuje mnogo denarja, katerega išče pri bogatejšem. Vsak pa daje svoj denar iz rok le tedaj, ako

se mu izroči dobra zastava. In kdo bode brez dobre zastave posojal kupcu, kateremu se rado pripeti, da postane čez noč berač? S kupčijo v nemških mestih se je toraj pokazala potreba naprave, po kateri se je pervič nepremakljivo blago lahko dajalo v zastavo, drugič pa tudi vsaki trenutek lahko izvedelo, koliko varnosti da daje zastavljeno posojenemu denarju, ker dolžnik, ako si išče denarjev v posodo, rad zamolči prešnje dolgove. Tako je sedaj, tako je bilo že od nekedaj! —

Napravili so toraj zapisnik nepremakljivega posestva in pri vsakem posestniku zapisali, koliko in komu da je dolžan. Za vpisane dolgove pa je z vpisom bilo zastavljeno tudi posestvo, tako da po prodaji posestva upnik ob svoj denar pripravljen ni bil.

Ti zapisniki so imeli toraj dvojni namen. V pervi versti je bilo ž njimi mogoče, zastaviti, terdno zastaviti nepremakljivo premoženje. V drugi versti pa so bili ti zapisniki knjiga, iz katere se je takoj in vsaki trenutek razvidela vrednost vpisanega nepremakljivega posestva. Ako je bilo malo dolgov vpisanih, je bilo premoženje terdno, in varno se je na tako premoženje posodil denar. Če pa je bilo vpisanega mnogo, se pa tudi posodilo ni in zguba se je obvarovala. Razume se pa samo ob sebi, da je tistemu, čigar dolg je bil prej vpisan, tudi zemljišče bilo prej zastavljeno.

Sedaj pa že sami lahko sprevidite, katero načelo, kateri zakon da je tem zemljiščnim zapisnikom moral biti glavni steber! Iz naslednih primer vam postane stvar še jasnejša. Kdor je bil naprošen za denar, je gotovo letel pogledat te zapisnike. Ako ni bilo preveč intabuliranega (vpisanega) dolga, je posodil. Če pa so se pozneje oglasili drugi upniki, ter dokazali, da jim je zemljišče dolžnik poprej izročil v zastavo, samo da se niso dali vpisati v zemljiščne zapisnike — tako je oni vse te dolžnike poderl s svojo zastavno pravico, rekoč: jaz sem zaupal, jaz sem se zanesel na zemljiščni zapisnik! Vzemimo še drugo primero! Če se je pozneje oglasil tretji, ter dokazal, da je zemljišče od dolžnika prej kupil, kot pa je bil vpisani dolg narejen, samo da svoje kupne pravice ni dal vpisati v zemljiščne zapisnike, tako ga je oni, ki je bil posodil denar v zaupanju na zemljiščno knjigo, zopet poderl s svojo pravico, rekoč: jaz sem zaupal na zemljiščno knjigo.

Kdor je hotel prevzeti vpisano ali intabulirano tirjatev, je gotovo zopet hitel k zapisniku, ter pogledal, če je tirjatev v istini intabulirana.

Potem še le jo je prevzel in vkazal prenesti na svoje ime. Če se je pa potem zemljišča lastnik oglasil in dokazal, da je tedaj, ko se je prenos izveršil, odstopljeni dolg že plačan bil, tako mu to ni nič pomagalo, in še jednokrat je moral plačati. Ker oni, ki je dolg bil prevzel s cesijo, storil je to v zaupanju na zemljiščni zapisnik. To zaupanje pa se ni smelo goljufati!

Z ozirom na te primere odgovorili bodete, da so se ti zemljiščni zapisniki kot na glavni steber operati morali na — splošno, javno zaupanje! Tu pa smo dospeli do istega glavnega zakona, glavnega načela, na katero se opera kot na vogelni kamen tudi naša zemljiščna knjiga. To pa je isti zakon, o katerem hočem danes govoriti, in kateri se glasi: zemljiščna knjiga vživa splošno, javno in terdno zaupanje. Z drugimi besedami izrazi se to načelo tudi tako: isto kar je v zemljiščni knjigi vpisanega, je verjetno, gotovo, to velja, kakor bi bilo pribito; na to se sme človek zmiraj zanesti. Velja pa tolikor časa, dokler ni izčertano v zemljiščni knjigi. Iz tega pa zopet sledi, da zemljiščne (stvarne) pravice stopijo v moč še le tedaj, ko so bile vpisane v zemljiščno knjigo, in da te pravice jenjajo le tedaj, ako so bile izbrisane v zemljiščni knjigi. Stvarne pravice pa imenujem tiste, katere se v zemljiščno knjigo vpisati smejo. To je toraj nasledek ravnokar omenjenega glavnega zakona ali načela.

To načelo pa velja tudi pri nas. Tudi naša postava o zemljiščnih knjigah je sprejela to načelo. Med pervimi njenimi odstavki je izrečeno, da se pridobitev, prenos, omejenje in pa pokončanje književnih pravic le z vpisom v zemljiščno knjigo izpeljati more. S tém pa je izražen ravno zakon, da vživa zemljiščna knjiga splošno, javno in terdno zaupanje! Ako bi namreč pridobitev, prenos ali odstop, omejenje in pokončanje književnih pravic pred vpisom v zemljiščno knjigo moč dobilo, potem bi se vsakdo lahko opekel, ako bi na „čisti Urbar“ zaupal, ter denar opirajoč se na to zaupanje razposojal. — Odgovorili mi bodete: da je le isto, kar v zemljiščni knjigi stoji, gotovo, veljavno, da se na to sme človek zanesti, in da je zemljiščna knjiga največega zaupanja vredna, to vse smo vedeli tudi že poprej. — In pristavili bodete še:

kadar denar posojujemo, ga tako ali tako ne dajemo prej iz rok, da ni pismo intabulirano, ali zavarovano. To je vse prav in lepo! Ali splošno zaupanje, na katero se mora zemljiščna knjiga operati, ima pa tudi nasledke, kateri pripravijo človeka v škodo.

Teh nasledkov pa do sedaj gotovo še niste tehtno premislili! Moj namen pa je ravno, te nasledke vam odkriti, da se pri enacih priložnostih obvarujete škode. —

Da se pa spis ne razvleče preveč, pregledati hočemo samo poglavitne stvari, iz katerih po si lahko pridobite popolno razjasnenje. —

Pretehtali pa bodemo tvarino v treh oddelkih.

V pervem bomo dobili odgovor na vprašanje: kako pride človek zavoljo splošnega zaupanja, katero vživa zemljiščna knjiga, v škodo pri plačanih dolgovih? —

V drugem oddelku pa se bode odgovarjalo na vprašanje: kako pride človek zavoljo splošnega zaupanja, katero vživa zemljiščna knjiga, v škodo pri tirjatvih s prenosom ali cesijonom prevzetih? v konečnem in tretjem oddelku pa bodemo rešili vprašanje: kako zagazi človek zavoljo splošnega zaupanja, katero vživa zemljiščna knjiga, v škodo pri kupu zemljišč ali nepremakljivega posestva?

Kako pride človek v škodo pri plačanih dolgovih? —

Da bodete ložje umeli, razjasnim vam stvar s primero ali izgledom. Meni je moj brat, kateri je po očetu prevzel domačijo, očetne erbšine ali dedščine dolžan dvesto goldinarjev.

To pa je vse moje premoženje. Kakor hitro sem prišel do postavne starosti, sem takoj brata prijel, da mi mora izplačati teh 200 goldinarjev. Podala sva se v mesto in ondi naredila plačilno poterdilo (kvitengo) pred notarjem. Brat je vzel to plačilno poterdilo, meni pa odštel denar.

Potem pa sem veselo živel, pijančeval, se vlačil po gostilnah, časih vzel tudi kvarto v roko — in konečno s slabo tovaršijo pognal prejeti denar. A tako veselo moje življenje še dolgo časa terpelo ni. Necega lepega jutra sem bil brez vsakega denarja. Kaj mi je početi? Brat pa je med tem mirno in redno živel. Mojo pobotnico (kvitengo) je spravil med druga pisma, da bi se ne zgubila. V mestu je bil prašal, kdo da terpi stroške, ako bi hotel izplačanih 200 gold. v zemljiščni knjigi ekstabulirati. Povedalo se mu je, da jaz, ki sem prejel plačilo, terpim samo stroške za pobotnico, izbris ali ekstabulacijo pa da mora sam pla-

čati. S kislim obrazom si je mislil, čemu trositi denar, vsaj imam kvitengo! In domu je šel, a mojih 200 goldinarjev je ostalo na njegovem posestvu še dalje zavarovanih. On pa je imel pobotnico med svojimi „pismi“, ter je mirno prespal svoje noči!

Jaz pa sem zagazil vedno bolj v revščino. Denarja ni bilo več, delati se mi ni ljubilo, a piti in jesti sem hotel dobro! Vse žile sem napenjal, da bi se mi odperl vir, iz katerega bi mi priteklo zopet veselo življenje. Neko noč sem se hipoma spomnil, da brat moje očetne dedščine pri svojem posestvu izbrisati ali ekstabulirati ni pustil. Drugo jutro pa sem že bil na potu — v mesto! Ondi sem poznal premožnega moža, ki je tudi mene in mojo hišo dobro poznal. Potožim mu, da nimam denarjev in da imam intabulirano dedščino pri svojem bratu, katerega pa nočem daviti, ker je tudi revež. Konečno pa ponižno povprašam, ako bi ne hotel prevzeti te moje tirjatve s cesijonom. Mož pa je poznal mene, tudi mojega poštenega očeta, in tudi naše domače posestvo. Podala sva se k zemljišni knjigi in ondi v istini še dobila na dobrem mestu zavarovanih mojih 200 goldinarjev. Dobra duša nama je takoj naredila odstopno pismo, in drugi dan je moj znanec iz mesta že prišel v zemljiščno knjigo — a moj brat mu je bil dolžen 200 goldinarjev. Jaz pa sem zopet veselo živel, popijal in konečno zopet vse pognal! —

Čez leto dni pa se je oglasil tirjavec iz mesta, ter hotel od mojega brata obresti. Ta pa se mu je v obraz smijal, ter ponosno izvlekel mojo pobotnico iz svojih pisem: češ tedaj ko se je delal cesijon, je bil ta dolg že poplačan! Ali oni je naredil tožbo — in moj brat je bil obsojen, da mu mora poplačati 200 goldinarjev, obresti in vse stroške. Razsodba pa se je operala na to, da je moj znanec iz mesta tedaj, ko je od mene jemal cesijon, zaupal na zemljiščno knjigo, kjer je bila moja dedščina še vedno zavarovana. A kaj je ostalo mojemu bratu? Imel je pravico pri meni se odškodovati. Ker pa jaz nisem imel ničesar, toraj tudi ničesar iskati ni mogel. Pač pa so me zavoljo goljufije zaperli — ali brat je vendar moral dvakrat plačevati.

Iz te primere razvidite, da je moj brat prišel v škodo le zavoljo moje hudobne volje. Ko bi bil jaz (dolžnik) pošteno ravnal, bi brat ne bil terpel nikake zgube. Resnica je, da poštenjak ne bode dajal odstopnega pisma čez tir-

jatev, katero je že prejel. Ali na poštenost se zanašati ni vselej dobro, posebno tedaj ne, kadar se stvar suče krog denarja.

Zgodi se pa lahko, da pride človek v škodo, brez vsake goljufije od plačanega upnika. Tudi to vam hočem na prejšni primer razjasniti. —

Jaz sem torej hitro zapravil od brata prijetih 200 goldinarjev. Po tem pa sem tu in tam narejal dolgove. Ker se je vedelo, da imam po očetu doto, in ker ni vedel vsakdo, da sem že prejel plačilo — posojali so mi radi. Ko pa je bilo treba denar vračevati — nisem mogel, ker ničesar več imel nisem. —

Upniki pa so hiteli v sodnijo, me iztožili in dobili razsodbe, da jim moram poplačati izposojene zneske v štirinajstih, ali osmih dneh. Ko so pa ti dnevi pretekli, šli so tirjavci k zemljiščni knjigi in ondi staknili, da je moja dota pri bratovem posestvu še vedno zavarovana. Takoj so pustili razsodbo vknjižiti (superintabulirati) na mojo doto — in konečno je moral mojim upnikom brat plačevati, ker jim dokazati ni mogel, da so vedeli, da sem jaz za doto plačilo že prejel. Ostala mu je edina tolažba, da so mu moji tirjavci morali dati cesijone ali ali odstopna pisma. Ali kaj mu to hoče, ker jaz ničesar več nimam, ter bodem težko kedaj še kaj imel!

Sedaj ste videli, kako zagazi človek zavoljo zemljiščne knjige v škodo, da mora že plačane dolgove še jednokrat plačati. Kako pa ljudstvo sodi v takih slučajih? Navadno nastane velik hrup, kadar si pripeti kaj tacega v vasi. Vsakemu se čudno zdi, kako da je to mogoče, da se mora plačani dolg še jednokrat plačati! Kako je to, da plačilni list (kvitenga) nikake moči več nima! Konečno pa je občna sodba, da postava dandanes podpira goljufije, da sedaj ni nikake pravice več, da pri sodniji podperajo le krivico in tako dalje. Ali nič krivičnejšega in neopravičnejega kot taka javkanja in tarnanja! Ko bi bil moj brat tedaj, ko me je plačal in ko je od mene prejel plačilno poterdilo, takoj tudi v zemljiščni knjigi mojo doto izčertati ali ekstabulirati pustil, bi ne bil v nikako škodo zagazil. Vsaki moji goljufiji bi bil tako v okom prišel. In tudi moji upniki bi nikedar ne bili dospeli do superintabulacije. Ker pa se mu je škoda zdelo tistega denarja, ki ga bi bil moral plačati za izbris ali ekstabulacijo, nakopal si je zgubo na glavo. Zakrivil si je toraj svojo

škodo v pervi versti moj brat sam, ker je varčen bil tedaj, ko to ni bilo pametno. Odgovoren je toraj več ali manj sam, da je moral dvakrat plačati mojih dvesto goldinarjev. —

Sedaj pa poglejmo stvar še na drugi strani!

Isti, ki je prevzel s cesijonom mojo doto, ni vedel, da je že izplačana. V zemljiščni knjigi je bila še vedno na mojo korist zavarovana. Zaupal je na zemljiščno knjigo ter prevzel doto od mene, ter mi plačal valuto ali denar za cesijon. Mož je pri tem ravnal čisto pametno — in gotovo krivično bi bilo, ako bi bil potem zgubil svoj denar, katerega je v dobri veri do zemljiščne knjige na moj cesijon meni izplačal. Moj brat, kateri ni ekstabuliral moje dote, je zapeljal tudi onega, kateri je od mene prevzel doto s cesijonom.

Brat je odgovoren za svojo škodo, tega pa, ki je vzel cesijon, ne doleti nikaka odgovornost! Pravično je toraj, da postava tega podpira, in ne brata, kateri bi se bil lahko obvaroval škode! —

Kako pride človek v škodo pri tirjatvih s prenosom ali cesijonom prevzetih? —

Tu ne bodemo izvedeli ničesar novega več, ker stvar je ravno taka kakor pri plačanih dolgovih. Ostanimo pri primeri, katero smo rabili poprej! Pripetilo si je namreč, da mi brat v istini ni mogel izplačati moje dote. Podal sem se toraj v mesto, ter dobil dobrega človeka, kateri je mojo, tedaj v istini še obstoječo doto dvesto goldinarjev s cesijonom prevzel. Intabulacijo cesijona bi moral bil jest plačati — ali dobra duša mi je hotela prihraniti te stroške rekoč, da je pač vse eno, ali pride cesijon v zemljiščno knjigo ali ne. In tako se odstopno pismo pri posestvu mojega brata vpisalo ni, in v zemljiščni knjigi je ostala moja dota še vedno na mojo korist zavarovana. Sedaj se je pa reč zasukala ravno tako kot pri pervem oddelku, samo da sem sedaj goljufal tega, ki je imel moj cesijon. Ko sem namreč prejeti denar zapravil, dobil sem zopet moža, ki je hotel mojo doto s cesijonom prevzeti. Podala sva se v zemljiščno knjigo, in ondi v resnici še dobila doto na moje ime vknjiženo, ali intabulirano. Takoj se je naredilo odstopno pismo. Drugi prejemnik cesijona pa je bil previdnejši od pervega — ter je prenos moje dote na svoje ime v zemljiščni knjigi vpisati pustil.

Pervi prejemnik cesijona pa je zgubil svoj denar, ker

postava je podperala istega, čigar cesijon je v zemljiščni knjigi vpisan bil. In to je bilo zopet pravično, ker pervi prejemnik si je sam nakopal svojo škodo na glavo, ker je bil tako malo maren in nepreviden, da ni pustil cesijona vknjižiti. —

Ali tudi je mogoče, da zagazi prejemnik cesijona brez moje goljufije v škodo. Moji drugi dolžniki izvohajo namreč mojo doto v zemljiščni knjigi — in zopet jo zarubijo, ter planejo s superintabulacijami na njo. Ko pa prejemnik cesijona konečno vendarle pride s svojim pismom k zemljiščni knjigi, najde mojo doto po superintabulacijah že čisto pogoltnjeno! Ni mu pomoči! Kar je meni plačal, je zgubljeno!

Kako pride človek v škodo pri kupu zemljišč, ali nepremakljivega posestva?

Tudi v tem slučaju je stvar čisto taka, kakor pri cesijonih. Ostanimo tudi tu pri primeri! Jaz prodam po starših prejeto, nezadolženo zemljišče svojemu sosedu; potem pa se podam v mesto, ter pričnem malo kupčijo, pri kateri pa prav dobro živim. Kup s sosedom pa je bil tako narejen, da plača kupec vse stroške pisma in tudi prepisa v zemljiščni knjigi. Ker pa prepis v zemljiščni knjigi stroške nareja, si je sosed stvar premislil, ter vzel pismo domu, češ da bode pozneje, ako bi ravno sila nastala, za prepis v zemljiščni knjigi prosil. Tako je moje zemljišče v zemljišni knjigi ostalo na moje ime prepisano tudi po prodaji! Jaz pa sem potem pri svoji kupčiji doživel žalostne skušnje. Po sosedu odšteto kupno ceno sem nekaj po nepotrebi zapravil, nekaj pa pri kupčiji pogubil.

Kmalo sem bil v denarskih stiskah, katere so me tako dalječ prignale, da sem postal goljuf. Dobil sem človeka, kateri je na varna zemljišča posojal denar. Peljal sem ga v zemljiščno knjigo, kjer je bilo nezadolženo, lepo posestvo na moje ime vknjiženo. Takoj sva naredila dolžno pismo, katero se je precej tudi na zemljišče intabuliralo. Od te intabulacije pa sosed še vednosti dobil ni, ker ni bil v zemljiščni knjigi prepisan; v ti knjigi sem veljal še vedno jaz za lastnika, in vednost od omenjene intabulacije sem prejel samo jaz, kot vpisan lastnik posestva. Mogoče mi je bilo toraj, na zemljišče pozneje še večkrat narediti dolgove, ker od nikake intabulacije sosed od sodnije naznanila prejel ni. Konečno se je pa pripetilo, da je jeden upnikov, ker obresti plačeval nisem, hotel imeti plačilo.

Jaz nisem mogel, niti hotel plačati. Tožil me je

toraj, dobil razsodbo, katera se je eksekutivno intabulirala pri prodanem posestvu. Na podlagi te razsodbe pa je upnik prosil za eksekutivno cenitev zastavljenega posestva. Ta cenitev se mu je brez overe dovolila — in sosed je še le pri cenitvi zvedel, kako da sem mu zapravil kupljeno posestvo. Ali tedaj je bilo prepozno! — Moral je moje dolgove poplačati, ali pa gledati, kako se je po eksekutivni dražbi prodalo drago plačano posestvo. —

Pa tudi v tem slučaju se lahko pripeti, da moji upniki izvohajo prodano zemljišče, in da se ti s svojimi tirjatvami pred sosedovim prepisom na to posestvo vsedejo. In zopet mora sosėd plačevati moje dolgove, če tudi moja volja bila ni, njega z goljufijo v škodo pripraviti.

Sedaj smo dospeli do konca. Videli ste, kako lahko da pride človek v škodo — zavoljo zaupanja, ki ga **mora** zemljiščna knjiga v javnem življenju vživati.

Kadar pa ste plačali intabuliran dolg, ali prevzeli intabulirano tirjatev s cesijonom, ali pa kupili zemljišče, ali sploh naredili pismo, katero je za zemljiščno knjigo namenjeno, tedaj naj je vaša perva skerb, da pride pismo prej ko mogoče k zemljiščni knjigi!

S tem pa, da smo dospeli do tega dobrega nauka, dosežen je glavni namen predstoječega spisa. —

Narodno blago.

1. Narodna pesem.

Kmetski stan.

(V Doléh nad Idrijo zapisano našel J. S.)

Vsi stani na svetu
Potrebni so nam,
Posebno pa kmetstvo
Gospostvu z maštvam.

Gospostvo in maštvo
Zdaj z misli spustim,
Izvoljeno kmetstvo
Naj v pesmi slovim.

Gospostvo nas viže,
Pravico stori
In maštvo po stezi
V nebesa uči.

Spoštvati se mora
Le kmetovski stan,
Sam Oče nebeški
Bo kmet imenvan.

Bog kliče v vinograd
Na delo ljudi,
In vsak'mu na večer
Plačilo deli.

Na zemlji človeškega
Serca je sjal
Zveličar besedo
In seme je djal.

Vsem drugim stanovom
Kmet živež deli,
Sam sebe in svoje
Lepo oskerbi.

Kruh, vino pridela,
Živino redi,
Sam sebe in svoje
Lepo oskrbi.

Pri svojem pohištvu
Ima gospodar
Za vsak'ga berača
Pripravljeni dar.

Od svita do mraka
'Ma delati kmet:
Zdaj orje, zdaj seje
In tudi gre žet.

Zdaj mlati, zdaj veja,
Zdaj kleplje kosó,
Zdaj seče ž njo travo,
Suši zdaj senó.

V vinogradu dalje
On reže, kopa;
Zdaj preše in vince
Naprodaj pelja.

Zdaj konjam polaga,
Napravlja jim res,
Zdaj ž'vinco napaja,
Nareja ji zmes.

Zdaj seka, zdaj teše,
Zdaj vertat hiti,
Napravlja kolesa
In plote gredi.

On konje napreže,
Nabaše blaga,
Se v ptuje dežele
Na cesto poda.

Bič poči, konj skoči
In vstrano zleti,
Glej! voz se mu zverne
In v grabnu leži.

On težko vzdiguje,
Ga herbet boli,
Pa volje je dobre,
Ker dnarje dobi.

Železa si kupi
Za voz ino plug;
Še rad bi si kupil
En čeden klobuk.

Pomisli na ženo,
Da nema soli;
Je kupi dva štoka,
Če nema za tri.

Ves žejen ino lačen
On pride nazaj
In prosi: „O žena,
Le jesti mi daj!

Po poti si pojdem,
Pogledal bom v klet,
Ta čas pa le dobro
Napravi mi jed!“

Zdaj dačjo plačuje,
Zdaj delavce ima,
Zdaj teče h kovaču,
Zdaj v malen pelja.

Zdaj njive považva,
Zdaj kole ostri,
Zdaj češnje vcepljuje,
Zdaj verbe sadi.

Cel dan je na nogah
In ne posedi,
Na večer pa v peto
Žè tern dobi.

Zvečer se uleže,
Na slami zaspi,
Pred dnevom ga zopet
Petelin zbudi.

Družini ukazuje,
Kaj delat ima:
„Ti pojdi na polje,
Ti bodi doma!“

Cel dan kmet dela
In se veseli,
Da sebe in svoje
Pošteno živi.

On vsa opravila
Bogu izroči,
Pa žvižga in poje,
Veselo živi.

Zveličan prav lahko
Vsak kmetič bi bil,
Ko bi le ob nedeljah
Tolikanj ne grešil.

Kar čez teden
On dobrega stri,
V nedeljo zapravi
In dušo zgubi.

V cerkvi od zadaj
Pri vratih sloni,
Iz cerkve pa hitro
V taverno hiti.

Tam pije s tovarši
In tudi kvarta;
Oh žena pa solze
Preliva doma.

Dolžnikov ne plača,
Jih vodi za nos;
Na starost ostane
Raztergan in bos.

O kmetič ohrani
Pošteno serce,
Le varvaj krivice
In pijanosti se!

Ne hodi v taverno,
Ne hodi kvartat,
Ne dajaj se slabim
Tovaršem zapeljat!

Pri domu ostajaj,
Po polji poglej,
In roženkranc v rokah
Ob prazniku 'mej!

Dolžnosti dopolni
In boj se Boga!
Tak' bodeš ti vreden
Sto centov zlata.

2. Piščalka.

(Poljska pravljica.)

Bile so tri sestre, vse lepo in krasno izraščene, najlepša in najkrasnejša bila je najmlajša. Pride neki knez iz daljne dežele, najde sestre na logu, zbirajo cvetlice in zelenjavo, da zavijajo vence. Prijetna je bila sestra najstarejša, pa njemu se je najbolje dopadla najmlajša, in njo je hotel vzeti za ženo.

Nekoliko dni po tem so šle sestre v dobravo zbirat jagodice: Najstarejša, zaljubljena v kneza, je ubila najmlajšo sestro, zastonj jo je srednja ubraniti hotela. Izkopala je grob globoki, zavlekla v njega mertvo in jo je zasula; starejšem je rekla, da je sestro volk stergal in snedel. Prišel je knez, praša po nevesti, vsi s solzami mu pripovedujejo žalostno nesrečo. Gorko je njeno smert obžaloval: pa z vremenom je žalost njegova minula, ubijalka je potešèvala kneza in tako je serce njegovo si prisvojila, da je prosil za njeno roko in so že ustanovili dan poroke.

Na grobu ubite sestre pa je izrastla verba: šel je pastir in je vrezal šibo od te verbe, in je omajil od te šibe piščalko in je zapiskal. Pa kako se je zavzel, ker ni dala navadnega glasa — nego ves čas je spevalà eno in tisto pesmico z žalostnim glasom:

Pišči, pastir, pišči,
Bog ti pomozi!
Starša sestra me je vbila,
Mlajša me je branila.
Pišči, pastir, pišči,
Bog ti pomozi!

Šel je k materi in k očetu ubite, in piščalka je z žalostnim glasom piskala ves čas z ravno tistimi besedami. Ko je mati zapiskala, zaslišala je pesmico:

Pišči, mati, pišči,
Bog ti pomozi!
Starša sestra me je vbila,
Mlajša me je branila.
Pišči, mati, pišči,
Bog ti pomozi!

Vzeme oče piščalko v roke, pa je spet ravno tista pesmica:

Pišči, oče, pišči,
Bog ti pomozi!

Vsa razjokana vzeme piščalko od očeta srednja sestra — pa ves čas ravno tista pesmica:

Pišči, sestra, pišči,
Bog ti pomozi!
Starša sestra me je vbila
Ti s' pa sestra me branila.
Pišči, sestra, pišči,
Bog ti pomozi!

Starša sestra ubijalka je zblednila, ko je te pesmice slišala; tedaj sta oča in mati ji podala piščalko: komaj se je z ustami doteknila piščalke, je lice ji oblila kri ubite sestre, in piščalka je poslednjikrat zapiskala pesmico:

Pišči, sestra, pišči,
Bog naj te kazni!
Ti si, sestra, mene vbila,
Mlajša sestra me je branila,
Ti si, sestra, mene vbila,
Mi nisi sreče privoščila;
V jamo si me pokopala,
S černo zemljo zasipala.
Izrastle so tam tri verbice,
Ki bojo spevale pesmice:
Pišči, sestra, pišči,
Bog naj te kazni!

Zdaj so spoznali ubijalko; privezali so njej vsako roko in nogo k divjemu konju, in so jo tako na četiri kose raztergali; knez po ubijalki ni žaloval, in je vzel za ženo srednjo sestrico.

Priobčil Matija Majar Ziljski.

3. Zlatovlaska.

(Češka pripovedka; poslovenil Iv. Medén.)

Bil je kralj in bil je tako razumen, da je razumel vse živali, kaj so si pravile. No poslušajte, kako se je tega naučil.

Prišla je k njemu neka stara babica, prinesla mu v košu gada (kačo), rekoč, da bi si jo dal napraviti; ko jo sné, bode vse razumel, kar ktera žival v zraku, na zemlji ali v vodi govorí. Kralji je dopadlo da bi umel, česar nobeden ne razumi, dobro je babici plačal, ter precej ukazal služabniku, da bi mu to ribo za kosilo napravil. „Ali," dé, „da je niti na jezik ne vzameš, sicer mi to s svojo glavo plačaš".

Jurčeti, služabniku, se je to čudno zdelo, zakaj mu je kralj to tako ostro prepovedal. „Kakor res živim, take ribe še nisem videl," pravi sam pri sebi, „taka je ko gad; a kakošen bi to bil kuhar, da bi niti ne okusil, kaj varí?"

Ko je bilo napravljeno vzeme koščeк na jezik pa okuša. Na to sliši okolej uh nekaj brndeti: „nam tudi malo, nam tudi malo!" Jurče se ozre, kaj to? a ne vidi, nego nekoliko muh letajočih po kuhinji. Tu spet izven na ulici nekdo hripavo kliče: „Kam pa, kam pa?" a tanši glasi odzivajo: „v mlinarjev ječmen, v mlinarjev ječmen!" Jurče pokuka skoz okno, pa vidi pastirja s čedo gosi. „Aha!" pravi, „taka je ta riba". Je že vedel, kaj je. Hitro je vtaknil še en košček v usta, a gada pa nese kralji, kakor bi nič ne vedel.

Po kosilu je ukazal kralj Jurčeti, da bi mu osedlal konje, ker se hoče prejezditi, a on da bi ga spremil.

Kralj je jezdil spredej, a Jurče za njim. Ko sta jezdela po zeleni loki, poskoči Jurčetov konj pa zarazgatá: „Hohoho, bratec! meni je tako lehko, da bi htel čez gore skakati!" — „Kaj zato," reče drugi, „jaz bi tudi rad skakal, ali na meni sedi stari; skočim li, pade in se ves polomi." — „Naj se polomi, kaj zato," reče Jurčetov konj, „mesto starega boš nosil mladega".

Jurče se je temu pogovoru nasmejal, toda samo po tiho, da bi kralj ne slišal. Ali kralj je tudi dobro razumel, kaj sta se konjiča menila, ozre se, a vidi da se Jurče smeje; praša ga: „Čemu se smeješ?"

„Ničemu, kraljeva jasnost, nečesa sem se domislil;" izgovorí se Jurče.

Stari kralj ga je imel vendar malo na sumu, a niti konjem ni zaupal.

Ko je prijezdil v grad, ukaže kralj Jurčeti, da bi mu nalil v sklenico vina. „Ali za tvojo glavo gre,“ pravi, „če je ne naliješ, brez kaj razliti!“ Jurče vzame čutaro z vinom, pa vliva.

Med tem priletita na okno dva ptička; eden je drugega lovil; a ta ki je bežal je imel tri zlate lase v kljunčeku. „Daj mi je,“ pravi drugi, „saj so moji!“

— „Ne dam, moji so, jaz sem jih pobral.“

— „Jaz pa videl kedaj so padli, ko se je česala zlatovlasna gospodičina. Daj mi vsaj dva.“

— „Nobenega.“

Ko sta se tako leteč zanje vlačila, ostane vsacemu eden v kluneku, a tretji zlati vlas pade na tla, no sam ta je zazvonil. Jurče se je nanj ozerl, pa razlil. „Zapadel si življenje,“ zakriči kralj, „ali vendar hočem s tabo milostljivo ravnati, ako mi to zlatovlasno gospodičino dobiš in pripelješ mi jo za ženo“.

Kaj naj bi Jurče počel? Ako je hotel svoje življenje ovarovati moral je po gospodičino, akoravno še ni vedel, kje je iskati.

Osedlal si je konja pa šel, kam, tam. Prijezdi k černemu lesu (gozdu), a pod lesom na poti je gorel kres; zanetili so ga pastirji. Pod ognjem je bilo mravljišče, iskre so nanj padale, a mravljinčki s svojimi belimi jajčki sem, tje begali. „Oh pomagaj Jurče, pomagaj,“ so prosili žalostno, „zgorevamo in naši mladi v jajčkah.“ — On na to precej raz konja, kres je razmetal in ogenj ugasil.

— „Če boš kaj potreboval, spomni se na nas, tako ti pomagamo.“

Potem jezdi po tem gozdu, a prijezdi k visoki jelki. Verhu jelke je bilo krokarsko gnjezdo, a doli na tleh sta piskala dva krokarčeka, pa žalovala: „Oče in mati so nama ušli; morava si sama hrane iskati, a uboga piskalca niti letati ne znava. O pomagaj Jurče, pomagaj, nasiti naji; če ne umreva od glada.“

Jurče se ni dolgo razmišljal, skočil raz konja pa mu zaderl med pleča meč, da imela krokarčeka kaj jesti.

„Če bodeš česa potreboval,“ sta krokala vesela, „spomni se na naji, tako ti pomoreva.“

Potem je že moral Jurče iti peš. Šel je daleč, daleč po gozdu, in ko je naposled iz gozda prišel, videl je pred

seboj dolgo široko morje. Na bregu kraj morja sta dva ribiča med seboj se kregala. Vjela sta veliko zlato ribo v mrežo, a vsaki jo je hotel imeti sam zase.

— „Moja je mreža, moja riba.“

A drugi na to: „Malo bi ti tvoja mreža pomogla, če bi moje ladije, in moje pomoči ne bilo.“

— „Ko drugič spet tako vjameva, bo tvoja.“

— „Ne tako! ti na drugo počakaj, a to mi daj.“

„Jaz vaji poravnam,“ reče Jurče, prodajta mi to ribo, dobro vama jo plačam, a novce razdelita med seboj vsacemu pol.“

In dal jima je zanjo vse denarje, kolikor jih je imel od kralja za na pot; nič si ni prihranil. Ribiča sta bila zadovoljna, da sta tako dobro prodala, a Jurče je izpustil ribo zopet v morje. Vesela je plusknila v vodo, potuknila se, a ne daleč od brega pa še enkrat pokazala glavo:

„Če me, Jurče! bodeš potreboval, spomni se na me; odslužim se ti.“ A na to se je izgubila.

„Kam greš?“ sta prašala ribiča Jurčeta.

„Grem svojemu gospodu, staremu kralji, po nevesto, po zlatovlasno gospodičino, a ne vem niti, kje je iskati.“

„Oh, o tej isti, ti midva lehko poveva,“ sta dejala ribiča; „ta je Zlatovlaska, hči kraljeva, iz kristalnega grada, tam-lę na onem otoku. Vsaki dan zjutra ko se zorí, razčesava si zlate lase, da se sveti po nebu in po morji. Hočeš-li mi dva te na taisti otok prepeljeva, ker si nas tako dobro poravnal. A imej skerb, da si pravo ízbereš; dvanajst je gospodičin, kraljevih hčera, ali samo ena ima zlate lase.“

Ko je bil Jurče na tem otoku, šel je v kristalni grad prosit kralja, da bi svojo zlatovlasno hčer njegovemu kralju dal za ženo.

„Dam,“ rekel je kralj, „li moraš jo zaslužiti: moraš v treh dneh tri naloge izdelati, kakor ti ukažem, vsak dan eno. Med tem se do jutra lahko odpočiješ.“

Drugo jutro zgodaj mu reče kralj: „Moja Zlatovlaska je imela ovratnik zlatih biserov; ovratnik se je pretrgal, a biseri so se razsuli po visoki travi na zeleni trati; te bisere moraš zbrati, da bi ne eden ne manjkal.“

Jurče je šel na trato, bila je dolga, široka; poklekne na travo pa začne iskati. Išče, išče od zjutra do poludne, ali ne enega bisera ni videl. „Oh ko bi tu bili moji mravljinci, lehko bi mi pomagali!“

„Saj smo tu, da bi ti pomagali;“ oglasijo se mravljinci; „kaj potrebuješ?“ Kjer so se vzeli, tu so se vzeli, a okoli so se kar gnjeli.

— „Imam bisere pobrati na tej trati, a ne vidim niti enega.“

— „Malo počakaj, mi jih zate zberemo.“

A ni trajalo dolgo, znesli so mu iz trave kupček biserov; ni bilo treba nego na ovratnik jih nanizati. Ko je pa že hotel ovratnik zavezati, prikrevljal je še eden mravljinček, bil je kruljev, noga mu je tačas odgorela, ko je na mravljišču gorelo, pa kričal: „Počekaj, Jurče, ne zavezuj, nesem še eden biser.“

Ko je Jurče bisere kralji prinesel, a kralj jih preštel, niti eden ni manjkal. „Dobro si izdelal svojo nalogo,“ pravi, „zjutra ti dam drugo delo.“

Zgodaj gre Jurče drugo jutro h kralju, a kralj mu ukaže: „Moja Zlatovlaska je kopala se v morji, a izgubila tam zlati perstan; tega mi moraš najti in prinesti.“ Jurče je šel k morji pa hodil žalosten po bregu, morje je bilo čisto, ali tako globoko, da ni mogel niti dna dogledati, a kako še le na dnu najti perstana! — „Oh ko bi tu bila moja zlata riba, lehko bi mi pomagala.“

Na to se nekaj v morji zablišči, iz globočine na verh vode priplava zlata riba: „Saj sem tu, da bi ti pomagala; kaj potrebuješ?“

„Imam v morji najti zlati perstan, a ne vidim niti dna.“

„Prav zdaj sem srečala ščuko, nesla je zlati perstan na plavuti. Malo počakaj, pa ti ga prinesem.“

In ni trajalo dolgo, vernila se je iz globočine, pa prinesla mu ščuko s perstanom.

Kralj je Jurčeta zopet pohvalil, da je tako dobro svojo nalogo izdelal. A drugo jutro mu je tretje delo ukazal: „Hočeš-li, da bi svojo zlatovlasko tvojemu kralji dal za ženo, moraš jej prinesti mertve in žive vode; jej je bode potreba.“

Jurče ni vedel, kam se po to vodo oberniti, šel je na Bog pomagaj, kod, tod, kamor so ga noge nesle, dokler je prišel do černega gozda. — „Oh ko bi tu bila moja krokarčeka, morda bi mi pomagala!“

Sedaj mu nad glavo nekaj zašumí, pa kjer sta se vzela, tu sta se vzela dva krokarčeka. „Saj sva tu, da ti pomoreva. Kaj hočeš?“

— „Imam prinesti mertve in žive vode, a ne vem, kje je iskati.“

— „O tej midva dobro znava, malo počekaj, pa ti je prineseva.“

Za en majhen čas sta prinesla Jurčeti vsak eno čutaro polno vode. V eni je bila živa voda, v drugi mertva. Jurče je vesel, ker se mu je dobro posrečilo, podvizal v grad. Kraj gozda je videl od jelke k jelki razpeto pajčevino, sredi pajčevine je sedel velik pajek in je sisal muho. Jurče je vzel čutaro s mertvo vodo, poškropil pajka, a pajek se je zvalil na zemljo, ko zrela višnja, bil je mertev. Potem je poškropil muho iz druge čutare z živo vodo, muha je začela se premetati, izmotala se iz pajčevine, pa smuk ven po zraku. „Tvoja sreča Jurče! da si me oživil,“ brenči mu okolo uh, „saj brez mene težko bi uganil, ktera je Zlatovlaska.“

Ko je kralj videl, da je Jurče tudi tretjo nalogo izdelal, reče, da mu zlatovlasno hčer dá. „Ali,“ pravi, „moraš si jo sam izbrati.“ Potem ga je vodil v eno veliko sobano, na sredi je bila okrogla miza, okrog mize je sedelo dvanajst kraljičin, krasnih ena ko druga; ali vsaka je imela na glavi pečo dolgo do zemlje in belo ko sneg, tako da ni bilo moč videti, kakšne ima ktera lasé.

„Tu-le so moje hčere,“ pravi kralj, „uganeš-li ktera izmed njih je Zlatovlaska, moreš si jo poiskati in precej odpeljati; če ne pogodiš, ni ti namenjena, moraš oditi brez nje.“

Jurče je bil v največi tesnosti, ni vedel kaj početi. Na to zašepeče mu nekaj na uho: „Bz — bz! idi okoli mize, jaz ti povem, ktera je.“ Bila je to muha, ktero je Jurče oživil.

— „Ta-le gospodičina ta ni — ta tudi ne — ta tudi ne — ta-le je Zlatovlaska!“

„To hčer mi daj!“ je vskliknil Jurče, „to sem zaslužil svojemu gospodu.“

„Uganil si,“ rekel je kralj in ta gospodičina je tudi precej vstala od mize, odgrnila pečo in zlati lasjé so jej planili v gostih kodeljah z glave valé do zemlje, in bilo je od njih tako svitlo, kakor o zori, kadar solnčice izide, da so Jurčetu oči zamižale.

Potem je kralj odpravil svojo hčer na pot, kakor pristuje in se spodobi, jej dal doto, a Jurče jo je odpeljal svojemu kralji za nevesto.

Staremu kralju so se oči iskrile in poskakoval je od radosti, ko je videl Zlatovlasko, in precej je ukazal, naj se delajo priprave za svatbo. Jurčetu pa je dejal: „Hotel sem te sicer dati obesiti za tvojo neposlušnost, da bi te krokarji snedli, pa ker si mi to tako dobro odpravil, dam ti samo s sekiro glavo odrobiti, pogrebsti te bodem pa dal čestitljivo.“

Ko so z Jurčetom odpravili, prosila je Zlatovlaska starega kralja, da bi jej tega mertvega služabnika daroval, pa kralj se ve, ni mogel tega svoji zlatovlasni nevesti odreči.

Zlatovlaska je priravnala glavo Jurčetovo k telesu, poškropila ga z mrtvo vodo, in telo se je zrastlo z glavo tako, da po rani niti znamenja ni ostalo; potem ga je pokropila z živo vodo, in Jurče je zopet vstal, kakor bi se bil iz nova rodil, čverst kakor jelen, in sama mladost mu je iz lica svetila. „Oh kako sem jaz terdo spal!“ izdahne Jurče, mencaje si oči.

„Da res terdo si spal,“ rekla je Zlatovlaska, „ali ko bi mene ne bilo, na veke vekov bi se ne bil prebudil.“

Ko je stari kralj videl, da je Jurče zopet oživil, a da je mlajši in krasnejši nego je prej bil, bil se bi rad tudi tako zopet omladil. Precej je ukazal, da bi ga sesekali, in pa s to vodo pokropili. Obglavili so ga, pa kropili s živo vodo zmiraj, zmiraj, da so vso izkropili: ali glava nikakor ni hotela k telesu prirasti; potem še le so začeli z mertvo vodo kropiti, in glava je v tem trenutku prirastla. Toda kralj je bil le mertev, ker niso imeli več žive vode, da bi ga oživeli.

Ker pa kraljestvo brez kralja ni moglo biti, pa nikoga tako razumnega niso imeli, da bi vse živali razumel, kakor Jurče, izvolili so Jurčeta za kralja, Zlatovlasko pa za kraljico.

* * *

Pravljica opisava sebičnega, samooblastnega, terdoserčnega, svojeglavnega zavidljivega, pohlepnega in naposled še bedastega, starega kralja, kateri se je dal sesekati, da bi zopet omladel — in živel menda prav debelo po kraljevo. Pravljica pové, da se mu ni posrečilo: „Glava ni hotela k telesu prirasti.“ Izginil je malopridnež iz zemeljskega poveršja.

Glavna oseba te pravljice pa je Jurče. Jurče je mlad kraljevi služabnik, gotovo nizkega kmetskega roda, ubog-

ljiv je in priročen, pa nikakor slepo podveržen kraljevim nerazumljivim, nenaravnim ukazom. — Jurče se je zavedal svojega prava, niti je bil strahopetnež. — Jurče je bil pogumen mladeneč. Lepa krepost; a kakor je lepa, slabo bi se mu bila izplačala, da ni imel druge lepe čednosti. Jurče je imel dobro, usmiljeno in nepopačeno serce; lepo se odlikava v miloserčnosti do živali: drobna mravlja, sovraženi krokar, kakor lepa zlata riba, vse enako mu je bilo milo, vsakemu je pomagal iz nesreče, kakor je znal in kolikor je mogel. Izkazal se je pa tudi modrega sodnika: Nevsmiljenega pajka, ki je nedolžno muho davil, je s smertjo kaznil" — kraljeva čednost! Prepir in sovraštvo mu je bilo zoperno, zato je pa tudi ribiča tak dobro poravnal. Se mu je pa tudi vse lepo odslužilo, mravlje, krokarja itd. da je nalogo svojega kralja natančno izdelal. Hudobni kralj je pa pokornega slugo plačal s tem, da mu je dal glavo odsekati. — No, pregovor pravi: „Poštenjakom leze sreča za petami." Pri Jurčeti se je, ta pregovor izverstno spolnil — postal je kralj in dobil lepo Zlatovlasko za ženo. Velika sreča! a mi dva dragi čitatelj mu je ne zavidava. Blago in nepopačeno človeško serce ima pa vselej veljavo pri vsakem poštenjaku.

Pazi in skerbi dragi mladeneč in deklica, da si ga ohraniš in blažiš po poti prave omike dan na dan!

Torbica podukov

mladim gospodarjem, ki pričnó kmetovati.

Po spisu C. Schützа, popotnega kmetijskega učitelja na Koroškem.

Žalostne skušnje nam kažejo, da, če mlad ali stareji človek brez vednosti začne gospodariti, zabrede v take pomote, iz kterih se včasih z najboljo voljo ne more izmotati. Jaz sam sem taka nesrečna gospodarstva videl, zato mislim, da pravo zadenem, če mladim gospodarjem nekoliko nauka podam, da se ognejo nesrečnemu kmetovanju. Morebiti si tudi kak stareji gospodar iz teh naukov posname kak koristen opomin.

Pervo, kar moram na serce položiti začetniku gospodarstva, je to, da dobro prevdari, koliko ima kapitala. En del kapitala ali premoženja leži v zemlji, ktero poseda

gospodar, in pa v gospodarstvu potrebnih poslopij — to je zemljiški kapital; — drugi del premoženja mora pa gospodar v rokah imeti za to, da si omisli živino, gospodarsko orodje, semena, živinsko kermo, gnoj, in pa da si priderži še toliko gotovega denarja, kolikor ga potrebuje za druge potrebščine v pervem gospodarskem letu, na pr. za davke, plačila delavcev, asekuranco, živež itd. Razen tega mora še nekoliko denarja na strani imeti za nepre-videne nesreče po toči, če mu živine kaj pogine itd. Ta — drugi del — kapitala se imenuje gospodarstveni kapital. Pervi pregrešek mladih gospodarjev je večidel ta, da prenizko cenijo gospodarstveni kapital, potem pa, ker jim denarja zmanjka, v dolgove zabredejo, iz kterih se težko izkopljejo ali pa celó ne.

Res je, da se ne da natanko znesek gospodarstvenega kapitala določiti, kajti to je odvisno od marsikakih okoliščin; vsakako pa vendar vidi gospodar pred seboj nektere potrebščine.

V tem, če začetnik nima denarja za gospodarske potrebščine, leži največa nevarnost za neskušenega gospodarja. Zato naj mu veljajo sledeča vodila:

1. Bolje je, če nima gospodar precej denarja za gospodarstvo, da v najem (štant) vzame kako večje posestvo, kakor pa da manjše posestvo kupi in za to potrosi celi svoj kapital, da mu potem nič denarjev v rokah ne ostane in kmalo na kant pride.

2. Nespametno je, če kdo pri nastopu gospodarstva začne zidati poslopja, ktera mu niso neobhodno potrebna. Že marsikdo, ki je velika in lepa poslopja si zidal, se je s tem pregnal in kmalo onemogel; zidal je tak gospodar ne zase, ampak za druge. Star pregovor pravi: „Norci zidajo hiše, pametni ljudje pa v njih stanujejo“.

3. Ravno tako nespametno je o nastopu kakega gospodarstva nakupiti si precej dragih mašin in orodja. Večidel pride tako orodje med staro ropotijo zato, ker ni bilo pametno izbrano, ali ker ga mladi gospodar ni umel rabiti, ali ker sploh dotičnemu gospodarstvu ni primerno.

Najmanj škode bode mladi gospodar terpel, če dobro prevdari, kaj in koliko mu je pri gospodarstvu neobhodno potrebno; če ne, zaide v navadno napako neskušenih ljudi, ki mislijo, da vse bolj vedó memo drugih, vsacega obirajo, sebe same pa za nezmotljive imajo. Bolj pametno ravná mladi gospodar, če gleda na sosede, o kterih je znano, da

dobro gospodarijo, si pri svojem gospodarstvu opomorejo, in po njihovih zgledih naj tudi on kmetuje. Še le potem, ko se je v gospodarstvu že bolje izpametoval in marsikaj skusil, je pravi čas, da staro in slabejo robo zamenja z novo in boljo. Potem bo njegov zgled tudi sosede njegove napotil na umnejše in koristnejše kmetovanje.

Ko je mladi gospodar nastopil kmetovanje, naj pervo skerb oberne na gnoj, ki se po pravici imenuje „duša" kmetijstva. Dokler nima obilnega gospodarstvenega kapitala, naj pa nikar ne misli na nakup tako imenovanega umetnega gnoja, ampak skerbi naj, da bo doma dobil gnoja, kolikor ga potrebuje. Pervo skerb naj oberne na gnojnico, da mu od tega najboljega gnojiva nobena kaplja po nemarnosti ne odteče. Naprava dobre in terdne jame, kamor naj se odteka gnojnica, bodi mu zato perva skerb. Zraven tega naj skerbi mladi gospodar, da se mu ne pogubi nič pepela, ki je izversten gnoj senožetim; tudi kosti naj pridno nabira; potem pa berž skerbi za kùp mešanega gnoja, ki se najbolje naredi poleg gnojnične jame. Mešani gnoj se imenuje zato, ker obstaja iz mnogoverstne soderge, ktero umni kmetovalec na kup spravlja, na priliko, smetí z dvorišča, poda in dervarnice, cestno blato, plevel, nanošena perst, kri, drobne kosti itd. Jako koristno je tudi, če gospodar mešanemu gnoju prideva človeško blato (kterega vrednost od enega človeka na leto in dan znaša 4 gold.), konjski in pa svinjski gnoj, katera sama se ne prilegata dobro polju. Po tem načinu se da vsako leto velik kup mešanega gnoja napraviti, ki, če se večkrat polije z gnojnico in enkrat ali dvakrat med letom premeša, je posebno dober gnoj travnikom. Za polje je pa mešani gnoj zato manj pripraven, ker se ž njim lahko plevel zaseje.

Če je gospodar tako svojo skerb obernil na travnike, mu ne bo klaje za živino manjkalo; obilna in dobra klaja pa je glavni pogoj koristne živinoreje. Od tega pa, kaj in koliko se živini kerme poklada, je odvisno to, da gospodar več ali manj boljega ali slabejega gnoja pridela. Dalje naj pa gospodar vé tudi to, da se gnoj rodoviten le potem obderži, če terdo na kupu leži, je zmirom vlažen in če ne plesnije. To pa, da iz gnoja ne izpuhtijo tečni gazi, se ubrani s tem, da se na gnoj nekoliko persti ali pa zmletega gipsa nasuje.

Kadar gospodar gnoj na polje izvozi, naj ga, kakor hitro je mogoče, podorje ali pa vsaj s perstjo pokrije.

Če se pomisli, da stroški pri napravi gnoja za cent 20—30 krajcarjev ali še več znašajo, in da se od odraščenega goveda leto in dan pridela okoli 200 centov gnoja, ter da te stroške mora njiva poplačati s tem, ker se na njej pridela, je pač jasno kot beli dan, kako treba je, da gospodar vso svojo skerb oberne na pripravljanje gnoja.

To vse spada v umno živinorejo. Ni pa vsak umen živinorejec, ki ima poln hlev živine. Le tistemu gospodarju gre ime živinorejca, ki vé, kaj hoče doseči, in izbira poti, da ta cilj doseže. Vsak drug, čegar glavna skerb je le to, da se mu živina vsako leto ubreji, ne zasluži imena živinorejca, ampak le ime govedarja.

Konec mojih besedí je pa ta, da umni gospodar mora biti dober računar, ki z mero in vago v rokah zapisuje vse dogodke v hiši in na dvorišči, na polji in v hlevu, vse dobodke in stroške marljivo zaznamuje, prevdarja in pretehtuje vse, da koncem leta na tanko vé, kaj je čez leto dosegel, zakaj se mu je ena reč dobro posrečila, druga pa škodo prizadela.

Po vsem tem pride sam do spoznanja, ali je gledé na svoje razmere prav gospodaril ali da mu je treba gospodarstvo predrugačiti.

Taki misleči in mirno prevdarjajoči gospodarji, ki se nikoli ne prenaglijo, iščejo in najdejo dobrih podučnih knjig in časnikov; tudi pristopijo kot udje k družbam kmetijskim, ki jim pojasnijo marsikaj, kar še sami ne vedó, in tako stopajo prevdarno z zahtevami novega časa naprej. Taki gospodarji ne pridejo nikoli na kant! Po „Novicah“.

Kazalo.

